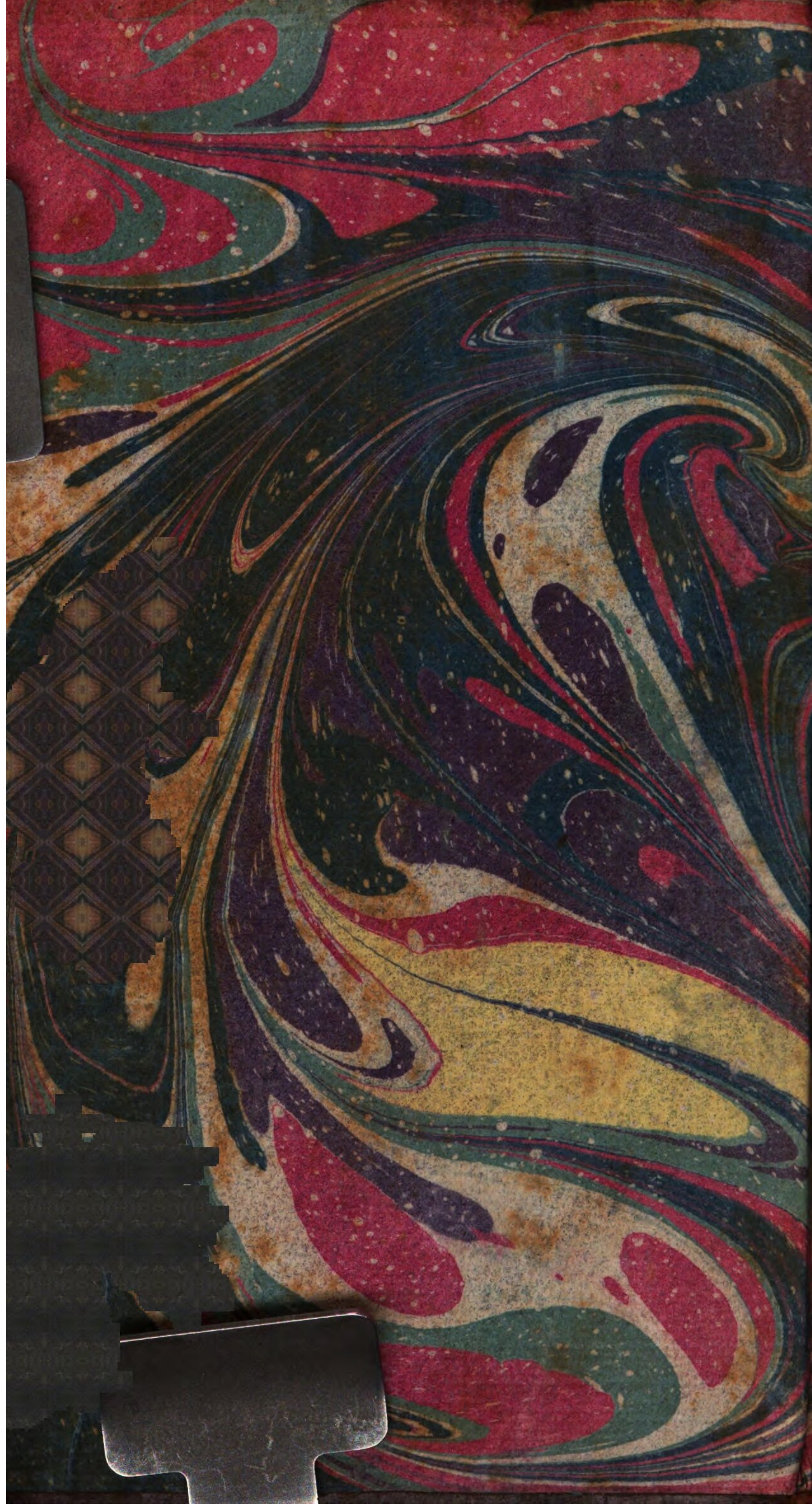

100

648.

30 1/2

H. mise . 172.

IO. GVIL. IANI
OPVSCVLA

A D

HISTORIAM ET CHRONOLOGIAM
SPECTANTIA.

EDIDIT

CHRIST. ADOLPH. KLOTZIVS.

H A L A E

APVD IO. IMMAN. GEBAVER.

MDCCLXIX.

REBLINT
RECH
MONAGENS

HISTORIAM ET CHRONOLOGIAM

SEPTENTRIONIS

ET ALII

CHRONOLOGIAM ET HISTORIAM

Bayerische
Staatsbibliothek
München

H A I E

AVANTOIMON GELAVR

RECHER

V I R O
CELEBERRIMO ATQVE DOCTISSIMO
BENIAM. GOTTL. LAVRENTIO
B O D E N I O,

ANTIQVITATVM PROFESSORI IN VNIVER-
SITAT. VITEMB.

S. P. D.

CHRIST. ADOLPHVS KLOTZIVS.

Mitto tibi, mi amicissime Bodeni, quaedam opuscula *Io. Guil. Fani*, eruditi olim viri atque in eadem Vniuersitate, quam tu ingenio & doctrina nunc ornas, historiarum primum, deinde sacrarum litterarum doctoris, cuius de summa, qua apud iuventutem floruit, auctoritate multa accepimus a patribus nostris, sui magistri doctrinam magna laude & grata praedicatione profecutis. Omnino Tibi illa debentur, qui & consilio atque adhortatione, & ipsis libellis mecum communicatis eorum editionem iuuiſti. Quidni etiam omnes occasiones captem, vsuram sermonis tui tuaeque suauitatis, locorum interuallis ereptam ademtamque, quoquo modo mihi restituendi? Nam quoties putas me recordari prima pueritiae nostrae tempora, dura fortasse, certe duro sub magistro, quique *nec visu facilis nec dicto affabilis* ullo, acta, ideo tamen minus moleſta, quia eodem Tecum in contubernio consumpta sunt? Ex illo inde tempore semper obuersata est menti meae medullisque veluti inhaesit imago Bodenii mei, veteris commili-

tonis atque amici, quem singularis optimaque naturæ indoles ad decus inuitabat & quasi manu prehensum ducebat, quem mox non sine nominis fama virorumque doctorum laude litterarum nostrarum studia ornare atque augere intellegebam, immo quem non sine voluptate luculentum locum inter illos occupare videbam, qui cogitandi, iudicandi, scribendique de artibus & litteris elegantiam scriptis & exemplo iuuant. Atque utinam mihi liceret, vna Tecum transigere omne, quod nobis concessum fuerit, reliquum vitae spatium, atque hac quotidiana consuetudine huius lucis usum magis vitalem reddere! Sed quae in aliis rebus fatis se liberalem mihi praestitit, Fortuna hoc vnum nunquam uotis meis dedit, ut me diu viuere pateretur inter familiares, quibuscum si aliquot annos mensesue iucundissime consumsi, mox eosdem amisi, modo huc, modo illuc ad munera capeffenda vocatos. Inde fere solus relictus hic sum ab iis, quibuscum necessitudo suauissima mihi intercedit: immo me omnino solitariam vitam agere dicerem, nisi exhilararet hanc solitudinem fides, candor & integritas *Schirachii* mei, quem nosti aliis quoque virtutibus ingenii & eruditionis praeditum esse, quae amicitiae usum iucundissimum reddant.

Praeterea habebis etiam, mi charissime Bodeni, hoc munusculum meae in Te voluntatis & studii argumentum, nec, si animum spectes, leue, nec obscurum. Nam apud homines quam plurimos volo exstet monumentum aliquod nostrae amicitiae, quam non solum iucundam esse puto, sed

sed honorificam quoque existimo. Tu vero si huic libro locum inter eos dederis, qui tibi ante oculos perpetuo versantur, eo saepius mei memoria tuo animo occurret, Tibique absens frequenter adero. Quo quid mihi iucundius esse potest? Nam certa de Tua erga me voluntate persuasione confirmatus, & reliquorum, quibuscum me amicitia coniunxit, optimorum virorum amore recreatus, facile contemno cum *Antiquariorum* triste supercilium tum raucos Faunorum clamores & Satyrorum, qui *Criticis e Sylvis, Herdero* aliquo restim ductante atque Cyclopa saltante proderunt & Germaniam pererrant. Sed haec aliaque coram ridere licebit. Nam isti *Sylvestres Critici* non stomachum, sed risum mouent. Restat, ut de ipsis, quos hoc volumen complectitur, libellis eorumque auctore quaedam addam, non tua causa, vir clarissime, qui haec omnia, etiam melius me, nosti, sed ut lectorum quorundam studiis inseruiam.

Jam quod ad vitam Jani attinet, praeter pauca, quae alibi narrata sunt, *a)* nihil cognitum habeo. Nec virorum doctorum vita aliis fere rebus continetur, quam scriptis. Raro alia sunt, quae illam memorabilem reddant, nisi quis singularia fata expertus fuerit. Quare breuiter de hac re agam.

Natus vero fuit Janus noster in vico quodam, principis Electoris Saxoniae ditioni subiecto, anno LXXXI. superiore seculo. Litteris imbu-

)(3

a) Elogium Jani exstat in Io. Guil. Bergeri *Stromateo Academico* p. 415. & in *Actis Erudit.* Lips. a. 1725. p. 526.

imbutum filium misit pater, qui sacerdotis munere fungebatur, Vitebergam, qua in Academia Janus operam inprimis dedit Schurzfleischio, magna tum fama florenti discipulorumque frequentia. Hunc sex annos assidue audiuit, nec parum illius disciplinae se debere semper fassus est; praesertim cum Schurzfleischius copiam Jano faceret suae bibliothecae, quam vndique magnis sumtibus collegerat, omni librorum genere refertae. Traxit forte etiam ex hac disciplina vitae Academicae amorem iuventutisque instituendae cupiditatem Janus. Certe mox ipse scholas aperuit. Historiam, Philosophiam, linguae Hebraicae praecepta tradidit, attigitque alias quoque litteras. Quo in negotio suam dexteritatem adeo probavit aulae Dresdensi, ut anno XII. huius seculi munus professoris Philosophiae extra ordinem obtineret, ad cito profecto, si testudinea tarditate plerisque in Academiis viros doctos ad aliquem honorem adrepere debere cogitamus. Nec diu hac prouincia functus fuit. Nam ecce! post aliquot menses Janus Vratislauiam abit, a Senatu urbis ad eloquentiam & philosophiam in Elisabethano Gymnasio docendam inuitatus. Cui muneri multa cum laude praefuit, aegre ideo dimissus, post biennium. Rediit enim Vitebergam, & professoris historiarum munus suscepit. Interim, ut augeret doctrinae opes, itineris ad externos faciendi consilium cepit, ea iam in aetate constitutus, qua plerique de perigrinationibus minime solliciti in vtramque aurem otiose dormiunt. Ille vero, omnibus instructus eruditionis copiis, quae peregr-

egri-

egrintem vnice iuuant, primum Germaniam,
tum Belgium & Angliam, denique Galliam per-
lustrauit. Quo in itinere quam curiose littera-
rum monimenta scrutatus sit, facile patet ex
historia Cycli Dionysiani, singulari studio ela-
borata. Atque hanc viri optimi prudentiam vt
plures imitentur, optandum est. Nam nostro-
rum popularium cum plures peregrinas regio-
nes adeant, quot quaeso, siue spectes annos, siue
scientiam, sciunt, quid in peregrinatione spe-
ctare debeant, quemque inde fructum percipere?
Sapientius Janus noster rationibus suis consuluit,
atque talis ex itinere rediit, qualem virum do-
ctum, discendi plurima cupidum, usu rerum in-
structum, redire probabile est. Et edidit mox lu-
culenta huius sapientiae documenta. Post re-
ditum enim Theologiam quoque, cui a prima
ætate operam dederat, tradere coepit, publice
mox illius professor constitutus. Ab eo inde
tempore plurimum tribuit temporis historiae ec-
clesiasticae illustrandae, cuius incredibili studio
tenebatur, cuiusque vt capita quaedam rectius,
quam ab aliis factum esset, explicaret, varia in
peregrinatione collegerat, licet nec alias, quae
Theologiae doctorem ornant, litteras vnquam
negligeret. Magna enim erat in viro optimo
industria, perpetuumque eruditionis studium.
Quo fortasse etiam corpusculi vires imminuit,
fregitque. Nam praematura morte, anno hu-
ius seculi XXV extinctus fuit, largumque lugen-
di materiam omnibus viris bonis & doctis reli-
quit. Erant enim in eo plurimae litterae: nec
eae

eae vulgares, sed interiores quaedam & reconditae: erat placidum & mite ingenium, quod eo tempore multis, ea quoque in vrbe, vbi Janus viuebat, deerat, quoque tamen nil magis Christianae doctrinae doctorem ornat. Magnam in instituenda iuuentute fidem diligentiamque praestabat. *Quid enim, dixit, cum munus doctoris theologiae auspicaretur, parcam vili corpusculo, diuino nomini ac muneri consecrando? aut cur labores reformidem, quibus pulcherrima sapientia & ad eorum, qui me audient & ad meam ipsius salutem acquiri & augeri protest? quin laetor potius, omnem reliquam vitae meae particulam ad eas artes, easque scientias, quae viro sapienti & homini Christiano maxime optandae sunt, alligatam quodammodo & adstrictam esse. His igitur me totum impendam, in his asserendis, defendendis & vindicandis omnes animi corporisque vires libenter profundam.* Praeterea ea scripserat, quibus magnam sibi apud rerum intelligentes arbitros laudem conciliauerat. Eorum indicem infra scripsi, a) multo longiorem futurum, si licuisset viro erudito diuturniore vita frui & multa alia, quae meditabatur, quaeque parabat, perficere. Et scripsit fortasse plura; sed licet quaesiuero omnia, quae illius nomen praeferrant, studiose, nil tamen amplius inuenire potui. Nempe haec est fors plerorumque, qui in Academiis prodeunt, libellorum, vt facile se hominum oculis subducant, quo fit, vt ipsorum quoque auctorum, licet meritissima, fama raro
ad

ad externos perueniat, ipsi vero libelli, plenissimi saepe varia eruditione, aquam paucissimis haberi legique possint. Qare bene mereri iudico

a) *Disp. de Platone Iudaizante.*

Disp. de Institutione Platonis.

Disp. de antiquitate Canonum Apostolicorum.

Disp. de Trinitate Platonismi vere & falso Iuspecta.

Disp. de principiis innatis contra Lockii obiectiones.

Disp. de scientiis actiuis.

Disp. Iudicia Eruditorum de origine collegi Electoralis.

Disp. Iudicia Eruditorum de principio Iuris naturalis.

Progr. de veteri ducatu atque electoratu Norimbergensi.

Progr. de veritatis historicae ratione & fundamentis.

Orat. de vero historiae usu.

Disp. de censu Romanorum primo.

Disp. de Boioaria Francis subiecta.

Disp. Historia aerae Christianae.

Disp. Historia Cycli Dionysiani.

Disp. de duellorum origine & progressu.

Disp. Historia confessionis auricularis.

Disp. de Iure decidendi controuersias theologicas.

Disp. de origine Patriarcharum Christianorum.

Disp. de dominatu pontificio post reformationem deminuto.

Disp. de origine & progressu Censurae ecclesiasticae.

Disp. de articulis Symbacensibus, fundamento Augustanae confessionis.

Disp.

co cum de litterarum studiis, tum de doctorum vi-
rorum memoria, qui minores libellos colligant v-
no-

Disp. de fidei iustificantis natura & fundamento.

*Disp. Sacrificium missae Pontificium liturgiis orien-
talibus ignotum esse.*

*Disp. de liturgiis orientalibus in doctrina de S. Eu-
charistia antiquae veritati euangelicae contra no-
vos Pontificiorum & C. Reformatorum erro-
res suffragantibus.*

*Disp. de barbarie medii aevi, in contemptu scripturae
S. conspicua, veteris ecclesiae pariter religioni
ac diuinae voluntati aduersa.*

Orat. de optima ratione interpretandi sacras litteras.

*Orat. de principum El. Saxoniae meritis in rem lit-
terariam.*

*Disp. Repetita demonstratio quod non hodiernae Ro-
manae sed Euangelicae Ecclesiae ministri ha-
beant verum verbum dei, P. Io. Milani, S. I.
& Missionarii Caesarei iteratae prouocationi
opposita.*

*Progr. de praecipuo Theologi munere, sacrarum litte-
rarum expositione.*

*Orat. in funere Dav. Theodosii Lehmanni, in Acad.
Vitemberg. Poes. Prof. habita.*

Disp. de quatuor monarchiis.

*Antiquae & peruulgatae de quatuor monarchiis sen-
tentiae contra recentiorum quorundam obiection-
es plenior & vberior assertio.*

noque volumine comprehensos edant. Licet enim haec aetas ad ineptias procliuior parum fauere videatur eiusmodi operibus & cupidi lucelli Sosiae vel adspectum litterarum Latinarum fugiant, sunt tamen, quorum liberalitate eiusmodi consilia adiuuentur atque ad exitum perducantur.

Equidem relictis aliis, quae ad me non pertinent, eos libellos selegi, in quibus cum historiae tum chronologiae quaedam capita egregie mihi Janus videtur illustrasse. Certe, quae de aera Christiana & cyclo Dionysiano scripsit, tantam redolent accuratae doctrinae vim, tantam animi in rebus obscurioribus & difficilibus explicandis contentionem, ut vel his solis libellis Janus posteritatis laudem promeruisse videatur. Nec indigni sunt harum praestantia comites reliqui libelli, quos addidi. Quorum lectio ut profit litterarum studiosis, vehementer opto. Ego certe in iis edendis nil quaesiui aliud, quam publicam utilitatem. Hanc spectavi in omnibus, quae egi & scripsi, hanc quoque in posterum spectabo, aliosque, quos probe noui, alienae laudi ita infensos, ut quicquid aliis addatur, sibi existiment detractum, ex obtrectandi detrahendique studio sibi laudem quaerere patiar. Hi si aut vociferari pergant, aut clanculum famae nostrae qualicunque insidias struant, nil suis machinationibus efficient aliud, quam ut studium nostrum de litterarum studiis bene merendi magis accendant. Nam anicularum more
cum

cum iis rixari aut fraude dolisque certare
non lubet.

Mi Bodeni optime & amicissime, etiam at-
que etiam vale, Tibique persuade, suauissime
me in Tuis litteris, in tuo in me amore, in stu-
diis officiisque erga me conquiescere. Me habe-
bis semper talem, qualem adhuc expertus est, id
est, Tibi toto animo deditissimum. Scr. Halae
d. 23. April. a. C. 1769.

DE
DVELLORVM ORIGINE
ET
PROGRESSV.

Problema hoc iam pridem Lincen-
Perthorant Chorum electum
de Antiquis quibusdam Gallico
sermone scriptus, cuius auctor
pro certe explanatione obse-
nat, vultus abesse, ut quatuordecim postea, a
Inducto XIV. in memoriam, et continuat, per-
diciosa haec digladiandi, consuetudo fuit, et
quarta sit, ut equitum in Galia quadringenti am-
pnes quotannis per illam peregrinarent. Vnde malo tam
inuerterato non minus ratione consilio, quam vi &
supplicis obuiam eundem putat, et ex omni legum
seueritate occupationem citius, quam obrogationem
eius eruntur, nisi vana illa honoris, nescio cuius,
& exultationis, tali modo vel mendae, vel simpli-

DAELOSORVM ORIGINE

ET

PROGRESSV.

PRAEFATIO.

Prodiit non ita pridem Lutetiae
 Parisiorum libellus οὐδέσποτος
 de stultitia duellorum, Gallico
 sermone scriptus, cuius auctor
 pro certo exploratoque confir-
 mat, tantum abesse, vt grauissimis poenis, a
 Ludouico XIV. in monomachos constitutis, per-
 niciosa haec digladiandi consuetudo funditus ex-
 tincta sit, vt etiamnum in Gallia quadringenti am-
 plius quotannis per illam pereant. Vnde malo tam
 inueterato non minus ratione & consilio, quam vi &
 suppliciis obuiam eundum putat, & ex omni legum
 feueritate occultationem citius, quam abrogationem
 eius ominatur, nisi vana illa honoris, nescio cuius,
 & existimationis, tali modo vel tuendae, vel amplifi-

candae persuasio, animis hominum eximatur. Atque id ipsum commentatione sua efficere studet, & reipublicae interfuturum censet, si intempestiua haec magnitudinis animi ostentatio, rationi aequae ac legibus aduersa, qua tot nobilissimi viri, leui saepe de causa, vitae fortunarumque discrimen adeunt, a mimis in scenam deridenda & exagitanda produceretur. Vtitur vero non tantum argumentis a natura, vanitate & effectibus monomachiae petitis, sed etiam ad exempla illustriorum gentium, nominatim Hebraeorum, Graecorum & Romanorum, prouocat, apud quas, extra bellum, in bene constituta republica, contra quascunque iniurias legum praesidio se tueri, & iudicio cum aduersariis contendere nemini non honestum, artem vero & vindictam gladiatoriam exercere, humile & probrosum fuerit. Denique eo redit, ut duella, nostra & maiorum memoria tantopere frequentata, reliquias esse dicat Ordaliorum, siue prouocationum ad iudicium Dei, quas olim barbaries inuexit, superstitio aluit, & corrupti hominum mores penitus interire non permiserunt. Haec adeo sententia occasionem nobis praebuit in originem & progressum duellorum paulo diligentius inquirendi. Deus institutum fortunet!

§. I.

Prouocationes ad iudicium Dei Latinis medii aevi scriptoribus modo purgationes, modo probationes, modo iudicia diuina, & iudicia vulgaria, propria vero Germanorum lingua, Ordela, Ordalia, & Vrtella dicta sunt. Lege Thassil. A. DCCLXXII in synodo Dingoluingensi lata, edicitur, *ut hi, qui ducali manu liberi dimissi sunt, ad eadem cogantur iudicia, quae Baiarii Vrtella dicunt*, apud Velferum Rer. Boic. L. V. p. 164. Vox illa composita est ex antiquo Saxonum vocabulo *Or*, magnus, & *Dele*, siue *Dael*, iudicium. Inde haud dubie vernaculum nostrum *Vrthel* originem ducit. Leg. Caroli du Fresne Glossar. Med. & Infim. Latin. in voc. Ordela & Iudicium.

§. 2.

Erat haec prouocatio, modus quidam probandi innocentiam, obiectumque crimen diluendi per miraculum, aut singularem certe Dei prouidentiam & moderationem, qua veritatem occultam manifestare, & iniuste opprimendo opem ferre credebatur. *Putabant enim, rerum latentium dubia & occulta posse patefieri, & per res contrarias veritati* (puta Ordalia) *veritatem latentem monstrari*, ut loquitur Agobardus Episcopus Lugdunensis in libro aduersus legem Gundobaldi, quo persuasionem illam aetate sua inualefcentem ex instituto coarguit.

§. 3.

Speciatim ac praecipue *Ordaliorum* nomine comprehendebantur tactus ferri candentis, aut carbonum ardentium, immersio manus in aquam feruentem, & descensus in aquam frigidam. Qui enim aquae huius fundum petebant, aut ignis calore non laedebantur, Dei ipsius sententia absoluti iudicabantur, secus ac ii, qui vel aquae frigidae supernatabant, vel ferro, prunis, aut aqua calida adurebantur. Quibus ritibus & ceremoniis haec iudicia exercita fuerint, optime docent formulae exorcismorum (deuotionum) in iis adhibitae, a Friderico Lindenbrogio in Cod. Legg. Antiq. p. 1299. & auctius ac diligentius a Stephano Baluzio Tom. II. Capitular. Francor. p. 639. seqq. editae. Plura genera horum iudiciorum, pariter ac singulorum exempla recensent Henr. Bangertus in notis ad Helm. Chron. p. 189. Paulus Hachenbergius, in Germ. med. Dissert. III. §. 19. p. 48. seqq. & Christ. Ebelingius, singulari libro de prouocat. ad iudic. Dei, non ita pridem Lemgouiae edito, qui quidem non satis circumspecte fabulosa vbique a veris distinxit, & ficta quaedam miracula nimia credulitate admisit. Eo inprimis spectat fabula de Ottonis III. coniuge, cap. IV. §. 3. memorata, quam inter *vera & miraculosa facta* referre non dubitat, licet illam, vt solius Godofredi Viterbiensis fide admodum suspecta nixam, Ditmaro autem Merseburgensi, Lamberto Schafnaburgensi, Hermanno Contracto, Sigeberto Gemblacensi, Conrado Urspergensi, & omnibus idoneis rerum Germanicarum eius

tem-

temporis scriptoribus ignoratam, doctissimi quique pridem exploserint.

§. 4.

Originem huius moris non intra fines imperii Romani quaerendam, neque ab institutis Christianorum deducendam, sed a gentibus barbaris, iura Romana aequae ac sacra Christianorum aspernantibus, repetendam esse, iam pridem harum rerum periti obseruarunt. Cum enim seculo XIII. Mich. Comnenus, Imperatori Ioanni III. Ducae rerum novarum suspectus, innocentiam suam ferri candentis tactu probare iuberetur, more forsan a Latinis in orientem illato, & tum demum se id facturum diceret, si Phocas, Metropolita Philadelphienfis, hanc sententiam ei denunciaret, exemplo sibi praeiret, & ferrum candens de manu in manum traderet, Metropolita his verbis respondet: ὦ καλὲ νεανία, τὸτο ἔκ ἐστὶ τῆς ἡμετέρας καὶ ῥωμαϊκῆς καταστάσεως, ἀλλ' ἔτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἔτε μὲν ἐκ τῶν νόμων, ἔτε δὲ πρότερον ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θεϊῶν κανόνων παρείληπται. βαρβαρικὸς δὲ ὁ τρόπος καὶ ἀγνώστως ἐν ἡμῖν, προσταγῇ δὲ μόνον ἐνεργεῖται βασιλικῇ. *O bone iuuenis, hoc neque nostri, neque Romani instituti, neque ecclesiasticae traditionis, imo neque ex legibus, neque e sacris ac diuinis canonibus desumptum est: Sed barbaricus est iste mos, nobisque minime notus, qui iussu tantum imperatoris exercetur. Inter barbaras illas, quas Metropolita innuit, gentes, praecipue veteres Germanos, nondum sacris & moribus Christianorum asuetos, talia iudicia exercuisse, cum*

aliis indiciis, tum praecipue legis Salicae testimonio constat, quae illa non primum instituit, sed ut iam ante usitata commendat tit. L V. Leg. Hieron. Bignonii notae ad hunc locum p. 850. Postea etiam Christiani Francorum reges, imperio potiti, institutum a maioribus traditum retinuerunt, & legibus suis confirmarunt: nominatim Carolus M. Capitulari IV. ad A. 803. cap. III. & VI. & Ludouicus Pius, qui ad euitanda periuria, meliori animo, quam consilio, promulgauit *ordinationem de benedictione vel exorcismo aquae calidae seu frigidae, in qua manus ad iudicium mittitur*, quae extat ap. Goldastum Tom. III. Constit. Imperial. p. 254. & 255. ubi additur: *hoc iudicium, petente Domino Ludouico Imperatore, constituit B. Eugenius, praecipiens, ut omnes Episcopi, Comites, Abbates, omnisque populus christianus, qui infra eius imperium est, hoc iudicio defendant innocentes, ne periuri super reliquias sanctorum perdant animas suas in malum consentientes.* Taceo alia exempla in historia Germanica a sec. V. usque ad seculum XIII. frequentissima, pariter ac leges Longobardorum, Burgundionum, Gothorum, Boiorum, Alemannorum, Frisionum, Angliorum, Saxonum, ab aliis pridem indicatas, quae iudicia haec, ut Germanarum gentium fere propria, ita non minus communia fuisse, ostendunt.

§. 5.

Ac tametsi Sec. XIII. praeter ceteros Fridericus II. Imperator Augustus, pro ea, qua erat, sagacitate & prudentia, pudendam hanc superstitionem abro-

abrogatam voluit, Constit. Sicular. lib. II. tit. XXXI. eorum sensum non tam corrigendum, quam videndum ducens, qui naturalem candentis ferri calorem tepescere, imo, quod est stultius, frigescere, nulla iusta causa superveniente, confidunt: tam alte tamen illa multorum animis infederat, ut vix seculo XIV. penitus euelli posset. Apud Moravos certe, innocentiam per ignem probandi ritum, usque ad Caroli IV. tempora remansisse, demonstrat Io. Georg. Stredowski in Sacra Moraviae Histor. lib. I. cap. V.

§. 6.

Horum igitur iudiciorum, quae vocabantur, diuinorum genus quoddam fuisse duella, atque adeo eundem fere ortum & progressum habuisse, vel ex eo manifestum est, quod saepe cum aliis eiusmodi innocentiam probandi modis coniuncta, imo & permixta reperiuntur. Ita speculum Saxonicum lib. I art. III. statuit: *Die ihr Recht mit Dieberey oder Raub verlohren haben, oder man sie Dieberey oder Rauberey anderweit beschuldiget, die mögen mit ihren Eyde nicht unschuldig werden, sondern sie sollen haben dreifache Wahl, das heisse Eysen zutragen, oder auch in einen wallenden Kessel zugreifen bis an den Ellenbogen, oder mit Kampf sich zu erwehren: & lex Anglorum tit. XIV. si (mulier) campionem non habuerit, ipsa ad novem verberes ignitos examnanda mittatur.* Hinc Guntheramnus Boso, Childeberti regis Francorum ad Guntheramnum regem Burgund. legatus, ab isto perfidiae accusatus, his verbis responder: *Insontem me de hac causa profiteor.* At si aliquis est similis mihi, qui hoc

*crimen impingat, veniat nunc & loquatur. Tu, o Rex piissime, pones hoc in Dei iudicio, ut ille discernat, cum nos in unius campi planitie viderit, ap. Gregor. Turo-
nenl. Histor. Francor. lib. VII. cap. 14. Quid, quod diferte ius prouinciale Sueuicum cap. 167. constituit: Davon mus man das Gericht an Gott lassen, davon ist Kampf gesetzt, denn was die Leute nicht sehend, das weifs doch Gott der Allmächtige wohl, davon sollen wir Gott getrauen, dass er den Kampf nun nach Recht scheide, & per legem, hoc iure antiquiorem, Longob. L. I. Tit. XVI. cap. 2. Si quis puellam aut mulierem liberam, quae in alterius mundio esset, fornicariam aut strigam clamasset, & perseveraret ac diceret, se probare posse, caussa per campionem, id est, PER PVGNAM AD IUDICIUM DEI, decernebatur.*

§. 7.

Certamina singularia inter multas etiam politas gentes aliquando inita fuisse, nemo facile negauerit. Etenim exempla illorum extant cum inter veteres Graecos & Romanos, tum inter ipsos Hebraeos: cum videlicet belli discrimen aut pauci quidam pro multis subirent, aut singuli sibi solis deposcerent. Huc spectant certamina Daudis cum Goliathe, Menelai cum Paride, Aeneae cum Diomede, Hectoris cum Aiace, aliorumque heroum ac ducum Homericorum, Horatiorum item cum Curiatiis, Titi Manlii ac M. Valerii Coruini cum hoste Gallo, & similia plura. Eodem pertinent duella regum inter se beligerantium, quorum exempla collegit Alciatus Lib. de

de Sing. Certam. cap. III. Quin & in pace, praefer-
tim apud Romanos, singuli gladiatores cum singulis
committebantur, ferui fere aut facinorosi, quorum
mutuas caedes, modo in theatris, aut funeribus in-
dictiuis populus, modo inter epulas conuiuiae, animi
causa, spectabant. De his Nicol. Damascenus ap.
Athenaeum lib. IV. cap. XIII. *gladiatoria*, inquit,
spectacula non solum publicis ludis & theatris, populique
frequentia & celebritate edunt Romani, more a Thuscis
inuesto, sed etiam inter epulas. Itaque nonnullos ex
amicis & necessariis & aliis de causis ad coenam inui-
tant, & hac potissimum, ut gladiatorum paria duo vel
tria dimicantia conspiciant, tum scilicet eos aduocantes,
cum ebrui sunt, coenaeque ferculis exsatiati, si quis iugu-
latur, plaudentes, & eius caede laeti: quae verba, de
re alioquin per se satis nota, vel propterea afferenda
putauimus, ut pateat, de quali monomachia intelli-
genda sint, quae paucis interiectis Athenaeus ex Her-
mippi lib. I. de legislatoribus addit: *Mantinaeos fuis-*
se τῶν μονομαχούντων εὐγεταῖς. Scilicet de arte gla-
diatoria hoc dici, manifestum est, ut recte animad-
uertit Iustus Lipsius Saturnal. lib. I. cap. VIII. Per-
peram igitur nonnulli id de origine duellorum acci-
piunt, dum haec a certaminibus gladiatorum non sa-
tis caute distinguunt. Vide Alciatum de Certam.
Sing. cap. II. Omnes, qui in arenam illam descen-
derunt, iam olim Quiritium iure ex Praetoris edicto
infamia notati, & deinceps Constantini aliorumque
principum Christianorum legibus plane e republ.
eiecti sunt. Lex Constantini, Eusebio in vita Con-
stantini lib. IV. cap. XXV. & Sozomeno Hist. Eccles.
lib.

lib. I. cap. VIII. memorata, extat in Codicis Iustiniani lib. XI. T. XLIII. Taceo Graecorum ludos & exercitationes gymnicas, quas non ad lites decernendas, sed ad comparandam agilitatem corporis, vel ad ostentandas vires fuisse institutas, nemo ignorat. Sed hoc loco de iis tantum duellis quaeritur, quibus homines liberi, ingenui, nobiles, vnius reipublicae ciues, in pace, controuersias priuatas, legum & iudiciorum auctoritate terminandas, dirimunt, aut innocentiam suam defendunt,

§. 8.

Vestigia huiusmodi duellorum, iam Imperatoris Octauiani Augusti tempore receptorum, occurrunt apud Velleium Paterculum lib. II. cap. 118. vbi Germani Quintilio Varo fide gratias agunt, quod lites suas Romana iustitia finiret, & solita armis discerni iure terminaret. Gesta haec sunt A. Christi IX, quo Quintilius Varus Germaniae praefuit, & cladi Varianae nomen dedit. Legatur Dio Cassius lib. LVI. Eodem tempore floruit Nicol. Damascenus, ex cuius historia Stobaeus, ferm. XII. de antiquis Vmbriae incolis, haec inter alia refert: *Ομβρικοί ὅταν πρὸς ἀλλήλους ἔχωσιν ἀμφισβήτησιν, καθ'οπλιθέντες, ὡς ἐν πολέμῳ μάχονται, καὶ δοκῶσιν δικαιότερα λέγειν οἱ τὰς ἐναντίας ἀποσφάζαντες.* *Vmbri, cum controuersias inter se habent, pugnant armati, sicut in bello, & qui suos aduersarios profligant, iustiores causam habere videntur.* Vmbros hos Henr. Bangertus, in notis ad Chronicon Slauorum lib. II. cap. 24. & Ioach. Ioann. Maderus Differt. de Duello p. 6. Germanis oppo-

opponunt, adeoque duella illis prius, quam his, vfitata fuisse, putant. Sed non attendisse videntur, Vmbriae incolas antiquitus fuisse Celtas, siue Gallos, quorum nomine eos etiam, qui paulo ante Iulii Caesaris tempora Germani dicti sunt, comprehensos fuisse, probant Christoph. Cellarius, in Notitia orbis antiqui Tom. I. p. 164. & Henr. Cocceius, in Prudentia Iuris publici p. 6. 7. Etenim Gallos usque ad Aesim fluuium, qui terminus Vmbriae meridionalis erat, habitasse, testantur Liuius, lib. V. cap. 35. & Polybius, lib. II. cap. 13. vbi illos appellat τὰς κατὰ τὴν Ἰταλίαν κελτὰς, quin Solinus, cap. IX. de Italia, diserte *Vmbros Gallorum veterum propaginem esse*, ex M. Antonii asseueratione, tradit, cumque nihil simile in Romanorum moribus & institutis reperiamus, non video, cur duella illa Vmbriorum, a Celtica gente in Italiam illata fuisse, dubitemus. Quam sententiam confirmare etiam videntur certamina illa singularia, ad quae Romanos, ab nullo alio hoste saepius, quam Gallis, prouocatos fuisse, legimus, apud Liuium lib. VII. cap. IX. & XXVI. scilicet, qua consuetudine in priuatis controuersis dirimendis utebantur, eam in bellis quoque prodiderunt,

§. 9.

Cum vero Galli, iam ducentis ante captam Romanam annis, Alpibus superatis, in Italiam venerint, vt Liuius lib. V. cap. 33. ostendit, satis probabiliter affirmari potest, sexcentis fere ante Christum natum annis eum morem in gentibus Celticis viguisse. Sed certiora definire, & ad origines rerum, quae inter

anti-

antiquitatis, nullis literarum monumentis illustratae, nebulas se condunt, altius ascendere nobis non licet. Si tamen ratiocinationi aliquid loci concedatur, non male forsan huc accommodaueris, quod Cicero lib. I. de arte Rhetorica scriptum reliquit: *Fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim, bestiarum more vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Non divinae religionis, non humani officii ratio colebatur: non ius aequabile quisquam, quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam, coeca ac temeraria dominatrix, animi cupiditas, ad se explendam, viribus corporis abutebatur, pessimis satellitibus.* Scilicet morem hunc barbarum, quo tantum quisque iure, quantum viribus valebat, veteres Celtae, postea etiam, quam in communem aliquam ciuitatem coiuerant, non penitus deseruisse videntur, maxime in iis controuersis, quibus componendis leges illorum, adhuc rudes & imperfectae, non sufficiebant. Pertinet huc, quod Posidonius apud Athenaeum lib. IV. cap. XIII. de iis memorat: *Celtae nonnumquam super coenam gladiatorio certamine congregiuntur: priscis quoque temporibus mos apud illos fuit, ut appositis pecudum artibus, femur sumeret strenuissimus, & si quis alius id sibi vindicaret, ad alterutrius interitum usque gladiis pugnarent.* Vetus illa barbaries progressu temporis, in speciem religionis versa est: cum homines etiam Christiani, aut praesens Dei auxilium, parti meliori, extra ordinem ab ipso constitutum, promitterent, aut satius certe existimarent, in causis dubiis litigantes armorum fortunam

tunam experiri, quam periurio Deum offendere. Haec enim ratio redditur legis Longobardicae de Monomachia, Caroli M. auctoritate renouatae: *Longe melius esse, ut qui crimen ingereret, & qui se defenderet, in campo fustibus contenderent, quam periurium patrarent in absconso*, Legg. Longob. L. II. Tit. LV. Leg. 23. Denique, cum vanitas moris huius, aequae ac legis ipsius iniquitas, nemini non aperta esset, in locum superstitionis successit ambitio, siue persuasio, honoris & existimationis in eo positae, ut nulla cuiquam offensa, quod olim sapientis habebatur, ignosceretur, nedum ad iudicem deferretur, sed ferro & armis vindicaretur. Hinc orta sunt duella, pro fama & existimatione, (*um Ehre und Glimpff*) ut in antiquis duellorum formulis appellantur, ap. Munsterum, Cosmograph. L. V. p. 990. Atque ista persuasio multo efficacius, quam omnis barbaries & superstitio duella commendauit. Nam superstitio legibus fere continebatur, quae multis saepe volentibus, petentibusque, remittebantur. Leg. priuilegia, Francofurtensi, Nurnbergenfi, Rotenburgenfi, aliisque ciuitatibus impertita, ap. Dattum Vol. Rer. Germ. p. 4. Vana autem opinio, qua recentiorum duellorum consuetudo nititur, adeo animos hominum occupauit, ut ne contrariis quidem legibus, seuerissimisque principum edictis, coerceri possit: licet plerique ad illa, non tam sua sponte, aut vindictae cupiditate, quam multitudinis iudicio incitentur.

§. 10.

Si non ipso Celtarum nomine olim comprehensi, illis saltem finitimi fuerunt, Cimbri Dani, quos

quos Olaus Wormius nomen ipsum a duellis accepisse, existimat. Cum enim Romani fortissimum quemque gladiatorem, a Danis Championem (*Kämpfer*,) vocari, animaduenterent, eos, vocabulum hoc, sua lingua *Cimber* pronuntiasse, existimat. Leg. Lib. V. Monum. Daniae cap. IX. Certe non sine causa Paulus Hachenbergius, immanem ac truculentam de monomachia legem, a Borealibus gentibus ortam, putat, Germ. med. Dissert. III. §. 18. Nam, si Saxoni Grammatico fides est, Frotho, Danorum Rex, Imperatoris Octauiani Augusti temporibus suppar, quod consuetudinis erat, etiam lege sanxit, *ut de quolibet controuersia ferro decerneretur, speciosius viribus, quam verbis confligendum ratus. Quod si alter dimicantium, relato pede, praenotati orbis gyrum excederet, perinde ac victus, causae detrimentum reciperet.* Hist. Dan. lib. V. Memorat ibidem exemplum controuersiae, secundum hanc legem diiudicatae. Cum enim Hoginus quidam, Hithinum stupri, filiae suae, ante sponsalia sacra, illati, accusasset, indeque simultas inter vtrumque orta esset, *Frotho missis, qui simul eos accerferent, scrupulosius causam inquiri: qua cognita, iuxta legis a se latae formulam pronunciauit. Videns autem, ne sic quidem eos in gratiam reduci posse, patre filiam pertinacius reposcente, litem ferro decidendam edixit: id quippe solum dirimendae controuersiae remedium videbatur.* Orbis ille gyrys, quo lex Frothonis duellatores includit, alias etiam Saxoni Grammatico memoratur, ut lib. III. ubi Vbbonis cum Slauo quodam certamen describens, *Nec mora, inquit, circua-*
tur campus, milite circus stipatur, concurrunt pugiles,

fit fragor, fremit spectatrix turba, votorum suffragiis discors, excandescunt igitur athletae animis, et mutuis vulneribus ruentes, eundem lucis et pugnae exitum sortiuntur. Similiter lib. IV. Froierus cum Frothone II. congressurus, bina quadratae formae spatio, cubitalibus signata lateribus, humi denotasse dicitur: quibus descriptis, assignatam uterque partem complectitur, reliqua. In ratione et forma horum duellorum illud singulare erat, quod non promiscuos, sed alternos, certisque interuallis distinctos ictus inferrent; solumque adeo

alternare enses, partiri que ictibus ictus, ut idem Saxo lib. II. loquitur, et addit: *Non enim antiquitus in edendis agonibus crebrae ictuum vicissitudines petebantur, sed erat cum intervallo temporis etiam ferendi distincta successio, rarisque, sed atrocibus plagis certamina gerebantur, ut gloria potius percussionum magnitudini, quam numero deferretur.* Neque tantum intra Chersonesum Cimbricam se continuit haec monomachia, sed Norwegis quoque, imo extremis Islandiae incolis usitata fuit. Nam circa A. 930. Egillus Islandus, Gomondum, Norwegiae magnatem, in ius vocabat: cumque videret, se, propter animum iudicis Blodoxii, Norwegiae Regis, a se auersum, causa cadere, ad consuetudinem lege receptam confugit, et aduersarium ad monomachiam prouocauit. Arngrimus Ionas lib. II. Rer. Islandicar. p. 130. et in alio iudicio, cum Atlas Bergomondi frater, periurio ipsum vincere studeret, Egillus cum illo congressus, non ipsum tantum, sed et, quae lex Islandicae monomachiae erat, taurum in circum in-

B

ductum

ductum manibus suis interfecit, Idem p. 133. Quin et Scythicis gentibus, Orienti propinquioribus, illam communem fuisse, vel Russorum exemplo constat, apud quos purgationem criminum per duella veteri more concedi, postquam reus per *Nedelhiso*, hoc est, apparitorem in iudicium vocatus, et testes contra eum producti sunt, praeter Sigismundum Lib. B. ab Herberstein in Comment. Rer. Moscovit. refert Bodinus de Republ. lib. IV. c. ult. Quod enim morem hunc, non seculo IX. vel X. cum religione Christiana a Graecis acceperint, sed ex veteri Paganismo seruarint, vel ex iis, quae §. 4. attulimus, intelligi potest. Ritus et arma, quibus duella apud Danos aliosque populos septentrionales olim commissa sunt, ex eodem Saxone, Arngrimo Iona, Christ. Cilicio, aliisque rerum septentrionalium scriptoribus, laudatus Wormius l. d. pluribus exponit.

§. II.

Latius inde serpens mos barbarus non modo per totam Germaniam grassatus est, sed omnes etiam Romani Imperii prouincias a Germanis occupatas peruasit. Ac ipsorum quidem *Germanorum duella*, quoniam apud hos, armis praecipue auctos, propriam quasi sedem habuerunt, singulari prope diem dissertatione describam: hoc loco tantum, quomodo in alia Europae regna, Romani quondam Imperii partes, illata, et ad posteros transmissa fuerint, breuiter indicabo. Primae ac proximae Germanis versus meridiem prouinciae Romanae erant Vinde-

Vindelicia et Noricum, quas iam seculo V. a Baioariis, gente Germana, subactas fuisse, alibi demonstratum est. vid. Diff. de Baioaria Francis subiecta §. V. et VI. Horum vero Baioariorum lex, quam ineunte seculo VI. *Theodoricus, Francorum rex, secundum consuetudinem gentis, conscribere iussit*, ut est in Prologo eius, tantum non omnes causas dubias duello decernere iubet. Ita tit. XI. lege quinta praecipitur: *Quoties de com- marchanis contentio nascitur, — si alia probatio nusquam inveniri dignoscitur, tunc spondeant invicem Wehadinc, quod dicimus, et cui Deus dederit fortiam et victoriam, ad ipsius partem designata pars, ut quaeritur, pertineat.* Et tit. XVI. lege 2. *Si aliquis testem mendacem habere voluerit, potest illum repellere cum pugna duorum etc.* Similia complura occurrunt tit. VIII. leg. 2. et 3. tit. IX. leg. 4. tit. XII. leg. 8. et 9. tit. XVI. lege 6. etc.

§. 12.

Quanto gens quaeque Germanorum ferocior, tanto fere moris illius tenacior fuit. Declarat hoc exemplum Longobardorum, quos Velleius lib. II. cap. 160. *feritate Germanica ferociores* vocat. Hi in Italiam ipsam, ubi monomachia, post veteres Gallos siue Celtas, Romanorum imperio mitigatos, sensim exoleuerat, eam sec. VI. reduxerunt, et tam pertinaciter retinuerunt, ut Rotharis rex eam, cum maxime vellet, abrogare non posset. Nam legis Longob. lib. I.

tit. X. concedit potestatem quaerendi per pugnam, sicut antiqua fert consuetudo, et mox addit: incertus de iudicio Dei, et multos audiimus, per pugnam sine iusta causa suam perdere, sed propter consuetudinem gentis nostrae Longobardorum, legem impiam vetare non possumus. Illustre exemplum innocentiae, secundum hanc legem assertae, praebet ipsa regina Longobardorum Gundeberga, quae cum A. 628. de crimine adulterii apud virum accusata fuisset, proprius eius servus, Carellus nomine, a rege expetiit, ut cum eo, qui reginae crimen ingesserat, pro castitate dominae suae, monomachia dimicaret: hic dum cum criminatore illo singulare certamen iniisset, eum, cuncto populo adstante, superavit, regina post hoc factum ad dignitatem pristinam rediit. Paul. Warnefridus de Gestis Longobardor. lib. IV. cap. 49. Conf. Aimoinus de gestis Francorum lib. IV. cap. 10.

§. 13.

Galliam sec. V. praeter alias Germaniae gentes, etiam Burgundiones inuasērunt, qui, iam A. Christi 406. Arcadio V. et Probo Coss. si quidem Prospero et Cassiodoro fides est, Rhenum transgressi, paulo post in terris Rheno vicinis confederunt, finibusque suis latius extensis, Burgundiae nomen dederunt. Leg. Schurzfleischii Histor. Vet. Regni populique Burgundionum et Io. Nicol. Hertii Notitia veteris Germaniae populorum P. III. cap. VI. Sub finem seculi, rerum inter

inter eos potitus est Gundebaldus, Sigeberto Gemblacensi ad A. 484. memoratus, de quo Gregorius Turonens. lib. II. cap. 33. *Regionem, inquit, omnem, quae nunc Burgundia dicitur, in suo dominio restauravit, Burgundionibus leges mitiores constituit.* In his legibus famosa maxime est, quae ab nomine eius *Gundebada* appellatur apud Agobardum, et in Capitul. Caroli M. extat illa in legibus Burgundionum a Lindenbrogio editis tit. XLV. et ita se habet: *si pars, cui oblatum fuerit iusiurandum, noluerit sacramenta suscipere, sed adversarium suum veritatis fiducia, armis dixerit posse convinci, et pars diversa non cesserit, pugnandi licentia non negetur.* Rationem legis hanc reddit: *multos in populo nostro, et peruvicatione causantium, et cupiditatis instinctu ita cognoscimus depravari, ut de rebus incertis sacramenta plerumque offerre non dubitent, et de cognitis iugiter periurare.* Cuius sceleris consuetudinem submouentes, praesenti lege decernimus, ut quotiens inter homines nostros causa surrexerit, et is, qui pulsatus fuerit, non deberi a se, quod requiritur, aut non factum, quod obiicitur, sacramentorum obligatione negaverit, hac ratione litigio eorum finem oportebit imponi. Conf. Cointe Tom. I. Annal. Francor. p. 429. Quin eo temeritatis processit Gundobaldus, ut religionis quoque veritatem vel falsitatem, duello explorari, voluerit, teste Agobardo, qui disputationem suam de sententiis diuinis his verbis concludit: *Haec pie humiliterque considerantibus apparet, non posse caedibus, ferro, vel aqua occultas et latentes res inueniri.* Nam si possent,

possent, ubi essent occulta Dei iudicia, deberet ergo inter Catholicos et haereticos tali examine veritas indagari, sicut quidam superbus ac stultus haereticus Gundebaldus, Burgundionum Rex, tentabat expetere a B. Auito, egregio et orthodoxo praedicatore, qui eius vesaniam sapientissime laudabiliterque repressit atque redarguit. Quam inique etiam in aliis causis, haec duella more Burgundionum imposita, et exercita fuerint, docent exempla a Vulsonio in Theatro honoris et nobilitatis Tom. II. p. 292. seqq. collecta, et in Maderi Dissert. de Duellis repetita, ex quibus vel hoc unum repetere iuvat: Gontranus rex Burgundiae, in saltibus Vogesi montis venationi indulgens, vestigia bubali occisi vidit, et saltuum praefecto iratus, torturae eum subiecit, ut ab eo extorqueret, quinam huius sceleris esset auctor. Ille Chaudunum e cubiculariis regis nominavit, qui captus, et Cataulum adductus, cum in tortura constanter negaret factum, uterque duellum poscit, quod etiam Rex concessit, Chauduno, membris ex tortura luxatis, nepotem substituente. Primo concursu, praefectus saltuum hasta haud leviter vulneratus fuit, cui in terram proiecto, cum incumberet alter, Deo ita disponente, dum cum illo luctatur, proprium gladium in imo ventre excepit, et cum adversario uno pene momento extinctus est. Chaudunus fuga sibi consulere cupiens, cum in asylum, S. Marcelli Ecclesiam se recipere vellet, Regis iussu comprehensus, et patibulo affixus fuit. Nihilominus legem illam Gundobadam, per diu, etiam postea, quam Burgundiones Francorum ditioni accesserunt, valuisse, et

et apud ipsos Francos occidentales, Burgundionum victores, magnam auctoritatem habuisse, ex eodem hoc Agobardi libello intelligitur, dum morem iudiciorum suae aetatis ita describit: *Mitte unum ex tuis, qui congregiatur tecum singulari certamine, ut probet, me reum tibi esse, si occiderit; aut certe iube ferrum vel aquas calefieri, quas manibus illaesus attrectem, aut constitue cruces, ad quas immobilis perseuerem.* — Vani homines nominant ista iudicium Dei. Unde probari potest iudicium Dei, quod Deus nunquam praecepit? Addatur singularis liber Agobardi adu. legem Gundobaldi scriptus. Scilicet ipsi Francorum Reges illam deinceps confirmarunt, ac nominatim Agobardi aetate, Ludouicus Pius, cuius constitutio de probationibus et prouocationibus ad iudicium Dei, extat apud Goldastum Tom. III. Constit. Imper. fol. 254. Hinc Bernhardus A. 831. *Ludouicum Imperatorem adiens, modum se purgandi ab eo quaesuisse dicitur, more Francis solito, scilicet crimen obiicienti se obicere volens, armisque impacta diluere,* in vita Ludouici Pii cap. XLIII. Ab hoc tempore, duella apud Francos occidentales constanter retenta, et publica senatus Parisiensis, ipsorumque regum auctoritate concessa, imo etiam iniuncta sunt. Leges et ritus illorum praeter ceteros descripserunt Belisarius lib. de Singul. Certam. Claudius la Sale lib. de Duello et Petr. Gregor. Tholosanus in Syntagm. Iuris Vniuers. lib. XLVIII. cap. 16. Seculo XIV. Philippus Pulcher etiam ceremonias et religionis speciem addi-

dit, edixitque, ut duellum suscepturi, *egredientes domo armati, singulis fere passibus, se salutifero signo crucis praemunirent, et vexilla deferrent, vel praeferri iuberent, quibus diuorum, aut crucifixi essent appictae imagines.* Leg. praeter Tholos. l. c. Carolus du Fresne in Glossar. latin. voc. Duell. ubi simul plurima singularium huiusmodi certaminum in Gallia commissorum exempla collegit. Iis hoc loco vel unicum addere iuuat, ridiculae prorsus uanitatis, quod indolem illorum temporum, quibus hunc morem acceptum referimus, praeter cetera manifestat. Carolo V. Galliae regi, duo erant aulici, alter Macarius, eques, alter Albericus de Montdidier. Hunc impensiori favore prosequebatur rex: unde alter inuidia ductus, eum, unico cane venatico comitatum, ex insidiis, si narrationi fides est, occidit, eoque in loco terrae mandauit. Canis vero ex eo loco nunquam, nisi fame coactus, recessit, donec tandem suspicione hac de re, praesertim Alberico nusquam comparente, orta, quidam amicorum, cane indice, corpus ipsius inuentum, digniori sepultura honorarunt. Canis vero ab eo tempore, quoties homicidam conspiceret, rabidis latratibus in illum irruebat, quae res tandem Macarium caedis suspectum reddidit, ut, ex ipsius regis sententia, fuste armatus, singulari duello cum cane, hanc controuersiam decidere iuberetur. Canis autem Macarium, iugulo comprehensum, scelus faceri coegit, qui et, tanquam homicida, iudicum sententia punitus est. Historia haec Montargii, in

in pariete, iussu regis depicta est, eamque picturam cum tota historia exhibet Vulfonius in lib. cui titulus, Theatre d'honneur et de Chevalerie p. 300.

§. 15.

Abolitionem duellorum in Gallia inter primos seculo XIII. tentavit Ludouicus IX. Sanctus, eaque in terris suis interdixit, ut patet ex statutorum eius lib. I. cap. II. Sed, cum illo tempore multi proceres, etiam ex equestri ordine, iurisdictionem regiam nondum plene agnoscerent, et mos inueteratus ecclesiasticis etiam iudicibus probaretur, destinata perficere non potuit, ut pluribus ostendit auctor de l'Histoire de S. Louis. Conf. Acta erud. A. 1688. p. 454. Idem postea, complures Franciae reges decreuerunt, ac praecipue Henricus II. occasione duelli, quo sub auspiciis regni sui A. 1547. contra voluntatem et expectationem suam, Vitum Cabotium Iarnacium, succumbere viderat. Eo enim ex casu rex tantum cepit dolorem, ut se nunquam amplius in duella consensurum, sanctissimo iureiurando confirmaret, teste Thuano ad h. a. Sed quod multi frustra tentarunt, id tandem aliquo modo perfecit Ludouicus XIV. qui iam A. 1655. aetatis suae 17. severissimum aduersus duella edictum promulgauit, idque grauioribus poenis sanxit A. 1679. ut pluribus referunt Rogerius Rabutin, Comes de Buffy, in vita Ludouici XIV. p. 7. edit. Germ. alique rerum ab eo gestarum scriptores. Memoriam legis huius, magno

optimorum quorumque consensu approbatae, con-
feruat superbissimum monumentum, victoriae Ludo-
uici M. Parisiis A. 1685. dicatum, cum hac epigraphe:

Les Duels abolis.

Impia, quae licuit regum componere nulli,

Proelia, voce tua, Lodoix, composta quiescunt.

* *

Pour bannir les duels de l'empire des Lis,

En vain nos plus grands Rois ont tout mis en usage

Le Ciel au seul Louis reservoit cet ouvrage,

Il parle, et pour jamais on les voit abolis.

§. 15.

In Hispaniam duella, iam seculo V. a Germa-
nis illata esse, ex controuersia Sueuorum et Vanda-
lorum, de terris et imperio huius prouinciae, iudi-
care licet. Eam enim, duorum puerorum, utrin-
que delectorum, duello terminandam commiserunt,
cumque Sueuus superior discessisset, Vandali impe-
rium Thrasimundo, Sueuorum regi, ex pacto reli-
querunt. Leg. Gregor. Turonens. Hist. Franc.
lib. II. cap. II. Eadem deinde, sub Christianis Go-
thorum regibus usitata fuisse ostendit Rodericus To-
letanus lib. XVII. de Rep. Hispan. cap. 26, Sec. XIV.
coram

coram Alfonso XI. rege Castellae, duo nobiles, qui se mutuo perduellionis accusarant, tribus continuis diebus, ab ortu Solis, usque ad occasum, pugnarunt, et multis se inuicem vulneribus affecerunt, dubia prorsus, nec in unum, nec in alterum inclinante victoria. Vtrumque rex innocentem pronuntiavit, et aequali virtute praeditos amicos esse voluit: quod fuse narrant Pet. Mexia Sil. Var. Lect. P. II. c. X. et Mart. Delrio Disquis. Mag. lib. IV. cap. IV. p. 608. Illustre exemplum duelli secundum leges et antiquum morem regni Castellani, concedente et inspectante Imperatore Carolo V. rege Hispaniae, Valledoleti inter duos nobiles adolescentes A. 1522., folenni ritu commissi, copiose describit Pontus Heuterus, ex eoque repetit Phil. Camerarius Cent. II. Medit. histor. cap. XXI.

§. 16.

Qua ratione Anglorum siue Saxonum gens, sec. V. a Vortigerno, Britonum rege, inuitata, in insulam illam, cuius praecipuae parti nomen dedit, traiecerit, et regnum ibi constituerit, ostendunt Beda Hist. Eccles. Gent. Anglor. lib. V. cap. 15. Paul. Diaconus lib. XLV. Eutropii Histor. addito sub finem, et Saxo Grammaticus lib. I. ex nouis scriptoribus William Temple, in the Introduction to the History of England p. 47. seqq. De illorum vero duellis leges Saxonum et Anglorum passim loquuntur: quae in Angliam illata, Normanni sec. XII. rerum potiti, non sustulerunt, sed potius confirmarunt. Exemplum duelli,

duelli, sub Wilhelmo II. Wilhelmi Conquestoris filio et successore, A. 1096. commissi, ex antiqua membrana Henr. Spelmannus, ex eoque Vulfonius l. d. T. II. p. 263. his verbis profert: *Wilhelmus, Comes Angiae, vulgo dictus d'Eu, coniurationem inierat cum Roberto Mulbrer, Comite Northumbriae, de eiiciendo tollendoque rege, Wilhelmo iuniore, filioque amitae suae, Stephano Albermarlio, in solio collocando. Sed rege, una cum omnibus Angliae Baronibus celebre agente concilium, Gaufridus Baynart, proditoris postulat comitem Wilhelmum, prouocatque ad duellum: in quo segnius se defendens comes, a Gaufrido victus est, iussuque regis et concilii, oculi illi eruti, et testiculi abscissi sunt.* Henricus I. Wilhelmi II. frater, tertius Anglorum rex Normannicus exorbitantem duellorum consuetudinem ac frequentiam nonnihil restrinxit, et, cum promiscue pro quibuscunque etiam leuioris momenti, controuersis, fusciperentur, in legibus suis cap. LIX. decreuit: *ut non fieret bellum sine capitali ad minus decem solidorum, nisi de furto, vel huiusmodi nequitia compellatio esset, vel de pace regis infracta, vel in illis, in quibus est capitale mortis.* Ius illud Normanicum cum iure Feudali comparat Richardus Zouch, in descriptione iuris et iudicii temporalis, secundum consuetudines Feudales et Normannicas A. 1636. Oxonii primum edita, et A. 1705. Londini recusa, in cuius P. III. Sect. V. de cognitione per duellum: *secundus, inquit, modus experiundi, secundum ius Feudale, erat duellum, in quo, qui succubuit, idem etiam causa cadebat. Feud. lib. II. Tit. XXVII. In Consuetudinario Normanniae cap. 68. et 127. dicitur Va-*
diatio

diatio duelli, in quo sic proceditur: pugiles in die duelli, ante horam meridiei in curia comparere debent in tunicis, cum scutis, et baculis cornutis armati, capillos super aures rotunde adaequatos habentes: cumque uterque eorum se Iustitiario obtulerit, duelli verba per Iustitiarium debent recitari, et deinde ad campum ducendi sunt pugnaturi: et quatuor milites eligendi sunt, qui campum custodiant, omnesque alii sedere debent in corona, et bannum Ducis proclamatur, ne quis sub poena vitae et membrorum, verbo vel facto, alicui pugilum auxilio vel impedimento sit. Tum pugiles, praestitis inuicem iuramentis de veritate causae, et quod sorcerias non adhibeant, et peracta competenter oratione, pugnam ineunt, et, si defensor se usque ad stellas de nocte in coelo apparentes defendere poterit, victoriam consequitur. Plura et lectu digna de veteri hac Anglorum consuetudine tradit Nicol. Vptonus, lib. 11. de Studio militari cap. 111. Neque recentioribus temporibus eam Anglis improbatam fuisse, vel ex iis colligas, que leguntur in Io. Seldeni Sermon. conuiualibus (Table Talk) Londini 1689. ed. p. 8. Duellum certis casibus, auctoritate regum, in Anglia, non alibi, permittitur. Ecclesia olim duellis licentiam indulgebat, ut apparet ex veteribus liturgiis, preces complexis a duellum inituris in aede sacra dicendas. Bellum sane licitum fatearis, necesse est, quia Deus unicus iudex est inter reges, nulli humanae potestati subiectos. Iam vero ponamus, litem intercedere binis subditis, quae testimonio humano non possit dirimi, cur non, permissis principis, Deo illa decidenda tradatur? Recens adhuc memoria est funesti duelli, in quo, die 15. Nouembr.

A.

A. 1712. Londini, duo illustres in magna Britannia proceres diuersarum partium, Iacobus, Dux Hamilton, et Carolus, Comes Mohun, mutuis ictibus conciderunt. Eo peracto, Macartney, arbiter pugnae a posteriori electus, in ius vocatus, fuga se eripuit, non, quod duelli particeps fuerit, sed, quia caedis in Hamiltonum, victorem, commissae, a rigidiori Anglorum factione accusabatur. Superiori autem anno, Georgii, regis sententia absolutus, in patriam rediit. Acta eius copiose describuntur, et scripta in utramque partem edita exhibentur in *Annalibus Annae, reginae, Tom. XI. edit. Anglic. p. 297. seqq. Add. Vita Hamiltoni, in the Peerage of England Vol. I. p. 177.*

DE
CENSU ROMANORVM
PRIMO

CENSUS ROMANORVM

PRIMO

DE

PRAEFATIO.

Ut nulla post hominum memoriam
gens, rerum gestarum gloria,
imperiique magnitudine ac diu-
turnitate, Romanam adaequavit:
ita nec ulla facile illustriora rei-
publicae prudenter administrandae exempla posteri-
tati reliquit. Quare operam, non modo ad recte in-
telligendos historiae Romanae scriptores necessariam,
sed et per se utilem suscepisse videntur Panuini, Pan-
cirolli, Manutii, Sigonii, Hotomanni, Lipsii, Vossii,
Ferrarii, Fabretti, Spanhemii, alique eruditissimi
viri, qui, duobus potissimum saeculis aetatem no-
stram antegressis, mores ac instituta illius diligentius
exposuerunt. Quantacunque vero horum industria
fuerit, fieri tamen; propter rerum copiam et varie-
tatem, vix potuit, quin in quibusdam offenderent,
et nonnulla aut minus commode, aut saltem non suf-
ficienter explicata, aliis penitus excutienda relinque-
rent.

rent. Nescio, an non iure huc referatur *primus Romanorum census*, argumentum primo adspectu tritum satis, et peruulgatum, sed, si accuratius expendatur, tantis difficultatibus impeditum, ut ad hunc usque diem nondum satis de eo, etiam inter viros doctissimos, conueniat. Etsi vero tantas dissensiones, cuiusmodi nuper admodum in Belgio, inter duos celeberrimos viros, renatae sunt, componendi arbitrium mihi minime sumo: tamen nec vitio verti posse confido, si in ardua hac materia vires experiar, doctioribusque amplius de ea cogitandi occasionem subministrarem.

§. I.

Census vocabulum, quod Graeci quidam scriptores, inprimis sacri, per Κῆνσος expressum retinent, Glossae veteres per ἐξετασμόν, ἀπογραφήν, ἀπογραφήν οὐσίας, ἀποτίμησιν, τιμητόν, interpretantur. Et diuersi quidem diuersimode usurpant, modo pro *opibus* singulorum in censum relatis, ut cum census senatorius, vel equestris nominatur, et Iuuenali Sat. XIV. v. 303.

Misera est magni custodia census:
modo pro *tributo*, ex opibus illis soluto, quo sensu vocem hanc, inprimis apud Matthaeum et Marcum adhiberi, ostendit H. Casaubonus Exercit. ad annales Baronii XVI. n. 6. Taceo alias significationes, ab instituto nostro alienas. Nobis enim census hoc loco nihil aliud est, quam aestimatio bonorum, publica autoritate quondam instituta, ut pro illius ratione, et ciues inter se distinguerentur, et munia, atque
onera

onera reipublicae inter eos legitime distribuere-
 et si nec prima census explicatio, quae ultimae huius
 fundamentum est, prorsus excluditur. A censu vo-
 cabantur *censi*, de quibus Asconius in I Verrinam Ci-
 ceronis: *More veterum*, inquit, *censi dicebantur*, qui
centum millia professione detulissent; unde liquet, eos
 solum dictos fuisse censos, qui, prima classe compre-
 hensi, maximum censum erant professi: quemadmo-
 dum etiam non omnes, qui in classibus a Servio in-
 stituti erant, sed primae tantum classis homines, vo-
 cabantur *classici*: *infra classem* autem, qui minore sum-
 ma, quam quae maxima erat, *censebantur*, uti auctor
 est Gellius L. VII. c. 13. et Festus v. *infra classem*.

§. 2.

Autor huius instituti apud Romanos fuit Ser-
 vius Tullius, VI. illorum rex, de quo Livius I. 42:
*Aggreditur pacis longe maximum opus, ut, quemadmo-
 dum Numa divini auctor iuris fuisset, ita Servium con-
 ditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumque, qui-
 bus inter gradus dignitatis, fortunaeque, aliquid inter-
 lacet, posterì fama ferrent.* Censum enim instituit,
 rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli,
 pacisque, munia, non viritim, ut ante, sed pro habitu
 pecuniarum, fierent. Fecit id haud dubie exemplo
 Graecorum, a quibus multa etiam alia, quae rem-
 publicam tuentur, et ornant, ad Romanos transisse,
 constat. Etenim iam olim Theseus, Atheniensium
 rex, ciuitatem in III. classes diuisit, et primus discre-
 vit *Ευπατριδας*, *Γεωμόρους*, καὶ *Δημιουργούς*, patri-
 cios, agricolas, et opifices. *Patriciis curam sacrorum,*

et magistratum, ex ordine suo dandorum permisit ius, legumque disciplinam et interpretationem. Plutarchus in Theseo p. II. Postea ordines illos, quos Graeci scriptores *τιμήματα* siue *τέλη* vocant, pro habitu facultatum paulisper immutavit Solon, et primae classis fecit illos, quorum facultates aridorum et liquidorum mensuras quingentas redderent, vocavitque illos *πεντακοσίομεδύμους*: secundae classis eos, qui equum alere, aut trecentas efficere valerent, atque hos *ἱπποδάτελους*, equestrem ordinem nuncuparunt. Tertiae classis ii erant, quibus erat utriusque generis simul *τριακοσίων*, trecentarum, siue, ut Pollux L. VIII. c. IO. *διακοσίων*, ducentarum, modus; iique *ξενύται* dicti sunt: reliqui omnes appellati *θῆτες*, siue capite censi. His nullum magistratum permisit: ceterum in societatem reipublicae venire passus est, ut suffragium in concione, et calculum haberent in iudiciis. Plutarchus in Solone p. 87. et 88. Quam geminum isti fuerit Servii Tullii consilium, lector ex his Livii verbis iudicet: *Classes, centuriasque, et hunc ordinem ex censu descripsit, vel pacis decorum, vel bello. Ex iis, qui centum millium aeris, aut maiorum censum haberent, LXXX. confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum. Prima classis omnes appellati. - - - Secunda classis intra centum usque ad quinque et septuaginta millium censum instituta. - - - Tertiae classis in quinquaginta millium censum esse voluit. - - - In quarta classe census quinque & viginti millium. Quinta classis undecim millibus censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. Ut autem onera a pauperibus in ditiores inclinata: ita horum quoque honores et iura maiora fuerunt.*

Non

Non enim (ut a Romulo traditum ceteri seruauerant reges) viritim suffragium eadem vi, eodemque iure promiscue omnibus datum est: sed gradus facti, ut neque exclusus quisquam suffragio videretur, Et vis omnis penes primores ciuitatis esset. Adde Dionysium Halicarnass. L. IV. p. 221. edit. Sylburgianae.

§. 3.

Fundamentum igitur huius distinctionis ciuium apud Romanos, aequae ac Graecos, erant opes: quas tamen apud hos prouentus annui, apud illos nummi metiebantur. Itaque apud hos classis prima erat πεντακοσιομεδίωνων, siue qui quingentos medimnos metebant: apud Romanos eorum, qui CM aeris censum habebant. *Qualis* autem, et *quanta* haec summa fuerit, hic inprimis est inquirendum. *Qualis* fuerit primi Romanorum census mensura, ipsum *aeris* nomen indicare videtur. Etsi enim hoc, florente re publica Romana, saepe pro quacunque pecunia usurpatum fuisse, constat: nihil tamen impedit, quo minus h. l. aes proprie sic dictum intelligamus. Etenim argentum Romani demum A. V. C. CDLXXXV, C. Ogulnio Gallo, et C. Fabio Pictore Coss. hoc est a. ante aeram Christi CCLXIX, signare coeperunt, si Plinio H. N. XXXIII. 3. fidem habemus. Hos enim consules illi anno, autoritate regii codicis, adscribit Io. Harduinus ad h. l. quod tamen ille non primus, sed diu ante eum Cl. Chiffletius de Numism. antiquo cap. VII. p. 55. ex codice MS. Ioannis, fratris sui, Patinus in Familiis Romanis p. 107. alique, annotarunt. Posterioris consulis, C. Fabii, nummum ar-

genteum exhibet Patinus in gente Fabia l. d. eundem-
que in museo suo extare, testatur Harduinus. Uter-
que eum haud obscure pro antiquissimo Romanorum
nummo argenteo venditat. Prior ita de eo scribit:
*Denarius hic, sine dubio, ad C. Fabium, C. F. Pictorem, pertinet, qui cum C. Ogulnio Gallo consul fuit A. V. C. CCCCLXXXIV. quo quidem anno argento signato populus Romanus ex S. C. primum uti coepit. Ob quam rem in altera denarii parte inscriptionem adiectam esse, opinor EX A. PV. h. e. ex argento publico. Non equidem nescio, multa contra hanc Plinii sententiam disputari a Cl. Chiffletio c. lxx. de numismate antiquo, aliisque, obiicientibus praecipue, commercia, quae Romanis ante illa tempora cum exteris gentibus intercesserunt. Id enim fieri non posse, opinantur, nisi aureo argenteoque nummo, gentibus illis probato. At isti minus apte ex suae aetatis moribus antiquitatis consuetudinem aestimant, cum constet, olim ple-
rarumque gentium commercia simplici rerum per-
mutatione facta fuisse, ut pridem observavit Aristoteles V. Moral. 8. et I. Polit. 6. ubi suo etiam tem-
pore multos hunc morem retinere addit: καθάπερ
ἔτι πολλὰ ποιεῖ καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἔθνων, κατὰ τὴν
ἀλλαγὴν. Ita apud Homerum Iliad. H. v. 472. sequi.
vina emunt Achiui*

"Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθωνι σιδήρῳ

"Ἄλλοι δὲ ῥινόισι, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν.

"Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Alii aere, alii splendido ferro,

Alii pellibus, alii ipsis bobus,

Alii mancipiis.

Quem

Quem locum respicit Plinius XXXIII. 1. *Quantum, inquiens, feliciore aëno, cum res ipsae permutabantur inter se, sicut et Troianis temporibus facilitatum Homero credi convenit: ita enim, ut opinor, commercia vidius gratia inuenta. Alios coriis boum, alios ferro, captivisque rebus emitasse, tradit. Apud eundem Homerum Odyss. A. v. 430. Eurycleam nutricem*

- - - Λαέρτης πρότερον κτεάτεσσιν ἔδισιν.

Πρωθήβην ἐπ' ἔδσαν ἐκκοσάβοια δ' ἔδωκεν.

- - - Laertes emit facultatibus suis

Impubem adhuc et XX. boum pretium dedit.

Si recentiora exempla desideres, Tacitus de Germanis c. V. *simplicius, inquit, et antiquius permutatione mercium utuntur; et Mela L. II. c. I. Sarmatas, populum Scythiae Europaeae, auri et argenti, maximarum pestium, ignaros, vice rerum commercia exercere, scribit. Neque antiquos Romanos hanc permutationem prorsus ignorasse, Varro L. II. c. I. de R. R. innuit, dum multam suo etiam tempore ex vetere instituto bubus et ouibus dici, ostendit. Et Plinius l. d. Ex qua consuetudine, inquit, multa legum antiquarum pecore constat, etiam Romae. Add. Gellius L. XI. c. I. Sed fac etiam non sine argento auroque cum exteris gentibus commercia instituisse Romanos: num propterea id publica senatus autoritate, ante tempus a Plinio indicatum, signatum fuisse, necesse est, quid, si rude aurum vel argentum permutatum, aut, si omnino signatum fuerit, ex aliis Italiae, inprimis Latii, urbibus, quarum multas Romani eo tempore expugnarant, imo totas cum omnibus opibus in civitatem suam transtulerant, acceptum fuisse, dicamus?*

aut denique ab exteris et transmarinis? Huc spectat illud Festi, v. *Patres*: solebant iam inde a Romulo nummis argenti signati ultramarinis uti, quod privatae et publicae rationes docent. Taceo, nondum a Chiffletio probatum esse, quod Siculi antiquitus non nisi aureo argenteoque nummo in commerciis usi sint. Maioris momenti esse videtur argumentum, quod Chiffletius ex nummo TI. MINVCII petit, quem iam A. CCCCVIII. consulem fuisse, ait. Exhibet illum Vrsinus in familiis Rom. p. 179. cui ipse palmam darem, si hunc ipsum Minucium consulem verum nummi illius autorem fuisse, constaret. Sed cum gens Minucia quondam latissime patuerit, ut vel ex ipsa nummorum eius multitudine ac diuersitate paret: facile fieri potuit, ut et alius quispiam, iuniorque, monetae praefectus, idem praenomen habuerit. Arduum certe videtur, ob tam lubricam rationem, tam antiquo et diligenti harum rerum scrutatori, eique Romano, fidem denegare, quem nummi huiusmodi antiquiores, si extitissent, latere non potuissent, cum praesertim et Liuius consentiat, in cuius epitome L. XV. legimus: *victis Tarentinis pax et libertas data est: (A. V. C. CCCCLXXXII.) - - - Tunc primum populus Romanus argento uti coepit.* Sed quocunque tandem modo haec omnia se habeant, id certe non euincunt, quod iam Seruii aetate, qua primus Romanorum census constitutus est, Romani nummis argenteis a se cufis usi fuerint. Quod enim Charisius grammaticus ex Varrone refert, iam a Seruio Tullio huiusmodi monetam cufam fuisse, id non nisi obscuro famae autore tradi, ipsa haec Varronis verba ostendunt.

ostendunt: *nummum argenteum conflatum primum a Servio Tullio dicunt.* Multo minus vero aureus nummus censum primum Romanorum metiri poterat, si verum est, quod Plinius l. d. ait: *eum post annum LXII. percussum esse, quam argenteum.*

§. 4.

Ceterum ipsius aeris permutandi apud Romanos aliam ante, aliam post Servii Tullii tempora rationem fuisse, Plinius l. d. his verbis docet: *Servius rex primus signavit aes. Antea rudi Romae usos, Timaeus tradit.* Aes hoc rude olim solo pondere aestimabatur, eoque aut manu tantum et sensu cuiusque iudicato, aut, quod postea usitatum fuit, per libram explorato. Quod idem Plinius l. d. ex nominibus antiquis solutionem significantibus, et a pendendo deductis, probat: *Libralis, inquit, appendebatur assis. Quare aeris gravis poena dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur: item impendia & dependere. Quin & militum stipendiorum, h. e. stipis pondera, dispensatores, libripendes dicuntur: quia consuetudine in his emtionibus, quae mancipii sunt, etiam nunc libra interponitur.* Leg. Andr. Tiraquellus de utroque retractu §. 30. n. 17. p. 394. Tom. III. Operum Frf. 1574. editorum. Idem confirmat Festus v. *pendere poenas*, indeque repetit phrasin hanc, *quod aere gravi* (h. e. rudi) *cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, soluerent.* Scilicet voces antiquae remansere in usu, etsi rebus progressu temporis immutatis. Et Varro sub finem L. IV. de L. L. vocem stipendii explicans, *militēs stipendiarios ideo sic dictos, ait, quod eam stipem*

veteres pendebant. Ab eo Ennium scribere: Poeni stipendia pendunt. Addit deinde: per trutinam solui solitum, vestigium etiam nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc, propter pensuram, trutinam habet positam.

§. 5.

At in singulis, rerum saepe minimarum, emissionibus, et contractibus, pondus aeris libra explorare, molestum nimis et incommodum videbatur. Vt igitur ponderandi labore, in summis praesertim minoribus, superfedere possent, metalla in certas partes dissecare, et his imagines ac notas quasdam ponderis aut pretii, communem apud omnes fidem habituras, publica autoritate imprimere, hoc est, nummos cudere, coeperunt. Autor huius rei, si non omnium primus, saltem praecipuus et celebratissimus, apud Graecos, fuit Phidon, rex Argiuorum in Aegina insula, de quod Strabo, L. VIII. pag. 376. *Ἐφορος δὲ ἐν Αἰγίνῃ ἀργυρον πρῶτον κοπήναι, Φησὶν, ὑπὸ Φείδωνος. Ephorus in Aegina primo argentum a Phidone cussam fuisse, scribit. Aelianus Hist. Var. L. XII. c. 10. de Aeginetis: πρῶτοι, inquit, νόμισμα ἐκόψαντο, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκλήθη νόμισμα Αἰγινᾶϊον. Primi numisma percusserunt, quod et ex ipsis nomen accepit; et Pollux L. IX. c. 6. Φείδων πρῶτος, ὁ Αργεῖος, ἔγραψε νόμισμα. Phidon primus Argaeus excudit numisma. Leg Virorum eruditorum annotationes ad haec loca. Quo tempore factum id fuerit, Chronicon marmoreum, circa annum Periodi Iulianae 4450, ante Christum natum 262, conscriptum, his verbis docet:*

docet: Ἀφ' ὧν - - - δὼν ὁ Ἀργεῖος δημεὺς - - - νευ - - -
 ἐσκέυασε καὶ νόμισμα ἀργυρῶν ἐν τῇ Αἰγίνῃ ἐποίησεν
 ἐνδέκατος ἀφ' Ἡρακλέους, ἔτη ΙΗ.ΗΔΔΔΙ, βασιλεύοντος
 Ἀθήνων - - - 85 *Ex quo Phidon Argivus - - - et num-*
mmum argenteum in Aegina fecit (undecimus ab Hercule)
anni DCXXXI. regnante Athenis Phericle, aera at-
tica 688. h. e. (si cum Petauio initium Cecropis, a
quo marmor Arundelianum annos aerae Atticae nu-
merat, ponamus in anno Per. I. 3133) circa annum
Per. I. 3820, ante C. N. 894. Ex tam remota anti-
quitate adhuc superstitem Phidonis nummum seruat
Museum regium Berolinense, si quidem Laur. Bege-
ri, illum in Thesauri Brand. Vol. I. p. 279. exhi-
bentis, et Io. Carol. Schotti, V. C. illius antiquita-
tem singulari disquisitione inter Miscellanea societ.
Reg. Berol. P. I. n. 5. edita contra Ottonis Sperlingii
obiectiones defendentis rationes admittimus. Sed
fortasse non sine causa Illustris Spanhemius Diff. I. de
Vsu et praestantia numism. p. 20. edit. Londinens.
eum tantum in memoriam Phidonis cusum esse,
suspicatur.

§. 6.

Quemcunque vero demum Graecorum num-
 morum inuentorem feceris, (nam de eo diuerfas ve-
 terum sententias fuisse, ex Herodoti L. I. c. 94. Pol-
 lucis l. c. aliisque patet,) inter Romanos certe, ut
 Plinius L. XXXIII. c. 3. pergit, *Seruius rex primus*
signauit aes. Id saltem verisimilius est, quam quod
 Athenaeus L. XV. p. 692. ait: Ianum, primum La-
 tinorum regem, νόμισμα χαλκῶν πρῶτον χαράξαι,
 num-

nummum aeneum primum signasse, consentiente Macrobio L. I. Saturnal. c. 7: aut Saturnum, ut Terullianus Apologet. c. II. et Minucius Felix in Octavio p. 15. edit. Elmenhorst. aliique tradunt. Quorum autoritas inter iuniores quoque praeter ceteros Cl. Salmasium L. de Vfuris c. 19. p. 575. in hanc opinionem adduxit, cuius tamen opinionis, post alios nouissime a V. C. Iac. Perizonio differt. de aere graui p. 23 et 26. confutatae, originem paulo post demonstrabimus. Non firmiore fundamento nituntur, qui, propter aliquam nominis conuenientiam, nummum a Numa inuentum putant, inducti fortasse autoritate Suidae, qui tamen non cufos, sed tantum distributos ab hoc rege nummos memorat: Verba eius v. Ἀσάγια, haec sunt: Νέμας ὁ πρῶτος βασιλεὺς, μετὰ Ρωμύου Ρωμαίων γεγονώς, ἀπὸ σιδήρεος καὶ χαλκῆς πεποιημένα πρῶτος ἔχαρίσατο Ρωμαίοις. Τῶν πρὸ αὐτῆς πάντων διὰ σκυτίνων καὶ ὀσσεῶν τὴν χρεῖαν πληρύντων, ἅπερ ὠνόμασεν ἐκ τῆς ἰδίας ὀνόματος νεμμία, ὡς Φήσι Τραγκύλιος. *Numma primus, post Romulum, Romanorum rex factus, primus asses ex ferro et aere cufos Romanis distribuit, cum ante eum non nisi scortei & ostracei ad necessarios usus adhibiti fuissent, eosque ex nomine suo vocauit nummos, ut refert Tranquillus.* Sed nihil huiusmodi in antiquioribus & probatis historiae Romanae scriptoribus deprehendimus. Ex parte etiam dissentit Eusebius, qui congiarium a Numa assibus ligneis & scorteis datum fuisse, scribit in Chronico p. 47. & in versione Hieronymi p. 27. Suidae vero sententiam ex instituto confutant, & num-
num

num non a Numa, sed potius a νόμῳ dictum fuisse, docent Ios. Scaliger in coniectaneis ad Varronem de L. L. p. 37. 74, & Willebordus Snellius de re nummaria p. 2. quod scilicet ὁ Φύσει, ἀλλὰ νόμῳ ἐστὶ, ut Aristoteles V. Ethic. 8. inquit.

§. 7.

Qualis noui illius nummi Romanorum aenei figura fuerit, haec proxime sequentia Plinii verba docent: *signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata.* Idem confirmat Varro L. II. c. 1. de R. R. *aes antiquissimum, quod est conflatum, pectore est notatum.* Cuiusmodi sigillatim pecoris effigies aeri impressa fuerit, Plutarchus in Poplicola p. 103. docet: τῶν νομισμάτων τοῖς παλαιότατοις βῆν ἐπεχάραττον, ἢ πρόβατον, ἢ σὺν antiquissimis numismatibus aut bouem insculpservunt, aut ouem, aut suem. Ceterum nota illa assis postea una cum pondere mutata est, ita, ut ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis, aut ratis conspiceretur, ut est apud Plinium L. XXXIII. 3. idque in memoriam primae classis, primo bello Punico a Romanis aedificatae factum esse, suspicatur Io. Christophor. Wagenfeilius dissert. de re monetaria Vet. Rom. p. 25. Communis alioquin veterum sententia est, ἐπὶ τῇ Κρόνῃ πλοῖον διαπεράσαντος εἰς Ἰταλίαν, in honorem Saturni, nauigio in Italiam aduecti, ut Plutarchus Quaest. Rom. p. 274. ait, hanc notam nummis fuisse impressam. Noti sunt hac de re versus Nasonis, Fast. I.

Multa quidem didici, sed cur naualis in aere

Altera signata est, altera forma biceps?

&

& paulo post:

At bona posteritas puppim formavit in aere,

Hospitis aduentum testificata DEI.

Aes ita signatum fuisse, inquit Macrobius L. I. Saturnal. c. 7. *hodieque intelligitur in aleae lusu, cum pueri denarios in sublime iactantes, capita aut navim, lusu teste vetustatis, exclamant.* Extant passim in museis huiusmodi nummi, ab Ez. Spanhemio, Laur. Bergero, aliisque editi, qui fortasse locum fecerunt fabulae, paulo ante memoratae, qua Ianus aut Saturnus monetae Romanae inuentor fuisse perhibetur. Ple-rique certe eius sententiae autores nullum aliud nisi hoc unum argumentum urgent, sed in eo, ut Philo-
sophi loquuntur, obiectum perperam pro causa effi-
ciente amplectuntur. Ceterum facile concedimus, etiam post aes a Servio signatum, cum aliquem aeris rudis usum, tum illum *appendendi ritum* aliquandiu remansisse. Constat enim stipendia medio saeculo IV. ab V. C. atque adeo diu post exactos reges, pri-
mum inuenta & distributa, (leg. Livius L. IV. c. 59.) a pendendo nomen accepisse. Itaque, ut ad institu-
tum redeamus, aes rude pariter ac signatum primi Romanorum Censui mensuram existisse, affirmamus.

§. 8.

Difficilius est, quantus fuerit census ille, ad nummos aestimatus, definire, cum praesertim ipsi veteres scriptores non satis in eo consentiant. Nam Livius L. I. c. 43. classi primae CM. aeris, Plinius L. XXXIII. c. 3. CXM. assium tribuit. Festus v. *in-
fra classem*: *Infra classem*, inquit, *significantur, qui
minore*

*minore summa quam CXXM. aeris censi sunt, Gel-
lius L. VII. c. 13. denuo quinque alias libras addit,
adeoque censum illum ad CXXV millia aeris extendit.
Vtrum de diuersis temporibus loquantur, an alius
rotundum, alius definitum numerum exprimat, an
denique numeri in nonnullis corrupti sint, in medio
relinquimus. Sequemur interea, ut iam supra coe-
pimus, historiae Romanae principem T. Liuium, qui
magnitudinem primi census per singulas classes, ver-
bis iam supra recitatis, ita exponit, ut primam clas-
sem dicat fuisse illorum, qui CM. aeris, secundam,
qui intra C. usque ad LXXVM, tertiam, qui LM,
quartam, qui XXVM, quintam, qui XIM aeris cen-
sum habuerunt. In locutionibus autem illis: CM.
aeris, LXXVM. aeris, &c. subintelligendum esse vo-
cabulum librae siue pondo, omnes consentiunt. Nam
aes initio in partes librales, commodioris permuta-
tionis causa, diuisum fuisse, supra ex Plinio vidimus:
& huiusmodi libra aeris, in XII. partes diuisa, vo-
cabatur *As*. Varro L. IV. de L. L. *As erat librae pon-
dus, deinde ab numero reliquum dictum, usque ad cen-
tussis.* Et Fannius v. 41.*

*Nunc solidae dicam quae sit diuisio librae,
Sive assis.*

Vnde CM. aeris & CM. assium cum alibi passim, tum
in hoc ipso argumento pro iisdem sumi, animad-
vertas.

§. 9.

Vt autem, quantae hae classis primae, pariter
ac reliquarum, opes fuerint, clarius perspiciatur,
duo potissimum cognoscenda sunt, primo *pondus*, se-
cundo

cundo pretium veteris librae Romanae. In pondere librae Romanae explorando utemur libra & marca, quam vocant, Colonienſi, ea ſcilicet, quae per totam fere Germaniam in officinis monetariorum, aurifabrorum, & mercatorum recepta eſt, ex publico Ferdinandi I. Imperatoris, & Ordinum Imperii decreto, A. clō Io LIX. promulgato, quo ſancitur: *Die weil alle Rheinſche Gũlden, ſo biſher gemũntzt, auf Cölniſch Gewicht geſchlagen worden, ſo iſt unſer ernſter Wille, Meinung und Befehl, daſs auch hinführo alle Gũlden auf daſſelbige Gewicht gemũntzt werden, darnach ſich ein ieder, der ein ander Gewicht hat, derwegen zu richten, und ſein Rechnung darauf zu ſtellen.* Conſtat autem, & vulgo notum eſt, ſelibram illam Germanicam diuidi in 8. Vncias, 16. ſemiuncias, (vulgo lot) 64. drachmas (vulgo quintlein.) Praeterea vero uncia Colonienſis in 29. Anglos, & ſinguli Angli in 32. momenta, Germanis eſſe dicta, distribuuntur. Leg. Renerus Budelius de monetis & re nummaria L. I. c. 13. §. 9. p. 64. cui hac in re praeter ceteros fides habenda, quia rei monetariae in ipſa ditione Colonienſi & Veſtphalica praefectus fuit. Rationem huius ponderis Colonienſis ad Norimbergenſe, Argentorateneſe, Pariſienſe, Anglicum, Hiſpanicum, Venetum & Romanum, diligenter inſtituerunt Eduardus Bernardus, libro de menſuris & ponderibus antiquis p. 134. & nouiſſime Io. Caſp. Eiſenſchmidt de ponderibus & menſuris, c. I.

§. IO. Ipsiꝝ vero librae Romanae veteris, cuius cum noſtra comparationem requirimus, inueſtigandae, di-
verſi

versi diuerſas rationes inierunt. Alii ex certo granorum numero apud veteres in libram computato, alii ex antiquis ponderibus & menſuris, alii ex nummis, alii aliunde illam eruere ſtuderunt. Primum inueſtigandi modum Rhemnius Fannius, libro de ponder. & menſuris v. 10. ſequ. ita exponit:

Semina ſex alii ſiliquis latitantia curuis

Attribuunt ſcriplo: lentis veraciter octo.

Aut totidem ſpeltas numerant, triſtesue lupinos.

Bis duo.

& paulo poſt:

Scripta tria drachmam faciunt: quo pondere doctis

Argenti facilis ſignatur nummus Athenis.

Computum hunc ex Fannio, Priſciano, Voluſio Maeciano, aliisque huiusmodi ſcriptoribus antiquis, quos, a Franc. Hotomanno & Io. Frid. Gronouio iunctim editos, Io. Ge. Graeuſius cum Eliae Vineti & Gronovii notis Tomo XI. Theſauri Antiqu. Rom. inferuit, deductum, copioſius declararunt Georg. Agricola, libro de reſtituendis ponderibus & menſuris, Baſil. 1550. edito, & Alex. Sardus, Ferrarienſis, libello de nummis, in quo priſca Graecorum & Romanorum pecunia ad noſtri aeris rationem redigitur, Moguntiaci 1579. 4. primum edito, & nouiſſime Tomo XI. Theſauri Antiqu. Rom. inferito. Idem libellus, neſcio quo fato, ſub Io. Seldeni nomine prodiit, & Lipſiae 1682. cum Phil. Labbei Bibliotheca Bibliothecarum, atque iterum A. 1692. reſuſus eſt, neutro editorum plagium animaduertente. Ne quis enim forte, hoc Seldeno inſcio accidiffe, ſuſpicetur, ipſe in praemiſſa ad Simonem Deuyes dedicatione ſcriptum iſtud ſibi

tribuit, *aequationem*, inquit, *feci ratione deducta a minimo pondere seminis hordei, usque ad maius talenti.* Ceterum summa computi, quem dixi, huc maxime

redit, quod libra Romana constiterit XII. unciis,

Vncia VIII. drachmis,

Drachma III. scripulis,

Scripulum siue scrupulum VI. filiquis,

siue VIII. lentibus, siue totidem speltis, siue IV. lu-

pinis, siue XXIV. hordeis, adeoque tota libra fuerit

granorum hordeaceorum 6912. Quae omnia recte

se haberent, si de ultimo computi huius fundamento

fatis constaret. At enim ne de vocum quidem om-

nium significatione satis conuenit. Siliquam, Graecis

νεγκάτιον dictam, Ios. Scaliger differt. posthuma de re

nummaria p. 55. accipit pro fructu Corni arboris, qui

filiqua, h. e. theca, siue vaginula contineatur. At

in eo vapulat Lud. Sauoto in differt. de nummis anti-

quis P. III. c. I. quamuis ne hic quidem, qualis ille

fructus sit, definiat. G. I. Vossius Etymolog. p. 473.

vocis, filiqua, significationem tam late extendit, ut

quaecunque legumina, ut phaseolos, pisa, lupinos,

sub ea comprehendat, & hinc interpretatur Lucae

XV. v. 16. ubi filius prodigus comedisse dicitur ἀπὸ

τῶν νεγκατίων, ὧν ἡθιον οἱ χοῖροι, quod vertit vulgatus:

de filiquis, quas porci manducabant. At in iis etiam,

quorum vocabula tam ambigua non sunt, ut tritici,

& hordei granis, pro diuersitate regionum, agrorum,

& tempestatum anni, tanta discrepantia occurrit, ut

non nisi lubricum & incertum ponderis fundamen-

tum suppeditent. Iam olim Theophrastus obserua-

vit,

vit, triticum Ponticum Siculo, Siculum Boeotico levius esse; & cum quinque cotylae tritici Attici alendis athleticis vix sufficerent, tres cotylas tritici Boeotici ad victum eorum abunde suffecisse. Similiter Plinius de diuersitate tritici in diuersis locis multa refert L. XVIII. c. 7.

§. II.

Altera libram Romanam inuestigandi ratio multo speciosior est, quae ipsis Romanorum veterum ponderibus & mensuris adhuc residuis superstruitur. Huiusmodi enim pondera C, XXX, X, IV, librarum, imo & unius librae, semissis, dodrantis, & quadrantis, Romae a temporum iniuriis conseruata, in figuris aeneis exhibet Luc. Paetus sub finem L. V. de mensuris & ponderibus Romanis Graecisque, cum his, quae hodie Romae sunt, collatis, ad pag. 1674. edit. Graeuianae, iisque examinatis, p. 1670. *Uncia*, inquit, *qua hodie Romae utimur, antiqua uncia scrupulo uno & granis quatuor grauior est.* In Gruteri quoque inscriptionibus p. 221. pondera quaedam marmorea & aerea antiqua cum libra Romana, qualis A. 1562. fuit, comparata proferuntur, ex quibus prima, & reliquis integriora, X. librarum, aequalia esse dicuntur libris Romanis hodiernis IX, & VIII. unciiis, ut adeo una libra Romana vetus aequalis sit XI. unciiis librae Romanae recentioris, & sex decimis eius partibus. Eifenschmidius, Io. Grauii & Ed. Bernardi rationes secutus, hinc colligit, unciam Rom. veterem 516. granorum Parisiensium fuisse, h. e. cum 550. grana Parisiensia unciam Coloniensem constituent,

1. lot $3\frac{1}{2}$ quintlein, quae summa duodecies sumta manifestat libram Romanam veterem librae nostrae 22. lotis & 2. quint. fere aequalem.

§. 12.

Nihil vero in hoc genere illustrius extat, quam congius aeneus Vespasiani, Romae inter cimelia Farnesiana servatus, unde & nonnullis Farnesianus dicitur, cum tali epigraphe:

IMP. CAESARE
VESPAS. VI.
T. CAES. AVG. F. III. COS.
MENSURAE
EXACTAE. IN
CAPITOLIO
P. X.

Huius integram delineationem & magnitudinem archetypo respondentem, praeter Luc. Paetum d. l. in aere exhibet atque explanat Io. Bapt. Villalpandus in apparatu de urbe & templo Hierosolymitano, cum eius & Hieron. Pradi commentario in Ezechielem Romae 1604. ed. L. II. disput. II. c. II. Eadem delineatio, etsi in minorem formam contracta, reperitur in Gruteri Inscription. p. 223. Constant. Landi selectis Numismatibus p. 79. Ioach. Oudaan Roomsche mogenth. sub finem, Iac. Oisellii Thesauro numismatum antiqu. classe X. sub finem, aliosque. Ipsa huius vasis inscriptio ostendit, illud capere liquoris infusi P. X. hoc est *pondo* siue libras, quales, Imperatore Vespasiano, Romae fuerunt, *decem*, totidem scilicet,

licet, quot Festus, Fannius, Dioscorides, aliique veteres, congio, octavae amphorae parti, adscribunt.

§. 13.

Quomodo illa pondo X, hodiernae librae Romanae respondeant, Luc. Paetus, qui primus capacitatem congii Farnesiani a se exploratam, libro A. 1573. Venetiis edito, descripsit, p. 1635. editionis Graevianae, his verbis docet: *eum congium, obstructis rimulis cera, pura aqua ex cisterna, usque ad supremum angustum, ut schema demonstrat, plenum feci, (nam partem latam supra illud angustum ad conservandum, ne mensura violari posset, factam fuisse existimaui.)* sicque plenum cum iustissima trutina, qua hodie Romae utimur, cum appendissem, inveni aquam, qua eum compleveram, libras nostri temporis novem, uncias sex, & semis, efficere. Ex quo computo uncia Romana vetus continet 509. grana Parisiensia, quorum 550. unciam Coloniensem efficiunt, atque adeo tota libra Romana vetus respondet 22. lot & $\frac{7}{8}$. quintlein, aut si minutias negligas 22. lot 1. quint. fere. A Paeto dissentit Villalpandus, l. c. & eundem congium, praesente Cardinale Farnesio, aliisque eruditis viris, bilance examinatum, aquae purissimae, ex limpida cisternae haustae, libras decem, quales hodiernum Romae in usu sunt, exacte continere, affirmat, p. 351. Libra autem Romana recentior, si ex observatione Grauii habeat 534. grana Parisiensia, aequat librae Colonienfis 23. lot 1. quintlein fere. Ab huius rationibus parum dissentit Petrus Gassendus, qui explorationem congii illius, cura Peirescii, Richelii Cardinalis, eo tempore

aedes Farnesianas incolentis, ope obtenti, de integro instituit. En ipsa eius verba: *cautiones adhibuimus easdem, quas Paetus & Villalpandus, dum vas ipsum ad summum putealia aqua oppleuimus, expendimus, vasis pondus subduximus. Deprehendimus autem, aquam, quae Romano pondere esse debuit X. librarum, siue unciarum CXX, esse pondere Parisiensi librarum VII, minus unciae quadrante, siue unciarum iii. $\frac{3}{4}$.* in vita Peirescii L. II. p. 273. Tomi V. Opp. Secundum hunc enim computum, librae Romanae veteri conuenient 23. lot. $1\frac{1}{4}$. quintlein fere. At ne in horum quidem experimentis acquiescit Sauotus P. III. differt. de nummis antiquis, c. 32, ubi Villalpandum in appendendo congio bilancem minus perite tractasse, adeoque operae pretium non fecisse, contendit, etsi potius alienam sententiam destruit, quam meliorem adstruit. Similiter Auzoutus, cum post omnes haecenus recensitos aquae congio infusae pondus explorasset, illam 109. uncias Parisienses, minus 24. granis, siue 62760. grana Parisiensia aequare, deprehendit, ut refert Eifenschmidius de ponder. & mensur. c. 2. p. 27, hoc est, si pondus Colonienfe requiras, VII. libras 4. lot $\frac{7}{8}$. quint. ut adeo uni librae Romanae veteri non nisi 6276. grana Parisiensia siue 22. lot $3\frac{1}{4}$. quintlein conueniant. Haec tanta in uno eodemque vase explorando differentia maximam partem aquae infusae diuersitati tribuenda videtur. Nam aquam fluuialem & pluuialem leuiorem esse fontana, & utrasque hiemali tempore condensatas grauiores esse, quam aestiuo, naturae periti norunt. Leg. Comment. Academiae scientiarum Regiae A. 1699. p. 48. Fortasse etiam

etiam alius plus, alius minus aquae infudit, prout congium vel in collo, vel infra collum, quo vas illud munitum fuisse, testatur Pactus l. c. terminari credidit.

§. 14.

Tutius proinde videtur ex solidorum corporum pondere ab antiquis notato libram Romanam inuestigare. Ad haec praeter ea, quae paulo ante ex Grutero memorauimus, inprimis pertinent nummi argentei, ac nominatim denarii Romanorum, qui adhuc in omnium fere eruditorum manibus versantur. Horum enim VII. ex uncia Romana, & LXXXIV. ex libra Romana olim cufos fuisse, idonei autores testantur. Corn. Celsus L. V. de re medica c. 17. *Sciri volo, in uncia pondus denariorum septem esse*, & Plinius L. XXXIII. c. 9. *iustum est LXXXIV. (denarios) ex libra signari*. Et ista quidem ponderis mensura olim tam constanter seruata est, ut rex Ta-
probanes iustitiae Romanae argumentum ex eo ceperit, *quod in captiua pecunia pares pondere denarii essent, cum diuersae imagines a pluribus factos indicarent*, ut autor est Plinius L. VI. c. 22. At postea sub principibus, maxime vero a Neronis temporibus, pondus illud ita diminutum est, ut non VII, sed VIII ex uncia Romana cuderentur, qui drachmas fere Graecorum aequabant, quod ipsa experientia docet, si utriusque generis nummos appendas, & Plinius cum L. XXXIII. c. 9. tum XXI. c. ult. indicat, dum *drachmam Atticam denarii argentei* (suo nimirum tempore cusi,) *pondus habere*, scribit. Pluribus id ostendit Franc. Hotomannus Lib. de re nummaria populi Rom. p. 133.

& Sauotus de nummis antiquis P. III. c. 3. p. 1207. Quare non nisi ex antiquissimis, & potissimum consularibus denariis, iisque integris, & nullum insigne detrimentum vetustate passis, libra Romana diiudicanda est. Quod si ergo hi tales ad pondus nostrum exigantur, singuli fere 78. momenta, quorum 608. uncia Colonienfis continet, adaequant, siue, quod eodem redit, drachmam, (ein quintlein) duobus momentis superant.

§. 15.

Pridem plurimi ac doctissimi viri nummorum pondera a se explorata annotarunt; leg. Wilebordus Snellius de re nummaria p. 15. Eifenschmidius de ponder. & mensur. p. 33. & plurimi alii ab eo laudati. Sed cum isti non satis inter se consentiant, & praeterea iucundius sit in huiusmodi argumento manibus oculisque suis, quam aliorum testimoniis credere, ipse ex illorum, qui mihi ad manus fuerunt, denariorum Consularium numero, integerrimos quosque selegi, appendi, & illud, quod dixi, pondus in his maxime deprehendi:

I. Nummus gentis Hosidiae, in cuius una parte aper telo transfixus a cane venatorio tenetur, cum subscriptione: C HOSIDI C F in parte altera Diana, ut videtur, cum pharetra & arcu, IIIVIR GETA

II. 1. Caput Apollinis cum adiecto scorpione, sine inscriptione. 2. eques desultorius palmam tenens, C PISO L F FRVGI

III. Num-

III. Nummus ferratus, ab Vrsino & Patino praetermissus, 1. caput barbatum & cinctum laurea, 2. quadrigae. L. SCIP. ASIAT

IV. 1. Caput lauro cinctum cum lyra ad ceruicem. 2. Diana utraque manu facem tenens P. CLODIVS M. F.

V. 1. Caput Romae, ROMA. 2. bigae T. CLOV

VI. 1. Caput cinctum, & inauri ornatum, cum adiecto ad ceruicem flore C. CLODIVS C. F. 2. virgo Vestalis insidens fellae, dextra lampada tenet, VESTALIS.

VII. 1. Caput cinctum; sub mento nota denarii * ad ceruicem ROMA 2. caput elephantis, cui circumscriptum: M. METELLVS. Q. F.

VIII. 1. Caput Romae cum nota denarii X. 2. bigae: A. SPVRI. ROMA.

IX. 1. Caput bifrons, cui circumscript. M. F. O VR LF (M. Furius Lucii F.) 2. Roma, sinistra hastam transversam tenens, dextra tropaeum inter duos slypeos positum coronat, ROMA PHILI

X. 1. Caput Romae A PV 2. bigae M LVCILI

XI. 1. Caput muliebre C. ANNI T. F. T. N. PROCOS EX S. C. 2. quadrigae L. FAB. L. F. HISP

XII. 1. Caput barbatum, forsan Tatii Sabini, quod innuit inscriptio: A SABIN 2. raptus Sabinarum L. TITVRI

Horum nullus 78 momentorum, pondus pluribus, quam uno momento, deferit, aut superat: plerique vero illud exacte, & iucundo prorsus consensu, referunt. Septeni vero simul librae impositi, non inte-

gra femidrachma minus, quam duas femiuncias, (2. lot.) ponderant, ut adeo LXXXIV, quot, teste Plinio, ex libra Romana cudebantur, 22. femiuncias proxime adaequent. Nam 78. momenta quater & octogies sumta 21. lot $2\frac{1}{4}$. quintlein, relictis tantum 2. momentis, reddunt. Pauca, quae ad 22. lot defunt, momenta, vetustas detraxisse videtur, huius enim iniuriam, per tot saecula nec optimi & diligentissime conseruati nummi prorsus euitare potuerunt. Sumamus igitur, libram Romanam veterem fuisse 22. lot facilius, si quidem alterutrum necesse sit, eam paulo maiorem, quam minorem, credituri. Atque haec ipsa sententia est Lud. Sauoti, qui libro de nummis antiquis, (discours sur les medailles antiques, Paris. 1627. edito) per Neocorum Latine verso, & Tomo XI. Thesauri antiquit. Rom. inserto, P. III. c. 23. ex pondere antiquorum numismatum, tam argenteorum, quam aureorum, colligi posse, inquit, libram antiquam continuisse 6048. grana Parisiensia, quae ad pondus marcae Parisiensis exacta ratione efficiunt uncias 10. & $\frac{1}{2}$. Reuoca 6048. grana Parisiensia ad pondus Colonienſe, illa non ultra 2. grana ab 11. unciis siue 22. lot differre, deprehendes. Eodem redit computus Bouterouii, qui Recherch. curieuses des monoyes de France, libram Romanam $10\frac{1}{2}$. unciis Paris. h. e. 22. lot minus 2. gran. aestimat. Conf. Eifenschmidius de Pond. & mens. p. 28. Nec nisi $\frac{1}{7}$. unciae maiorem eam facit le Blanc Traité Hist. des Monoyes de France, p. 38. Fauet huic sententiae computus Luc. Paeti, ex congio Farnesiano deductus, quo libram Romanam cum 22. femiunciis & 1. drach-

drachma, sed non integra, comparari, ostendimus. Neque multum discrepant pondera Gruteriana, supra memorata, etsi inter se ipsa minus aequalia. Non facile autem in eorum sententiam iuerimus, qui libram Romanam veterem eandem ac hodiernam, hoc est, 23. semiunciis maiorem fuisse, contendunt, ut praeter Villalpandum, praecipuum illius patronum, Leon. Portius in libello de sestertio, talentis, pecuniis, ponderibus & mensuris Basil. 1530. 8. edito, p. 10. & nouissime Barthol. Beuerinus in syntagmate de ponderibus & mensuris, Lucae 1711. edito, & Lips. 1714. 8. recuso, p. 40. Saltem nummos Romanorum aureos, aequae ac argenteos, quicunque hodie superstites sunt, a pondere illo longe abesse, post alios obseruat Eifenschmidius, p. 38. Non quidem specie carent argumenta, quae potissimum a diligenti custodia ponderum, apud veteres, in Capitolio, & in templis sanctissime obseruatorum, ducuntur. Sed tantum fane pondus non habent, si reipublicae Romanae rationes ab exteris gentibus toties ac tantopere perturbatas & immutatas fuisse, reputemus.

§. 16.

Vt ergo tandem ad scopum nobis propositum veniamus, census classis primae, quem Livius CM. aeris fuisse, affirmat, aut saltem mensura eius in assibus libralibus, aequauit libras Colonienfes 68750. classis II, LXXVM. aeris, libras Colonienfes 51562. classis tertiae LM aeris, libras Colonienfes 34375. classis quartae XXVM aeris, libras Colonienfes 17250. classis quintae XIM. aeris, 7562. libras Colonienfes.

Non

Non moramur nunc obiectionem eorum, qui libram Romanam sub regibus aliam & grauiorem, quam florente republica, fuisse, putant. Nam praeterquam, quod, quanta illa fuerit, definire non possunt, tota haec opinio ex verbis Plinii non recte intellectis orta videtur, qui L. XXXIII. c. 3. *librale pondus aeris bello Punico I. imminutum fuisse*, scribit. Sed recte contra illos ad h. l. Harduinus commentatur: *Affis, qui libralis erat, pondus est imminutum, non ipsius librae pondus, ut visum quibusdam alias eruditis.*

§. 17.

Haftenus *pondus* aeris, quo Seruius Tullius primum Romanorum censum metitus est, examinauimus: restat, ut *pretium* illius consideremus, de quo non minor est virorum eruditissimorum dissensio. Guilielmus Budaeus sub initium L. V. de aſſe, eumque secuti Matthaeus Hostus in historia rei nummariae veteris L. II. c. II. §. 36. p. 193. edit. Frf. 1580. 8. Ianus Gruterus ad Liuii l. c. alique censum

Classis I. faciunt 1000. aureos coronatos siue argenteos unciales 1250.

Classis II. 750. coronatos siue argenteos unciales 927½.

Classis III. 500. coronatos, siue 625½. nummos unciales.

Classis IV. 250. coronatos, siue 312½. nummos unciales.

Classis V. 110. coronatos, siue 137½. unciales: atque adeo mille aeris pro centum denariis, & centum denarios pro 10. coronatis accipiunt.

Bil.

Bil. Pirckhaimer in Priscorum nummorum aestim. p. 12. *Prima classis*, inquit, *census a Ser. Tullio instituta*, fuit, quae CM aeris vel supra habuit. Valere autem Rhenenses mille ducentos quinquaginta. *Secunda classis* fuit eorum, qui habebant in censu 75000, hoc est Rhenenses cum 2937. dimidio. reliqua.

Wilebordus Snellius L. de re nummaria p. 69. censum classis I. aestimat 2400. Edoardaeis nobilibus, Io. Meursius cap. I. de luxu Romanorum p. 5. CM aeris interpretatur 1000. florenos, adeoque C. aeris aestimat I. fl.

Petr. Gassendus in abaco, CM aeris confecisse, putat 3722. libras Turonenses, 4. solidos, $5\frac{1}{7}$. denariolos, h. e. 1240. imp. atque adeo C aeris siue denarios 10. pro 3. libris, 14. solidis, $5\frac{1}{7}$. denariol. 10. vero aeris siue denarium unum pro 7. solidis, $5\frac{1}{7}$. denariol. accipit.

Io. Frid. Gronovius Lib. de Sestertiis p. 181. classem I. conficere putat summam 3000. florenorum Hollandicorum, h. e. 1500. Imperial. cuius sententiam retinuit Io. Clericus in notis ad Liuii L. I. cap. 43.

Io. Harduinus in annotationibus ad Plinii L. XXXIII. Sect. XIII. CXM. aeris (tantum enim Plinius censum classis I. facit) monetae Gallicae libras 4400, atque adeo CM aeris 4000. libras, h. e. 1333. imperial. & 8. grossos fuisse, affirmat.

Isaac. Barrouius, in abaco ad calculum Grauiarum confecto, 322. libras Anglicanas, h. e. 1431. imperiales constituit censum Classis I.

Nemo autem ampliores opes primis Romanis tribuit, quam Io. Douiatius, qui in notis ad Liuium, An. 1679. in usum Delphini editum, classem primam
aesti-

aestimat 65625. libris Turonensibus, h. e. 21875. imperial.

§. 18.

Diffensio haec ex duplici potissimum causa proficiscitur, I quod diuersi diuersum pondus librae Rom. tribuunt, ut copiose superioribus §§ demonstraui-
mus. Nam prout quisque eam vel grauiorem vel leuiorem facit, ita etiam minoris aut maioris aestimet, necesse est. II. ab inconstanti aeris valore & pretio, quod non tantum apud diuersas gentes diuersum, sed & apud ipsos Romanos a Seruii Tullii aetate usque ad Liuium insigniter mutatum est. Cum enim antiquissimis temporibus, atque adeo inde a Seruii Tullii aetate, asses librales fuissent, bello Punico I. quo impensis respublica non sufficebat, *librale pondus aeris imminutum, constitutumque est, ut asses sextantario pondere ferirentur.* Ita quinque partes lucri factae. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti, ita respublica dimidium lucrata est, ut Plinius Lib. XXXIII. cap. 3. verbis ab Harduino emendatis, refert. Ita unum idemque aeris pondus, quod initio unicum assem constituebat, valore numerorum aeneorum progressu temporis aucto, 6, 12, imo tandem 24. asses dedit, cum scilicet, ut eodem loco Plinius addit, *lege Papiria semiunciales asses facti sunt.*

§. 19.

Hinc adeo differentia, aeris grauis & leuis orta, & graue dictum, quod pleno quasi pondere, more antiquo appendebatur, non, ut post bellum Punicum fiebat, imminuto, soluebatur. Explicationis illius

auto-

autorem locupletem habemus Festum. v. grauis, ubi, *grauē aēs dictum*, ait, *a pondere*, quia deni asses singuli pondo libras efficiebant, denarium ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Rom. pressus aere alieno ex singulis assibus libralibus senos effecit, qui tantundem valerent. Imo ipse Plinius l. d. hanc aeris grauis significationem confirmat. Cum enim dixisset: *Librales appendebantur asses*, statim addit: *Quare aeris grauis poena dicta*. Huic aeri graui deinde imminutum opponit: *librale autem pondus imminutum bello Punico I. &c.* Insigniter hoc aeris discrimen illustrat disputatio inter Sext. Caecilium & Favorinum apud Gellium L. 20. c. 1. Impugnat Favorinus leges XII. tabularum, quod nonnulla impendio leuiora contineant. *Nonne enim*, inquit, *tibi quoque esse videtur nimis dilutum*, quod ita de iniuria poenienda scriptum est: *SI INIURIAM FAXIT ALTERI, XXV AERIS POENAE SUNTO?* Quis enim tam inops, quem ab iniuriae faciendae libidine *XXV. asses deterreant?* Itaque cum eam legem Q. La-beo quoque noster in libris, quos ad XII. tabulas conscripsit, non probaret, quidam, inquit, *Lucius Veratius* fuit, egregie homo improbus atque immani vecordia. Is pro delectamento habebat os hominis liberi manus suae palma verberare. Eum seruis sequebatur crumenam plenam assium portitans, & quemcunque depalmauerat, numerari statim secundum XII tabulas *XXV asses* iubebat. Respondet Caecilius, legum illarum auctoritatem defendens: *Non omnino omnes*, mi Favorine, *iniurias aese isto paucō diluerunt*, tametsi & haec ipsa paucitas assium graue pondus aeris fuit, nam libraris assibus

assibus in ea tempestate populus usus est. Vides hic luculentissimum aeris grauis & leuioris discrimen. Aes graue tribuit *illi tempestati*, qua leges XII. tabb. confectae sunt. De hac enim paulo ante dixerat: *trecentesimo anno post Romam conditam* (atque adeo ante bellum Punicum, quo asses imminuti sunt) *tabulae compositae scriptaeque sunt, a quo tempore ad hunc diem anni esse, non longe minus septingenti, videntur.* Aes leue autem adscribit illi aetati, qua seruus Lucii Veratii crumenam assibus plenam a tergo heri ferebat, ut ex eo viginti quinque asses ad iniurias compensandas illico depromi possent: hoc est tempori, bellum Punicum secuto, quo asses unciales & semi-unciales factos fuisse, ostendimus. Quanto enim quae so marsupio opus fuisset, tot assibus libralibus capiendis, qui aliquando plaustis in aerarium deportabantur, ut Liuius L. IV. c. 60. refert, & ut Varro scribit: *in cella alii super alios stipabantur.* Ita Gassendus in abaco p. 536. Tomi V. opp. ita Salmasius de usur. c. 6. ita Hotomannus de re nummaria, singulari capite *de assibus leuioribus*, ita Gronouius L. III. c. 15. de pecun. Vet. ita alii fere omnes rei nummariae interpretes aeris grauis rationem exposuerunt.

§. 20.

Si quis tamen constanti optimorum Autorum consensui fidem deneget, ille tantum oculis manibusque suis credat, ubi nummi Romani aenei eiusdem valoris indicia, sed diuersissimum pondus habentes, ipsi oblati fuerint. Non nescio, dubitare quosdam, an ulli huiusmodi, ex tam remota antiquitate ad aeta-

tem

tem nostram peruenerint, ut Wagenfeilius de re monetali Vet. Rom. p. 27. & Io. Valens in praefat. ad familias Rom. Sed Ez. Spanhemius de praest. & usu Numismatum differt. I. pag. 21. Bouteroue recherch. curieus. des monoyes de France sub initium, Molinet. Cabinet de la Bibliotheque de Ste Genevienne p. 45. seqq. plurimos illorum ex praecipuis Musaeis collectos in figuris aeneis exhibuerunt. Nouissime Eifenschmidius integrum catalogum talium nummorum magno studio conquisitorum, notato singulorum pondere, libro suo de pond. & mens. praemisit. Inter hos occurrunt e. gr. semisses, nota S signati, quorum alii unam unciam, alii 5. cum 1, 2, 3, grossis Parisiensibus ponderant; Item trientes cum nota quatuor punctorum, oooo, quorum alii 2, 3, 4, grossos, alii 1, alii 2, alii 3, uncias cum aliquot grossis continent, & similis in quadrantibus, sextantibus, & uncis ponderis dissimilitudo occurrit, manifesto indicio, pondus monetae aeneae diuersis temporibus apud Romanos diuersissimum fuisse. Caeteroquin non negauerim, vocabulum illud interdum pro aere rudi & appenso ab antiquis aeque ac iunioribus fuisse acceptum. Ita Isidorus Originum L. 16. c. 17. *signatum est, quod in nummo est, infectum quod in massis, quod & graue dicitur i. e. massa.* Et Seruius ad Virgil. Aeneid. Vl. 861. *aere graui donatus, i. e. massis.* Nam sic & Liuius argentum graue dixit, i. e. massas. Eodem modo hac voce passim utuntur Budaeus, Hostus, Scaliger, Salmasius, ceteri.

§. 21.

Fluctus igitur in simpulo mouit Lud. Kusterus,

E

dum

dum in diatriba Anti-Gronouiana 1712. Amstel. edita abusus quibusdam ex his locis, nouam & ante se inauditam sententiam prolaturus *aes graue* & *aes proprie ac absolute ita dictum reuera idem esse*, adeoque non, quod omnibus adhuc persuasum fuit, certam aeris vel aereorum nummorum speciem pondere, mole, vel forma a reliquo aere distinctam, sed quodcunque aereorum nummorum genus argento & auro signato oppositum notasse contendit. vide inprimis pag. 62. & 66. Pro qua noua sententia nihil fere est, quod cum specie quadam urgeat, praeter verba Senecae, pridem ab Hottomanno & aliis ad hoc argumentum accommodata, quibus ad Heluiam cap. 12. & natural. quae. L. 1. *Scipionis filias a Senatu aes graue in dotem accepisse*, memorat, eo nimirum tempore, quo non amplius librales asses cudebantur, sed pondus eorum iam diminutum fuerat. Hinc scilicet aeris grauis vocabulo non asses librales, sed aes quodcunque significari concludit. Sed primo pone, Senecam nouo quodam modo hac voce usum fuisse, id tamen adeo luculentam explicationem illius a Plinio, Festo, Gellio, aliisque suppeditatam non tolleret. At enim vel ex paulo ante prolatis Isidori & Seruii verbis patet, aes graue interdum pro rudi & appenso usurpatum fuisse. Huius enim usum post cufos nummos argenteos, aequae ac aereos leuiore non statim desisse, cum praesertim ex aerario aliquid solueretur, plurimis testimoniis demonstrari posset, si res verba desideraret. Sed otium nobis hic fecit Iac. Perizonius V. C. qui singulari dissertatione de aere graui Lugd. Bat. 1713. edita omnes Kusteri obiectiones solidissime discussit.

Cum igitur tempore inter Seruii Tullii & inter Liuii aetatem interiecto asses tantopere immutati fuerint, haud immerito quaeritur, utrum ex libralibus, an ex semiuncialibus census Romanorum primus sit aestimandus? Inutiliter hanc controuersiam tractaremus, nisi antea constaret, quantam summam C M. aeris leuis, si ita loqui liceat, aut si malis, imminuti, quale Liuii aetate fuit, conficiant. In huius autem rei notitiam accuratiorem ut perueniamus, certi quidam gradus praestruendi sunt, uniuersae rei nummariae recte diiudicandae utiles. Itaque tenendum:

I. Asses aetate Liuii semiunciales fuisse, h. e. 24. confecisse libram, ut ex paulo ante dictis apparet. Nam Lex Papiria, qua Plinius eos ad hoc tam exiguum pondus redactos fuisse testatur, a Papirio Turdo, qui anno v. c. 576. Tribunatum gessit, aut certe diu ante Augusti & Liuii aetatem perlata est. Leg. Pighii annales ad an. 575. & Harduini annotationes ad Plinii Libr. XXXIII. Sect. 13.

II. Sedecim eiusmodi asses semiunciales denarium argenteum constituisse. Poterat hoc παράδοξον videri, cum apud Romanos omnis nummus argenteus ex numero aeris potestatem habuerit, ut Volusius Maecianus p. 1708. edit. Graeu. ostendit, & nominatim *denarius*, autore Festo, ita dictus fuerit a numero X assium, quos pretio aequabat. Consentit Plutarchus in Camillo, δεκάχαλκον, inquit, ἐκαλεῖτο δηνάριον, *decussis* (siue X asses) vocabatur *denarius*. At enim etsi initio talem aeris ad argentum rationem fuisse, &

ab hac ipsa denarium nomen suum accepisse concedimus, illa tamen ratio postea bello Punico II. Q. Fabio Maximo dictatore, h. e. circa annum v. c. 537. siue ante Christ. nat. 217. cum ipso assium pondere mutata est. Plinius L. XXXIII. c. 3. *Hannibale urgente Marcum, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti, placuitque denarium sedecim assibus permutteri, quinarium octonis, sestertium quaternis.* Difficultatem haec mutatio non exiguam attulit Guil. Budaeo, qui cum centenos denarios millenos aeris valuisse affirmasset, L. 5. de asse p. 246. edit. Basil. a. 1556. f. ad istum Plinii locum delatus nescit propemodum, quo se vertat. Putat, si belli Punico tempore ratio nummaria argenti aurique immutata fuerit, opibus Romanorum accisis, eam tamen finito bello in pristinum statum rediisse. Sed frustra: cum ipse negare non possit, Vitruvium, qui libros suos de architectura ad imperatorem Augustum scripsit, adeoque Liuii nostri aequalis fuit, L. 3. c. 1. diserte testari, quod suo etiamnum tempore denarius 16. asses valuerit. Quid? quod valorem istum denarii diu post Liuii & Plinii tempora remansisse Volusius Maecianus, qui sub Antonio Pio vixisse creditur, l. c. his verbis confirmat: *denarius primo (scilicet ante bellum Punicum II.) asses decem valebat, unde & nomen traxit; quinarus dimidium eius, i. e. quinque asses, unde & ipse vocatur; sestertius duos asses & semissem, quasi semis tertius: - - - nunc denarius sedecim, victoriatius & quinarus octo, sestertius quatuor asses valet.* Ipse Budaeus causae suae parum confidere videtur, quando paulo post addit, ut verum esse ponamus, quod a Vitruvio dictum est, in assis tantum & quadrantis sextantisque assi-

aestimatione deceptus sum, id quod mihi ad magnarum rerum aestimationem deprehendendam obstitit. Et sane non tantum Budaeus, sed & multi alii eius auctoritatem secuti hic decepti sunt, quorum proinde supputationes secundum hanc regulam sunt emendandae.

III. Denarii Romani pretium non aestimandum est ex iis nummis, qui sub Caesaribus, maxime a Neronis tempore, sed ex iis potissimum, qui sub Consulibus cusi sunt. Nam etsi utrique idem valuerunt, tamen pondere & bonitate interna diuersi fuerunt, ut iam supra ostendimus. Alteri nimirum (Consulares) ipso argento, siue id rude & infectum esset, siue signatum XVI. asses valuerunt: Et horum non nisi septem ex uncia, & LXXXIV ex libra factos fuisse vidimus. In alteris vero, quorum VIII ex uncia, atque adeo XCVI, imo aliquando etiam plures ex libra cudebantur, principes Romanorum, id quod *ponderi*, ut Plinius L. XXXIII. c. 9. ait, *subtraxerunt*, sua auctoritate suppleuerunt, atque adeo non nihil lucri fecerunt, aut saltem ad refarciendos sumtus in rem monetariam factos sibi reseruarunt: secus ac olim in libera republica fieri consueuerat. Insigne hoc discrimen non satis attenderunt Budaeus, Portius, Alciatus, Hostus, & sexcenti alii horum auctoritatem secuti, qui totum computi sui fundamentum denariis caesareis superstruunt, eorumque XCVI, imo dum drachmam cum denario minus caute comparant, & minam Atticam cum libra Rom. XII unciarum confundunt, C in libram computant, contra disertissimum Plinii testimonium, quo non nisi LXXXIV. ex libra signari iustum fuisse confirmat l. c.

IV. Si quis pretium Veterum nummorum Rom.

monetae nunc usitatae numeris, ac nominibus recte exprimere velit, id non ex supputat. Budaei, Hosti, Gassendi, Gronovii, aliorumque eruditissimorum licet virorum, qui patrum avorumque nostrorum memoria rem nummariam exposuerunt, desumendum, sed e nummorum consularium, qui maxime integri ad nos pervenerunt, argento & pondere secundum nostrae aetatis monetam aestimato, deducendum esse. Non repetam nunc, quod modo ostendi, totum supputationis fundamentum a plerisque non recte esse constitutum: sed hoc saltem intendo, quod ipsa moneta nostra duobus his potissimum saeculis, ne altius ascendam, insignes mutationes subierit. Ut alia exempla nunc taceam, quem nostrum fugit Pactum Zinnenense anno 1667. & Lipsiense 1690. inter Serenissimos Principes Electores, Saxonem, Brandenburgensem & Brunsvicensem initum, per quod nummus imperii uncialis modo Lipsiensi (*nach dem Leipziger Fuss*) cusus, 8. grossis Misnicis siue semisse floreni minor, quam vetus nummus imperialis Ioachimicus evasit. Similes nummorum imminutiones apud exteros aequae ac Germanos post Alciati, Budaei, Philippi Melanchthonis, Hosti, aliorumque huiusmodi scriptorum aetatem, quam plurimae acciderunt: quare mirum non est, pretium a doctis his viris monetae nostrae nominibus statutum, hodie tam parum nummis Romanis congruere. Ita, ut domesticis saltem exemplis utar, Phil. Melanchthon in nominibus mensurarum a. 1533. Tubingae cum Pirckheimeri aestimatione priscorum nummorum; a 1530 Hagenoae cum Alciati libro de pond. & mens. & ut coniicio iam ante editis, p. 34. Edit. Tubing. assen tribus

bus nummulis Misorum, & denarium 30. nummulis, h. e. 2. grossis & 8. nummulis Misnicis aestimat: cum tamen eum drachmam, qualis in myropoliis pro pondere usurpatur (*ein quintl.*) aequare, non ignorauerit. Quantum, inquit, valeat denarius, ipsum pondus indicat, *ein quintl. Silber*; atqui hodie drachma argenti (*ein quintl. Silber*) ubique quatuor grossis redimitur. Errant igitur vehementer, qui hos numeros hodiernum retinent, & denarium non plus, quam 2. grossos & 8. nummulos nostrae monetae valere, sibi persuadent.

V. Secundum has observationes denarium XVI assibus semiuncialibus pretio aequalem, ut minimum quatuor grossis Misnicis, qui cum 15. cruciatis Caesareis permutantur, & $\frac{1}{4}$ floreni, modo Lipsiensi (*nach dem Leipziger Fusse*) cusi, constituunt, valere dicimus. Sententia haec ipsa experientia, & argenti, quo denarius consularis constat, ad monetam nostram aestimatione nititur. Hic enim denarius ex purissimo argento conflatus drachmam hodie usitatam, i. e. 64ta tam marcae Colonienfis partem, vulgo *ein quintlein* dictam, ponderat. Tantum vero puri argenti pondus nunc apud nos quatuor grossis emi & vendi, lippis atque tonsoribus notum est. Nec obstat, quod denarii Caesarei drachma nostra leuiore sint: nam hos externo potius, quod ab autoritate Principis accipiebant, quam interno argenti pretio valuisse, iam supra monuimus. Etsi vero non exactissimum, tamen strictissimum saltem pretium, quo minus secundum monetam nunc usitatam denario tribui non potest, indicauimus. Nam eum alioquin Drachmam duobus plerumque granis superare ipsimet exemplis docuimus: neque negaueri-

mus, aliquid fortasse etiam iis, qui integerrimi nobis videntur, vetustate decessisse. Sed cum hoc certo definire non liceat, saltem eo usque progredimur, quo ipse manuum & oculorum sensus in tractandis nummis antiquis nos ducit. Pauca autem illa grana excedentia, quae non nisi in maioribus summis attenduntur, & in uno denario aestimari vix possunt, vel ideo hic negleximus, ut numerum rotundiores minoribusque difficultatibus obnoxium seruaremus.

§. 23.

Iam ex his principiis facillimum erit pretium primi Romanorum census secundum aes leue aestimati definire. Nam si XVI. asses uni denario aequales quatuor grossos valent, CM. aeris haud dubie 6250. denarios, & 25000. grossorum Misnicorum siue 1562½ florenos imperiales valebunt: quod si bina illa, quae dixi, grana argenti in singulis denariis residua sedenis assibus, atque adeo 12500. toti summae superaddas, haec 41½ florenis augebitur, adeoque ad 1603. florenos, 10. grossos excreset. Hinc de reliquarum classium censu, eiusque pretio facile iudicare licet. Sed iterum moneo, me hic non nisi strictissima computatione uti: pro ut enim quisque denarium Romanum pluribus granis quartam floreni nostri partem excessisse putat, non potest non pluris censum illum Romanorum aestimare. Eos vero errare, manifestum est, qui eum ad minorem pecuniae summam restringunt. Miror hic, Eifenschmidtum, tametsi libram Romanam maiorem, quam nos, facit, tamen CM. aeris p. 186. non nisi 1250. florenis aestimare, quia fortasse pecuniam magis legitimam, qualis a. 1559. a Ferdinando I. & a. 1566. a Maximiliano

liano II. constituta est, quam hodie ubique usitatam, respexit.

§. 24.

Ex hac aestimatione assium semiuncialium facile assium libralium, siue aeris grauis, pretium deduces, si pretium priorum quater & vigesies sumferis. Nam semiuncia est pars librae Romanae vigesima quarta, ut uncia duodecima. Itaque CM. aeris, quae in assibus semiuncialibus efficiebant 1603. florenos, & decem grossos Misnicos, in aere graui reddent 38487. florenos.

§. 25.

Nunc eo redit controuersia, utrum census Romanorum primus a Seruio Tullio institutus priori, an posteriori modo aestimari debeat, h. e. utrum ciuis Romanus e. g. classis primae 1603. an 38487. florenorum opes possederit? Priorem sententiam plerique rei nummariae interpretes, & hos fere sine ampliore indagine secuti commentatores Liuii, usque ad novissimum eius editorem Io. Clericum, sancte sibi retinendam putarunt: & habent sane argumenta nonnulla, quibus illam defendant. Inter ea praecipuum est, quod a scriptorum Graecorum autoritate petunt. Hi enim, dum summas assium Romanorum, etiam in historia rerum ante bellum Punicum gestarum memoratas, ad suam monetam reuocant, X asses pro drachma & denario sumunt. Ita Marcum Furium Camillum circa annum V. C. 364. *XVM. grauis aeris damnatum* fuisse, Liuius L. V. c. 32. prodit. Hanc poemam Plutarchus in Camillo p. 135. vocat *τίμημα μυγίων καὶ πεντακιχλίων ἀσσερών*, *multam XVM. assium*; asses deinde ad nummos argenteos Graecos & Romanos

ita reuocat: ὁ γίνετο πρὸς ἀργυρίῃς λόγος χίλια Δραχ-
μαὶ ἢ πεντακόσια, qua summa ad argenti supputatio-
nem relata, sunt ML. drachmae, & computi sui talem
reddit rationem: ἀσάριον γὰρ ἦν τὸ ἀγύριον, ἢ τὸ δε-
κάχαλκον ἔτω ἐκαλεῖτο δηνάριον. as n. tunc erat pecunia,
ἔ' ita decem asses denarius vocabantur. Quid? quod
ipsum primum Romanorum censum exponens Diony-
sius Halicarnasseus, asses ita computat, ut X ad drach-
mam, quae cum denario permutabatur, & M ad mi-
nam, C drachmis constantem referat. Cum enim dixif-
set, μέγιστον τίμημα ἦν τῆς πόλεως ἢ ἐλάττωτον ἑκατὸν
μνῶν, census maximus non minor erat 100 minis: ad al-
teram classem pergens, eius facultates ita definit: ἦς
ἦν ἐντὸς μὲν μυριάων δραχμῶν ἔμειον δὲ πέντε ἢ ἑβδομή-
κοντα μνῶν τὸ τίμημα, cuius census erat intra XM.
drachmarum, (h. e. ut antea eand. summam expresse-
rat, C. minas, siue, ut Liuius ait, CM. aeris) usque ad
minas LXXV. Eandem computandi rationem in re-
liquis classibus seruat. Quorum igitur assium decem
denarium, drachmae aequalem, conficiunt, eos non li-
brales, sed semiunciales fuisse, concludunt. At enim
Graeci in hoc argumento non sunt testes omni exce-
ptione maiores. Nam ut drachmas suas, quarum C.
minam, XCVI. libram Romanam constituebant, non fa-
tis accurate cum denariis Romanorum, quorum non
nisi LXXXIV. e libra signari, iustum erat, permutant:
ita mirum non est, si etiam in assium cum drachmis &
denariis comparatione non exactissime rationes ineant.
Scilicet, ut paucis dicam, quod res est, valor nummo-
rum externus ab interno diligenter distinguendus est.
Illum nummus a sola principis aut reipublicae consti-
tutio-

tutione accipit, per quam minori & maiori metallorum ponderi, imo rebus per se vilissimis aequae ac rarissimis, idem pretium assignari potest: sicut in ipso Romanorum aere factum est, cuius semiuncia lege Papiria idem, ac olim libra, valere iubebatur, & postea, quam argentei nummi cudi coeperunt, denarium primo X, mox XVI assibus permutari, placebat. Hunc vero (internum valorem) materia nummi, imprimis aenei, per se ipsam habet. Nam etiamsi nulli unquam nummi ex aere cusi fuissent, tamen vitae humanae utilitatem aliquam praestitisset; & ex hac sola utilitate olim aestimabatur. Atque istum valorem internum in diuerso aeris pondere, puta in libra maiorem, in semiuncia minorem esse, & manere, si vel maxime nummus semiuncialis librali, aestimatione ciuili, aequiparetur, nemo facile negauerit. Scriptores igitur Rerum Romanarum, qui X, vel, pro diuersitate temporum, XVI, asses in denarium computant, aequae ac illi, qui drachmam cum denario, quasi exacte aequalem commutant, non nisi externi valoris aequalitatem spectant, interni vero diuersitatem propterea non negant. Idem in ipsa rerum domesticarum historia usu venire, videmus. Nam qui hodiernum historiam belli tricennalis, & pacis Vestphalicae recensent, per huius pacta Suecis quinquagies centena millia, siue, ut vulgo loquimur, 5. miliones thalerorum, soluta fuisse, scribunt. Hanc summam Franciscus aliquis scriptor forte per 15000000 libras Turonenses expresserit; num quis vero propterea diuersitatem valoris interni, quae inter nostros & illius temporis thaleros intercedit, negauerit? aut non nisi quinque miliones thalerorum modo Lipsiensi cuforum Suecis

Suecis solutas fuisse, dicet? Atqui diuersitatem illam quotidianus usus in Germania, & praecipue in Saxonia, euincit. Nam qui ante 50 annos 100000 thalerorum mutuo accepit, etsi hodieque non plura quam 100000 thalerorum accepisse dicatur, tamen non nisi additis 50000 florenorum, fortem creditori suo restituere potest. Ita non dubito, si quis infimae classis civis Romanus XIM. aeris, quae Seruio Tullio rege possidebat, ad ferum aliquem nepotem suum, Q. Fabii Dictatoris, aut Papirii aequalem, integra transmisisset, ex illis multo plura, quam CM. aeris, quibus classis I. censebatur, cudi potuisse. Taceo, quod praeter ceteros Sauotus differt. de num. antiqu. P. III. c. 7. p. 1217. edit. Graeu. non improbabilibus rationibus operose defendat, & iam olim Budaeus L. V. de asse p. 246. obseruerit, denarios ipsos, qui olim denos asses librales, h. e. CXX. uncias valebant, recentioribus multo ponderosiores, & cum aeris pondere sensim diminutos fuisse.

§. 26.

Quare non possumus, quin hic a communi fere omnium Liuii interpretum, si solum forte Douiatium excipias, sententia abeamus, & non semiuncialibus, sed libralibus assibus primum Romanorum censum aestimandum esse, affirmemus. Nam I. hoc ipsa temporis ratio suadet, quo nulli alii nisi librales asses signati erant, semiunciales vero prorsus adhuc ignorabantur. Neque vero ullo indicio constat, veteres assium numeros, quibus Seruius Tullius singulas classes distinxit, a Liuiio, Plinio, Gellio, aut alio quodam scriptore Romano, ad suae aetatis monetam reuocatos, aut immutatos esse. II. Non verosimile est, Romam, quae iam ante Ser-

vium

vium Tullium tot urbium ruinis creuerat, integras aliquot ciuitates opulentissimas absorpserat, adeo pauperes ciues habuisse, ut ditissimi non nisi 1603. florenis nostris aestimari potuerint. III. Idem comprobare videntur pretia rerum ante bellum Punicum assibus Romanis aestimata. Nam bos e. g. C. assibus, ouis X. obolis veniebat, ut praeter Festum ostendit Plutarchus in Poplicola p. 103. Grauis multa & capitali proxima erant duo assium millia, ut est ap. Dionys. Halicarnass. L. IX. p. 586. & *XM. grauis aeris tum* (circa annum V. C. 336.) *diuitiae habebantur*, autore Liuius L. IV. c. 45.

§. 27.

Vt autem rationem computi nostri clarius ob oculos ponamus, & simul alias quoque assium libralium aequae ac semiuncialium summas, non ex nostra tantum sententia, qua denarium 2 granis pluris, quam 1 drachmam argenti puri, aestimauius, sed etiam ex aliorum hypothesebus, cum moneta nostra comparandi modum commonstremus: fundamentum illius in tabula repraesentabimus.

Ratio computandi asses semiunciales, quorum XVI. denarium conficiunt.

	Denarii	Floreni, grosi, nummuli	
		Imp.	Misnici
As	$\frac{1}{16}$	- - -	3
Dupondius	$\frac{1}{8}$	- - -	6
Sestertius	$\frac{1}{4}$	- - -	7½
Quini aeris	$\frac{5}{16}$	- - - 1	3
Deni aeris	$\frac{5}{8}$	- - - 2	6
Sedecim asses	1 Denarius	- - - 4	- - -
	❧ ❧ ❧		Centeni

	Denarii	Floreni, grossi, nummuli Imp.	Misnici
Centeni aeris	$6\frac{1}{4}$	I	9
Mille aeris	$62\frac{1}{2}$	15	10
Dena millia aeris	625	156	4
Centena millia aeris	6250	1562	8

In qua tabula obs. I. Fundamentum totius computi esse, quod XVI. asses, denario aequivalentes, minimum aestimentur 4 grossis Misn. qui hodie cum 15 cruciatis permutantur. Minus enim pretium denario, sine manifesto errore, statui non potest.

II. Quot granis quisque denarium plus quam 1 drachmam argenti puri siue 4. gr. valere, putat, totidem grana sedenis quibusque asibus, siue numero denariorum qualibet summa maiori comprehensorum, addat, necesse est. Illa autem grana facile monetae nostrae nominibus exprimi possunt, si obserues, illorum 76 aequare 1 drachmam siue 4. gr. atque adeo 19 grosso Misn. aestimari. Quod si ergo, ex hypothese Sauoti & nostra, denario 2 grana addas, summa e. g. *centum aeris* siue $6\frac{1}{4}$ denariorum, quam strictissima computatione 1 fl. 9 gr. aestimauimus, augenda est 125 granis, quae proxime aequant $1\frac{5}{8}$ drachm. argenti puri, siue 6 gr. 7 pf. atque adeo tota summa erit 1 fl. 15 gr. 7 pf. aut, si minutias negligas, 2 fl.

III. Asium semiuncialium pretia facillime ad libralium, h. e. ad aeris grauis pretia reuocabis, si priora quater & vigesies sumseris. Vnde e. g.

centum aeris grauis erunt prope 48 fl.

**HISTORIA
CYCLI DIONYSIANI**

CVM

**ARGVMENTIS PASCHALIBVS ET
ALIIS EO SPECTANTIBVS**

NVNC PRIMVM

EX MSS. INTEGRE EDITI

CYCLI DIONYSIANI
HISTORIA

ARGUMENTIS PASCHALIBUS ET

ALIIS EO SPECTANTIBUS

NAVIGPRIMUM

EX MSS. INTEGRE EDITI

OTSH

§. I.

yclus lunaris XIX annorum, quo tot retro seculis Christiani ad fastos suos ordinandos usi sunt, Dionysianus vulgo appellatur: non, quasi a Dionysio Exiguo primum inuentus sit; sed quoniam ab illo instauratus, ad XCV annorum, videlicet quingentesimi trigesimi secundi a N. C., & nonaginta quatuor proxime consequentium, festa paschalia rite constituenda accommodatus, ex Graeco Latine versus, & ab orientali ecclesia ad occidentalem traductus est. a)

- a) Sigebertus in Catalogo illustrium ecclesiae Script. cap. XXVII: *Dionysius, Abbas Romanus, cognomento Exiguus, gemina scientia Graece & Latine clarus . . . scripsit & ipse post Cyrillum cyclum quinque cyclorum, incipiens ab anno nati Iesu Christi DXXXII. qui est ultimus annus magni cycli, qui est annorum DXXXII. semel exacti a natiuitate Christi.*

F

§. 2.

§. 2.

Prima eius origo ex veterum Graecorum astronomia repetitur, qui non minus olim, ac postea Christiani, dies festos secundum cyclos eiusmodi celebrarunt. Nam legibus eorum pariter ac oraculis praecceptum erat, ut sacra solennia peragerentur *κατὰ τῆς αἰας*, h. e. eodem die, eodem mense, ac eadem anni tempestate. *a)* Iam anni tempestates ac vicissitudines a solis motu pendent, qui, cum ad idem eclipticae punctum rediit, annum solare effecisse dicitur; menses vero secundum lunationes, hoc est, lunae cum sole coniunctiones, numerabantur, quorum XII unum annum lunarem efficiunt, anno solari XI circiter diebus minorem. Propter hanc anni solaris & lunaris inaequalitatem statuta solennia, simul eadem tempestate & eodem mense, sine intercalatione constanter feruari non poterant; singulis vero annis XI dies intercalare non integrum erat iis, qui mensium lunarium ordinem turbare, aut a lunae rationibus nimium seiungere nolebant. Itaque non nisi integros menses, ex residuis aliquot annorum diebus collectos, intercalandos censebant, ita quidem, ut post aliquod temporis intervallum, anni solaris & lunaris principia vicissim coniungerentur. *b)* Quod cum diu frustra per Dieterida, Tetraëterida, Ogdaëterida, hoc est, per cyclos duorum, quatuor, octo, & plurium annorum, tentatum fuisset; Meton tandem Enneadecaëterida, hoc est, cyclum XIX annorum inuenit, quo, per septem mensium lunarium intercalationem annus solaris cum lunari optime reconciliari posse existimabatur. *c)* Atque hunc cyclum Meton, Pausaniae filius,

in

in lucem emisit, cum Archon Athenis esset Apseudes, hoc est, anno P. I. 4281. V. C. 421. ante natum Christum 433. d)

a) Geminus, antiquissimus ille & optimus de veteri Graecorum & Aegyptiorum anno scriptor, in Isago-ge ad phaenomena pag. 32. edit. Petau. *quod legibus, inquit, & oraculis praecipiebatur, ut sacrificarent secundum tria (τὸ θύειν κατὰ τρεῖς) videlicet patria, menses, dies, annos; hoc ita distincte faciebant universi Graeci, ut annos agerent congruenter cum sole, dies vero & menses cum luna.* Praecipue illud spectabant in ludis Olympicis, proximo plenilunio post solstitium aestivum celebrandis: fere ut terminus paschalis est primum plenilunium post aequinoctium vernum. Leg. Petavii libr. IX. de Doctr. temp. cap. 39. pag. 92.

b) Graecorum in cyclis illis excogitandis consilium Geminus l. d. pag. 39. tali modo declarat: *Solaris annus habet circuitum solis per XII signa qui efficit dies 365 $\frac{1}{4}$: at lunaris annus continet tempus XII mensium lunarium, quod est dierum 354, siquidem nec mensis ex integris constat diebus, nec annus solaris. Quaerebatur igitur tempus ab astrologis, quod integros dies, & integros menses, & integros annos contineret.* & pag. 34: *continet autem huius periodi (Cycli) tempus integros menses, integros dies, & integros annos.*

c) Rationem huius Enneadecaëteridis Metonicae, a Callippo & aliis deinceps emendatae, post Geminum, inter veteres, Censorinus de Die Natali cap. 6. Macrobius Saturnal. libr. I. cap. 13, ex iunioribus praeter ceteros Iosephus Scaliger libr. II. de Emend. Temp. sub titulo *de anno magno Metonis*, Dionysius Petavius libr. II. de Doctr. temp. cap. 9. & 13. & in dissertationibus ad Vranologion libr. I. cap. 1. sqq.

Henricus Dodwellus de Veteribus Graecorum Romanorumque Cyclis differt. I. & II. alique complures copiose exposuerunt, quorum quidem inter se diffensiones & controuersias hoc loco excutere non attinet.

- d) Diodor. Sicul. lib. XII. pag. 305: *Archon tum erat Athenis Apseudes, & Romae Coss. T. Menenius & Proculus Geganius Macerinus; cum - - Athenis Meton, Pausaniae filius, scientia astrologica clarus, Enneade-caëteridem, quam vocant, promulgauit, a decimo tertio Scirophorionis, Attici mensis, die exorsus. Tot enim annis in eundem statum astra reuertuntur, & magni quasi anni circumuolutionem absoluunt. Idcirco a quibusdam Metonis annus hic nuncupatur.* In ista temporis designatione maior Archontos, quam Consul, ratio habenda videtur, qui eum aliquot annis antecefferunt. Ille vero anno, quem dixi, P. I. 4281, Olymp. LXXXVI. anno quarto, V. C. Varron. 321. magistratum gessit. Vnde tabulae cycli Metonici a consequenti anno Varroniano 322. incipiunt apud Dodwellum l. d. p. 716.

§. 3.

Neque vero inuentum illud Metonis intra otiosam speculationem substitit; sed ad ciuiles usus translatum, & ad constituendam anni rationem adhibitum, a) & aucto Graecorum imperio latius propagatum est. Ac tametsi Athenae, & aliae quaedam Graeciae ciuitates, in Romanorum potestatem redactae, horum instituta progressu temporis imitatae sunt, & menses suos lunares cum solaribus, quales annus Iulianus continet, permutarunt; b) tamen nec omnes id continuo fecerunt, c) & illae ipsae, quae

nouos

nouos menses ciuiles admiserunt, sacra solennia, a maioribus tradita, certisque temporibus affixa, more antiquo celebrare perrexerunt, eaque de causa veterum mensium lunarium cum nouis solaribus comparisonem instituerunt: *d)* quae vel sola anni Metonico-Calippici memoriam intercidere non patiebatur.

a) Periodum Metonicam, siue orbem XIX annorum, ciuilem & popularem fuisse, una cum Scaligero negat Petauius Libr. II. de Doctr. Temporum cap. 13. At satis perspicue illud asserere videtur Diodorus Sicul. dum l. d. *Graecos plerosque usque ad suam aetatem Enneadecæteride illa usos, a vera temporum ratione non aberrasse*, scribit. διὸ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οἱ πλεῖστοι τῶν ἐλλήνων χρώμενοι τῇ ἐννεακαίδεκαετηρίδι, ἔ διαψεύδονται τῆς ἀληθείας. Idem confirmat Geminus, cum orbem decemnouennalem eo consilio inuentum esse, docet, ut festa secundum eum rectius, legibusque & oraculis conuenientius, quam antea secundum Ogdaëterida & Heccaidecaëterida, celebrarentur. pag. 32, 36, 37. Pluribus argumentis pariter ac Arati, Festi Auieni, Dionysii Halicarnassensis, aliorumque testimoniis usum ciuilem Cycli Metonici ex instituto probat Dodwellus in Op. de Veteribus Graecorum Romanorumque Cyclis Dissert. I. Quin ipse Petauius l. d. ex praescripto periodi decemnouennalis, saltem populares Ogdaëteridas opportuna προσαφαιρέσει castigatas fuisse, censet, atque adeo non omnem eius usum ciuilem inficiatur.

b) Quousque anni Metonico-Calippici forma & menses lunares in singulis ciuitatibus seruati fuerint, satis definiri vix potest, neque nostra multum interest. Saltem ante emendationem Iulianam, atque adeo V.

C. annum 709, verisimile non est, ullam Graeciae ciuitatem mensibus suis Romanos praetulisse. De mensibus Atheniensium, qui anno V. C. 668. a Sylla subacti, omnium primi annum Romanum acceperunt, Dodwellus Dissert. II. §. 13. obseruat, ultimam illorum mentionem coaeuam occurrere in decreto, quod Athenienses in honorem Hyrcani promulgauerunt, Munichionis ἐνδεκάτη, Archonte Agathocle, apud Iosephum Antiq. Iudaicar. libr. XIV. cap. 16. Hunc vero magistratum in ipsum annum confusio- nis, V. C. 708, qui annum primum Iulianum pro- xime praecessit, incidere, demonstrat §. 14. & 15.

c) Dodwellus Disp. II. de Vsu Cycli Calippici Ciuili §. 16. *paulatim deinde (post fastos a Iulio Caesare corre- ctos) receptus est in prouinciis annus Romanorum sola- ris; ita quidam tarde, ut annum adhuc lunarem, men- sesque adeo lunares, nonnullae ciuitates Graecae ad quartum usque a Christo seculum retinuerint. Vel in- de colligimus, nullo publico Romanorum edicto coactas esse ad usum anni Iuliani ciuitates prouinciarum liberas.*

d) Fusc id probat idem Dodwellus l. d. §. 23.

§. 4.

Cum igitur Christiani quoque in celebrandis sa- cris suis solennibus, maxime paschalibus, solaris aequae ac lunaris cursus rationem haberent, & illorum dies, utrique conuenienter, ope cycli cuiusdam, definire studerent; in procliui erat, potissimum Orientalibus, celebratissimum illum orbem decemnouennalem Me- tonis, simili consilio inuectum, & Graecis tot feculo- rum decursu probatum, usui illi accommodare. a) Adhibuerant quidem initio alios cyclos, nominatim Ogdaëterida & Heccaidecaëterida. b) Sed quae ra-
tio

tio Graecos olim mouerat, ut Ogdaëteridi Enneadecaëterida praeferrent & substituerent, eadem apud Christianos valuit. Huic igitur initio Orientales, postea etiam Occidentales, primas facile detulerunt.

a) Iam olim Enneadecaëteris paschalis Metoni, ut auctori, adscripta, & propterea cyclus Metonis dicta est. Ambrosius Epist. LXXIII. ad Episc. Aemil. *concilium Nicaenum ecclesiae Alexandrinae id negotium dedisse, scribit, ut singulis annis tempus Paschatis definiret, quod fiebat per cyclum Metonis XIX annorum.*

b) Primos Christianorum cyclos recenset atque exponit Iosephus Scaliger libr. II. de Emend. Temp. pag. 144. seqq. & quamuis Petauus libr. II. de Doctrin. Temp. cap. 62. in nonnullis ab eo dissentiat, de Ogdaëteride tamen & Heccaidecaëteride, Christianis olim usitata, inter omnes conuenit. Talis erat notissimus ille cyclus Hippolyti, in lapide Veronenso seruatus, ac tot eruditorum commentariis illustratus: talis item Remensis ille, a Dodwello sub finem Dissert. Cyprian. ex codice Remensi editus, & si illi credimus, a Cypriano citatus, quem cum expositione & emendatione Io. Vallisii infra producemus.

§. 5.

Inter Christianos orientales primus, cuius memoria extat, Anatolius, patria Alexandrinus, munere episcopus Laodicensis, a) seculo III. atque adeo jam ante concilium Nicaenum cyclum illum lunarem ad negotium paschale adhibuit, & in canonibus, quos vocauit, paschalibus, Enneadecaëterida praescripsit, a die XXVI Phamenoth, mensis Aegyptii, cui dies XXII Martii respondet, b) anni Christiani 276. c)

deductam. Sed cum illa multis vitiis laboraret, *d)* non magnam auctoritatem obtinuisse videtur, *e)* aut, si quam habuit, eam prae melioribus, qui deinceps prodierunt, cyclis spreta, vicissim amisit.

a) Elogium Anatolii huius legas apud Eusebium H. E. lib. VII. cap. 32. ex quo, illum Aureliani & Probi temporibus floruisse, Valesius in notis ostendit. Ut primus Enneadecaëterides paschalis auctor passim commendatur, inprimis Petauio & Bucherio, quorum iste in Commentario ad Canonem Anatolii cap. 3. p. 463. *primus ille, inquit, Enneadecaëterida lunarem ad Christiani paschatis inuentionem aptare tentauit, nullius, ut reor, ante solo tritam,*

b) Docent hoc ipsa Anatolii verba, quae ex canonibus eius paschalibus profert Eusebius l. d. pag. 286. *habes in primo anno nouilunium primi mensis, quod caput est totius circuli XIX annorum (ἀρχὴ τῆς ἐννεακαίδεκαετηρίδος) secundum Aegyptios quidem die XXVI mensis Phamenoth, secundum Macedones vero die XXII mensis Dystri, ut autem Romani dicerent, ante diem XI Kalendarum Aprilium.* Vide, sis, quae ad hunc locum disputant Petauius in Animadu. ad Epiphaniï Haeres. LI. pag. 194. seqq. & in libro VI de Doctr. Temp. cap. 11. & Guilielmus Langius de Annis Christi libr. I. cap. 7. Totius vero libri Anatoliani veterem versionem Latinam, una cum Victorii canone paschali, in lucem edidit, & commentario illustrauit Aeg. Bucherius. Vtrum illa operi Anatolii exacte respondeat, editor ipse subdubitat, quid quod Dupinio in Bibl. Nou. Autor. Eccles. T. I. pag. 193. tantum non plane ut supposita reiicitur, sed contra hunc tamen defenditur a Guil. Caueo in Hist. Lit. P. II. ad a. 270. eo potissimum argumento, quod quaecunque Eusebius & Beda ex Anatolio citarunt, in versione illa reperiantur, *c)* Quod

- c) Quod primum Pascha, ab Anatolio descriptum, non in alium, quam 276. annum aerae Christianae, qui est Imp. Probi primus, conueniat, Aegid. Bucherius Comment. in Canonem Anatolii cap. 3. ex instituto probat.
- d) Vitia illa recenset & examinat Aeg. Bucherius in praef. ad Comment. de Doctr. Temp. & in Comment. ad Can. Paschalem Anatolii cap. 3. Talia sunt, quod bisfextorum feriem interrumpat, aequinoctium ciuile a d. XXI Martii ad d. XXV reiiciat, in aureis numeris, & aetate Lunae designanda, ab Alexandrinis pariter ac Latinis discrepet, &, quod maximum est, minimeque tolerandum, non modo lunas decimas quartas, siue terminos paschales, sed ipsa etiam paschata, XIX annorum interuallo, ad eosdem orbes redire, statuatur, cum huiusmodi reuolutionem, non ante annos DXXXII, cyclo scilicet lunari XIX annorum in solarem XXVIII annorum ducto, fieri posse, manifestum sit.
- e) Bucherius Comment. in Can. Pasch. Anatolii cap. 3. pag. 463. *Ego quidem vix in usum ductum existimo (cyclum Anatolii) nisi forte ad paucos annos Laodiceae, ubi Anatolius fuit episcopus, aut vicinis etiam locis. Diu enim subsistere non potuisse, vel solae litterae Dominicales, tanto errore collocatae, satis arguunt. Et facile illum excluserit Eusebii Caesariensis cyclus, non ita multo post usurpari coeptus.*

§. 6.

Postea cyclus paschalis enneadecaëtericus ipsius concilii Nicaeni autoritate stabilitus esse creditur. a) Quod si vero ipsa illius acta inspiciamus, decretum quidem fuisse, reperimus, ut pascha non cum Iudaeis, sed una ubique die, cum ecclesiis occidentali-

F 5

bus,

bus, meridianis & septentrionalibus, nominatim cum Romana & Alexandrina, celebraretur: *b)* quam diem fuisse Dominicam, memoriae resurrectionis Christi sacram, docet historia schismatis, ob controuersiam de paschate, labente seculo II, nati. *c)* Speciatim vero illa dies Dominica sacro illi destinabatur, quae primum ab aequinoctio verno plenilunium proxime excipit. *d)* Sed de modo diem illum inuestigandi, aut praefiniendi, a patribus Nicaenis aliquid constitutum esse, in actis non legimus: multo minus singularem de tempore paschatis celebrandi canonem Nicaenum habemus. *e)* Et sane si enneadecaëteris Alexandrina hoc consilio a CCC XVIII Patribus praescripta fuisset, hi non opus habuissent, episcopo Alexandrino demandare, ut tempus paschatis celebrandi quotannis inuestigaret, & aliis orbis Christiani episcopis magno labore significaret, *f)* neque tot ecclesiae, quae decreta Nicaena utraque manu amplectebantur, diuersos cyclos paschales adhibuissent. *g)* Quo potissimum argumento inducti viri eruditi, *h)* Dionysium Exiguum hic falli, & verba Ambrosii id tantum innuere, existimant: concilium Nicaenum cyclos paschales, & speciatim decemnouennalem, construendi occasionem dedisse.

a) Dionysius Exiguus sub initium praefationis ad Cyclum suum: *Paschalis festi rationem explicare curauimus, sequentes per omnia venerabilium trecentorum & octodecim Pontificum, qui apud Nicaeam, ciuitatem Bitbyniae, contra vesaniam Arii conuenerunt, etiam rei huius absolutam veramque sententiam, qui quartas decimas lunas Paschalis obseruantiae, per XLX annorum semper in se redeuntem circulum, stabiles immo-*
tasque

tasque fixerunt. - - Hanc autem regulam praefati circuli non tam peritia seculari, quam S. spiritus illustratione sanxerunt &c. Beda de Ratione Computi c. XVI. Cyclum decemnouennalem propter decimas quartas lunas paschales Nicaena synodus instituit; eo, quod ad eundem anni solaris diem unaquaeque luna per XIX annos, ducentis triginta quinque vicibus inerrabili cursu redeat. Huic sententiae fauere videtur Ambrosius, dum epistolam suam LXXXIII. ad episcopos per Aemiliam constitutos, quae in noua editione Parisiensi est XXIII, his verbis orditur: *non mediocris esse sapientiae, diem celebritatis definire paschalis, & scriptura diuina nos instruit, & traditio maiorum; qui conuenientes ad synodum Nicaenam, inter illa fidei ut vera, ita admiranda decreta, etiam super celebritate memorata, congregatis peritissimis calculandi, decem & nouem annorum collegere rationem, & quasi quendam constituere circulum, ex quo exemplum in annos reliquos gigneretur. Hunc circulum Enneadecaëterida nuncuparunt, sequentes illud, quod non debeamus vana quadam opinione super celebritate huiusmodi fluctuare; sed vera ratione comperta, ita omnium concurrat affectio, ut una nocte ubique sacrificium pro resurrectione Domini deferatur.*

- b) Epistola synodalis Patrum Nicaenorum apud Socratem H. E. I, 9. p. 29. & Theodorum H. E. I, 10. p. 31. *Nunciamus praeterea vobis de concordia sanctissimi Paschae, hoc etiam negotium, precibus vestris adiuuantibus, feliciter confectum esse, cunctosque, qui in Oriente sunt, fratres, qui antea cum Iudaeis Pascha celebrarunt, cum Romanis in posterum & vobiscum, & cum omnibus, qui ab ultima antiquitate nobiscum pascha peregerunt, concorditer esse celebraturos. Conf. epist. Constantini M. apud Eusebium de Vita Constant. lib. III. cap. 19. pag. 439. Socratem I. d. p. 33, 34. & Theodorum I. d. pag. 33, 34.*

c) Eu-

- c) Eusebius H. E. lib. V. cap. 23. pag. 190. *iisdem temporibus* (Imp. Commodi) *gravi controuersia orta* - - *synodi ob id coetusque episcoporum conuenerunt. Atque omnes uno consensu ecclesiasticam regulam uniuerfis fidelibus per epistolas tradiderunt, ne uidelicet ullo alio, quam dominico die, mysterium resurrectionis Domini unquam celebretur.*
- d) Tria igitur constituta sunt legitimi paschatis criteria, ab Epiphanio Haeresi LXX. §. 11. pag. 823. his verbis recensita: *tria sunt, quibus paschatis celebritas alligatur: Solis inprimis cursus, propter Dominicam* (διὰ τὴν κυριακὴν) *ac mensem. Tum Lunae itidem cursus, idque propter legem, quae decima quarta luna* (ἐν τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τῆς σελήνης) *immolari pascha praecipit. Itaque neque celebrari antea potest, quam aequinoctium* (ἰσημερία) *confectum sit.*
- e) Singularem de paschatis celebratione canonem Nicaenum conditum esse, affirmant Schelstratenus in Concil. Antioch. ed. Antw. 1681. pag. 158. & Iosephus Saenz de Aguirre Tom. I. Collect. Maximae Concil. Hisp. Part. I. Appar. Diss. VIII. pag. 117. verbis Balsamonis & Zonarae, non recte inspectis, decepti. Quos ex instituto refutat D. Thomas Ittigius sub initium praefat. ad Histor. Conc. Nicaeni.
- f) Cyrillus in prologo pag. 481. ed. Bucher. *cum his igitur atque huiusmodi dissensionibus per uniuersum orbem paschalis regula turbaretur, sanctorum totius orbis synodi consensione decretum est, ut, quoniam apud Alexandriam talis esset reperta ecclesia, quae in huius scientia clareret, quota Kalendarum, vel Iduum, quota luna pascha debeat celebrari, per singulos annos Romanae ecclesiae litteris intimaret: unde Apostolica auctoritate uniuersalis ecclesia per totum orbem diffinitum paschae diem sine ulla disceptatione cognosceret. Conf. verba Ambrosii §. IV. citata.*
- g) Non solum Christiani occidentales cyclum Victorii

LXXXIV annorum diu post concilium Nicaenum retinuerunt; sed etiam Orientalium, ipsorumque Alexandrinorum, *animos, diuersi cycli, per totum orbem disseminati, inconcusse possederunt*, indeque magna confusio in omni ecclesia, praetorio, & palatio extitit, qua motus Imperator Theodosius S. Theophilum, Alexandrinae urbis episcopum, rogauit, ut sacramentum paschae euidenti ratione differere, sibiue dirigere dignaretur, teste Cyrillo Alexandrino in prologo pag. 482. edit. Buch.

- b) Aegid. Bucherius Commentar. in Victorii Canon. Paschal. c. 3. pag. 94, & du Pin in Bibl. Nov. Autor. Ecclesiast. Tom. II. p. 316.

§. 7.

Veri non absimile est, Eusebii Caesareensis librum de paschate, Imp. Constantino circa tempora concilii Nicaeni oblatum, a) concilio ipsi a nonnullis tributum esse, atque adeo opinioni illi de Enneadecaeteride Nicaena locum fecisse. b) Quod enim cyclus Eusebii paschalis non alius, quam decemnouennalis fuerit, inter omnes conuenit. c)

- a) De hoc libro ipse Eusebius in Vita Constantini M. libro IV. cap. 34 pag. 542: *cum nos, inquit, librum quendam, quo arcana illius festi ratio erat exposita, ei (Imperatori) nuncupassemus, quomodo nos responsionis suae honore vicissim remuneratus sit, ex his eius litteris perspicui potest.* Sequuntur deinde Imperatoris litterae cap. 35, idem confirmantes.
- b) Ita existimat Aeg. Bucherius comment. in Victor. Canon. Paschal. cap. 6 pag. 127.
- c) Hieronymus in Catal. Script. Eccles. cap. 61. cum Hippolyti *ἐκκαδεκαετηρίδα* nominasset, ita pergit:

& Eusebio, qui super eodem paschate decem & novem annorum circulum, id est, ἐννεαδεκαετηρίδα composuit, occasionem dedit. Similiter Beda de Rat. Tempor. cap. 42: decemnouennalis, inquit, circuli ordinem primus Eusebius, Caesareae Palaestinae episcopus, ob quartas decimas lunas festi paschalis, ipsumque diem paschae inueniendum, composuit, eo, quod luna cuiuslibet aetatis post tantum temporis ad eundem redeat anni solaris diem. Consentiant Gennadius in Victorio, Ceolfridus in epistola ad Naitanum, regem Pictorum, apud Bedam H. E. Angl. libr. V. cap. 22. & Morinus, episcopus Alexandrinus, sub finem disputationis de Ratione Paschali, cuius verba in MSCto Digbaeano LXIII bibliothecae Bodleianae ita se habent: *observa igitur, cursum lunarem iuxta regulam Graecorum, more Aegyptiorum, & non secundum epactas, id est adiectiones lunares; quia ibi peruenitur a luna IIII, ad lunam XVI, hic autem ad XV, iuxta compositionem Eusebii, qui primus conscripsit circulum XIX annorum, Athanasii, Theophili, Cyrilli, Dionysiique Exigui, usque dum scripsit Victorius Hilario Papae, urbis Romae episcopo. Tunc cessauerunt disputatores Alexandrini & Antiocheni circulos post alios describere.*

§. 8.

Post Eusebium a Morino a) Athanasium quoque in iis numerari, videmus, qui circulum XIX annorum conscripserunt; quod ipsum quoque Dionysius Exiguus dicere videtur. b) Sed simili fortasse coniectura nititur Enneadecaëteris haec Athanasiana, ac Nicaena ipsa; aut, si unquam extitit, cum Eusebiana subito se hominum notitiae subduxerit, necesse est. Ignota certe fuit cum aliis antiquis scriptoribus, tum Cyrillo & Victorio, qui in prologis suis nul-

nullum Theophilo antiquiorem circuli decemnouennalis auctorem commendant.

- a) Verbis §. praeced. citatis.
- b) Dionysius Exiguus epist. I. ad Petronium pag. 482. edit. Bucher. *Alexandrinae urbis episcopus, B. Athanasius, qui etiam ipsi Nicaeno concilio, tunc S. Alexandri Pontificis diaconus, & in omnibus adiutor, interfuit, & deinceps venerabilis Theophilus & Cyrillus ab hac synodi venerandae constitutione minime discesserunt; imo potius eundem decemnouennalem circulum, qui Enneadecaëteris Graeco vocabulo nuncupatur, sollicite retinentes, paschalem cursum nullis diuersitatibus interpolasse, monstrantur.*

§. 9.

Praecipue vero Enneadecaëteridis Alexandrinae methodum perfecit Theophilus, Timothei ab A. C. CCCLXXXV in episcopatu Alexandrino successor, alioquin ex controuersis Origenianis notus, qui secundum illam, iussu Imperatoris Theodosii, *quadringentorum octodecim annorum circulum paschalem instituit, a)* hoc est, CCCCXVIII annorum, qui exacte XXII cyclos decemnouennales continent, *b)* festa paschalia inuestigauit. Ceterum non omnium, sed centum duntaxat, paschatum designationem Imperatori obtulit, atque in vulgus edidit, ab anno primo Theodosii, h. e. aerae vulgaris CCCLXXX, exorsus. *c)* Tabula paschalis Theophili non amplius extat: unde, cuiusmodi fuerit, non nisi per coniecturam ex posteriorum calculatorum cyclis, ad illam conformatis, colligi potest. *d)*

a) Ver-

- a) Verba haec sunt Cyrilli in prologo pag. 482.
- b) Hinc non satis causae video, quamobrem Petavius lib. II. de Doctr. Temp. cap. 67. Theophili cyclum annis CCCCXXXVII circumscriptum fuisse, cum Paulo Forosēpronienſi arbitretur, contra clarissimum Cyrilli testimonium, quod ex codice Sirmondiano, postea demum, Bucherii opera, publici iuris factō, ipse profert, annos CCCCXVIII (non, ut apud Petavium pag. 225, typographi forſan errore, legitur, ccccxxviii) cyclo illi tribuentis.
- c) Cyrillus l. d. *Theophilus* - - a primo consulatu eius (Imp. Theodosii) usque ad centum calculans, quoto Kalendarum vel Iduum, & quota luna pascha debeat celebrari, subiectis litteris suis destinavit. Harum litterarum Theophili fragmentum quoddam extat apud Bedam de Rat. Temp. cap. 57. & aliud apud Stöfflerum in Calendario Romano, propos. 34. lit. A in quibus idem, quod Cyrillus ex iis retulit, his verbis expressum legimus: *banc igitur quaestionem, prout vires suppetebant, ventilatam conscripsimus, & paschalis solennitatis diem a primo anno consulatus tui usque ad centum sequentes annos calculatum transmissimus.* Congruit istis prologus Theophili, a Bucherio editus, in cuius fine pag. 473. *bac igitur, inquit, mediocriter a nobis ordinatione disposita, uniuscuiusque anni calculum, qui ad supputationem pertinet, pascha diligenter quoque posuimus, a primo consulatu religiosissimi Imp. Theodosii centum usque annos annectentes, simul ac manifestantes aecimae quartae lunae notitiam, & Dominici paschalis diei.* Idem testantur Dionys. Exiguus in praef. Cycli, ubi *papa Theophilus centum annorum cursum Theodosio seniori principi dedicasse*, & Proterius in epist. ad Leonem pag. 82. edit. Bucher, ubi *centenalis cursus paschae a beatissimo patre & episcopo Theophilo descriptus* dicitur. Taceo Leonis epistolam LXIV ad Marcianum, & LXV

ad Eudociam Augustam, consensum Mariani Scoti Sigeberti, & aliorum. Haud dubie igitur erravit Iosephus Scaliger, cum in addendis ad libr. II. de Emend. Temp. pag. 743. a Theophilo ἐννεκονταπενταετηρίδα, siue periodum magnam quinque cyclorum institutam esse, scribit. Quem more suo Caluissius secutus est. Neque enim Theophilus periodum paschalem condidit, in orbem reuersuram; sed tabulam proposuit, centum duntaxat proximorum annorum usui inseruituram, ut recte monent Petauius libr. II. de Doctr. Tempor. cap. 67. & Norisius diff. III. de cyclo Rauennatensi cap. I.

d) Bucherius comment. in Victorii Can. Pasch. cap. V. pag. 131. & 132. cuiusmodi fuerit laterculus ille Theophili, tametsi non extet, satis ex Dionysii Exigui cyclis expansis colligi potest; qui ad illius fere ideam, sicut & doctrinam concinnati sunt: nisi forsan paucioribus versibus constiterit, quorum primus verisimiliter Diocletiani annos exhibuerit, secundus cyclum decemnouennalem, tertius lunae in capite mensis Thoth aetatem & feriam, quartus lunas decimas quartas, seu terminos paschales, quintus diem paschae, sextus lunae ea die aetatem, aut quid non absimile. Nam literarum dominicalium orbem, qui & solis appellatur, nondum in usu tunc fuisse, Victorii nostri periodus arguere videtur; quae licet tanto posterior, nihil tamen eiusmodi prae se fert. Primi versus meminerunt Ambrosius & Dionysius, ut ante monui, quarti simul ac quinti Theophilus ipse in prologo suo paschali, quem in huius operis fine damus, quinti rursus ac sexti Cyrillus item in suo. Ita Theophilus cyclum decemnouennalem, ante se non satis euolutum, quisquis tandem ille fuerit, plane perfecit primum, tum particulariore festorum paschalium expansione distinxit, & ad vulgi captum accommodauit.

§. 10.

Theophili methodum dies paschales constituen-
di non mutavit quidem, sed in cycli perfectioris for-
mam redigere studuit Cyrillus, Theophili nepos, &
in sede Alexandrina successor. *a)* Nam ut iactatam
a Latinis sui ipsorum cycli in feriis restituendis excel-
lentiam ad Enneadecaëteridem quoque transferret,
cyclum annorum XCV excogitavit, qui, quinque En-
neadecaëterides continens, feriarum ἀποκατάστασις,
pariter ac lunationes, eodem, quo prius, ordine, ex
ipsius quidem sententia, perpetuo restitueret. *b)*
Coepit periodus illa Cyrilli anno Christi CCCCXXXVII,
& in anno DXXXI desinit. *c)* Quo ordine disposita
fuerit, optime ostendit ultima illius Enneadecaëteris,
quam Dionysius Exiguus cyclo suo praemisit. *d)*

a) Fuit Cyrillus, secundum Theodoritum H. E. lib.
V. cap. 35. ex Theophili fratre, secundum Socratem
H. E. libr. VII. cap. 7. & alios, ex eius sorore natus.
(vide Dupinii Bibl. Nov. Autor. Eccles. pag. 41) ei-
demque, anno Christi 412. defuncto, in praesulatu
Alexandrino successit, ut idem Theodoritus & So-
crates ll. dd. testantur. Fugit hoc Iosephum Scali-
gerum, qui, inverso ordine, periodum Cyrilli a
Theophilo castigatam & emendatam putat libr. II.
de Emend. Temp. pag. 152. notatus hoc nomine Pe-
tauo l. d. pag. 225.

b) Leg. Noris l. d. Consilii sui rationem ipse Cyrillus
in prologo pag. 482. his verbis exponit: *quoniam di-*
versi circuli, per totum orbem disseminati, etiam no-
strorum animos inconcusse possederunt; iste, qui nuper
est editus, (puta Theophili) vix ad paucos potuit per-
venire. Cuius cum nimiam profunditatem pene omnes
sensus excedere, vidissem, revelationem Domini postu-
laui,

laui, & hoc, quod de ipso fonte haurire promerui, in isto libello praesumens exposui; quod nec illos, apud quos ipsum circulum vidi, intellexisse, cognoui. Et ne forte 418 annorum (tot enim annorum paschata Theophilus computarat) infinita congeries aut fastidium cognoscendi, aut pigritiam describendi quibusdam afferret, in NONAGINTA QVINQVE ANNOS eundem circulum breuiaui, quos per illos annos voluere (Bucherius legendum putat volui vel reuolui) sine ulla differentia recognoui. Ceterum Petauius de Doctr. Temp. libr. II. cap. 67. pag. 226. cyclum hunc magnum Cyrilli, ex quinque decemnouennalibus compositum, maiori illo Theophili, quem emendare voluit, multo deteriorem iudicat, & ad feriarum apocatastasin, quod in cyclis, iisque maioribus, potissimum quaeritur, minus idoneum.

c) Dionys. Exiguus in praefatione Cycli sui quia vero S. Cyrillus primum cyclum ab anno Diocletiani centesimo quinquagesimo tertio coepit, & ultimum in anno ducentesimo quadragésimo septimo terminauit; nos a ducentesimo quadragésimo octauo anno eiusdem tyranni potius, quam principis, inchoantes &c. Noris l. d. pag. 145. Annus CLIII. ab imperio Diocletiani coepit apud Alexandrinos die 29. Augusti, anno Chr. 436. Quare primum pascha, in cyclo Cyrilli praenotatum, contigit die 16. Pharmuthi, II. Aprilis, cyclo lunae I, solis XXVI, C. Hoc pascha ab eodem Cyrillo, in heortastica 25, indicitur futurum ἐπιφασκήσῃ κυριακῇ τῇ ἐκκαίδεκάτῃ τῆ αὐτῆς Φαρμουθί μηνός. quae perperam interpres vertit: *illucescente dominica decima quinta eiusdem Aprilis mensis*: cum scribendum sit: *decima sexta eiusdem Pharmuthi mensis*, quae apud Romanos erat undecima Aprilis. Iam vero ab anno Chr. 437. cyclo annorum XCV deducto, idem exiit anno Chr. 531. die 29. Augusti. Annus enim insequens erat bissextilis, ac proinde prima

G 2

dies

dies Thot contingebat die 30. Augusti; quod Aegyptii diem intercalarem post quintam *ἐπαγομένων* locabant. Haec Norisius. Cuius sententiam de initio cycli Cyrilliani, ab anno Christi Dionysiano 437. repetendo, & fine eius, in anno 531. collocando, clarissime confirmat ultima Cyrilli Enneadecaëteris, in codice Digbaeano Dionysii cyclo praemissa. Illius enim annum ultimum, qui est Diocletiani 247, in subiuncto cyclo Dionysiano proxime sequitur aerae Christianae, quam Dionysius in locum Diocletianae substituit, a. 532. Errat igitur de *initio* cycli Cyrilliani Petavius, cum illum ab anno Chr 436. inchoatum fuisse, putat, libr. II. de Doctr. Temp. cap. 68. p. 229. de *fine* Scaliger, cum libro II. de Emend. Temp. pag. 155, calculos minus recte subducens, scribit: *annus primus periodi Cyrillianae est annus Christi 437, ergo nonagesimus quintus est 532 Christi.*

d) Illa, nondum, quod sciam, edita, infra ex codice Digbaeano, una cum cyclo Dionysiano, in lucem proferetur.

§. II.

Hic igitur Cyrilli cyclus in oriente adhuc vige-
bat, & paschatis celebrandi tempus praescribebat,
cum Dionysius Exiguus, Petronii aliorumque roga-
tu, a) anno aerae Christianae DXXV, b) Graeco-
rum & Latinorum cyclos, magnopere hucdum, nec
sine ingenti saepe dissensione animorum & odio, dis-
crepantes c) conciliandi, aut potius Orientalium nu-
meros lunares & terminos paschales, velut accuratio-
res, in occidentalem ecclesiam inuehendi consilium
iniret. Neque tamen integrum illi erat, Cyrilli cy-
clum, sine omni mutatione, ex Graeco duntaxat La-
tine

tine verſum, ad Romanos transferre. Nam praeter-
quam quod is iam fere ad finem decurrerat, *d)* dies
ex ſolari anno deductos, in ſui repetitione, non eo-
dem, quo prius, ordine reſtituebat; *e)* & propter
diuerſa anni Romani & Aegyptiaci principia, numeri
lunares, ſive nouilunia designantes, iidem utrobique
ſtatui non poterant. *f)* Itaque nouum potius cy-
clum confecit Dionyſius, Cyrilliano, quantum lice-
bat, conformem; & ad eius illuſtrationem, Aegy-
ptiorum argumenta, quae vocantur, paſchalia, Lati-
ne reddita, adiunxit. *g)*

a) Dionyſius Exiguus ſub initium praefat. ad Petro-
nium: *paſchalis feſti rationem, quam multorum diu
frequenter expoſcit inſtantia, nunc adiuti precibus ve-
ſtris explicare curauimus.*

b) Quod Dionyſius cyclum ſuum anno Chriſti 525 con-
ſcripſerit, clariffime probant argumenta paſchalia,
cum illo coniunctim edita, in quibus omnia exempla
ab hoc anno, velut praefenti, petuntur. Eodem an-
no ſcripta eſt epiſtola Dionyſii ad Petronium, cyclo
recens confecto praemiſſa, qua rationem eius pluri-
bus exponit. Nam in codice regio Pariſienſi, quem
Petauius l. d. laudat, ut & in Colbertino 1020, ac
Remigiano 298, haec verba illi ſubiecta ſunt: *in
praefenti namque tertia indiſtio eſt, conſulatu Probi Iu-
nioris, tertius decimus circulus decemnoualis, decimus
lunaris eſt.* vid. Petauii Append. Oper. de Doctr.
Temp. pag. 889. & Pagi Critica ad Annal. Baron.
a. 525. num. VII. Non recte igitur Scaliger, lib. II.
de Emend. Temp. pag. 154, & Petauius, in tabula
Chronologica ad a. 526. pag. 837, Dionyſium Exi-
guum a. 526. cyclum ſuum condidiſſe, ſcribunt;
quanquam Petauius ipſe ſententiam ſuam mutare vi-
detur, in Append. p. 890.

e) Variis modis hi cycli inter se discrepabant. Vt enim potiora solum attingam, cum in omni eiusmodi cyclo sedes aequinoctii, termini Paschales, siue lunae XIV, & dies Dominicae Paschales definiri debeant, in his omnibus a se mutuo recedebant. Cum videlicet Alexandrini aequinoctium supponerent cum die 21 Martii connexum, ideoque nullam lunam XIV pro Paschali agnoscerent, quae hunc diem praecederet; Latini ex aduerso lunam XIV in d. 18, 19, & 20 Martii incidentem, Paschalem iudicabant, & pascha Dominica proxima rite celebrari posse, contendebant. Quoties igitur dicti termini occurrebant, Latini ab Alexandrinis in celebratione festi Paschalis integro mense recedebant. Speciatim anni VIII & XIX cycli Paschalis Alexandrinis sunt embolismei, seu XIII lunationum: iidem vero in Latinorum cyclo quintus & decimus sextus, nec nisi communes sunt, siue XII lunationum. Latini igitur Martio, Alexandrini Aprili mense ferias Paschales peragebant. Pariter cum Alexandrini decernerent, lunam XV pro die Paschali haberi posse, Latini vero cum veteres, tum Victorinum secuti, nonnisi lunam XVI admitterent, ne scilicet memoriam passionis ante lunam XIV, qua Seruator passus sit, recolere cogerentur; hinc quoties luna XIV incidebat in diem Saturni, toties Alexandrinis luna XV Paschati sacra erat, Latini vero illud ad lunam XXII differebant, & sic octiduo a se mutuo distabant. Sic extremi limites Paschales erant Latinis veteribus dies 20 vel 21 Martii & 22 Aprilis; Alexandrinis 22 Martii & 25 Aprilis, Victorino 22 Martii & 24 Aprilis. Subinde ergo sacrorum ordo turbabatur, quoties talis accidebat casus, in quo diuersa principia secuti, a se inuicem discedere cogeantur. Exempla specialia suppeditat Petauius L. II. de Doctr. Temp. c. 65. Ita summam differentiam cycli Alexandrini & Latini ob oculos

oculos ponit clarissimus quondam Mathematicus Ienensis Georg. Albertus Hambergerus in Diff. de Basi computi ecclesiastici pag. 19. Copiosius vero, post Petauium, hoc argumentum persecutus est Aeg. Bucherius in Comm. ad Victorii canonem Pasch. Cap. IV, V, sqq. Add. Norisii diff. de Paschali Latinorum cyclo p. 97. & 129. ed. Lips.

d) Cyrilli cyclus definebat in anno Diocletiani 247, aerae Christianae 531. Itaque anno, quo Dionysius negotium hoc suscepit, Diocletiani 241, Christi 525, non nisi *sex anni ex ultimo, id est, quinto beati Cyrilli cyclo adhuc supererant*, ut ipse Dionysius in praefatione cycli sui scribit.

e) Ipse Dionysius Exiguus in praefat. ad Petron. *circulum istum XCV annorum suo recursui non concordare*, animaduertit, & Cyrilliani cycli labem in eo ponit, quod intercurrente bissexto, pascha Dominicum, cum sua luna non eodem modo recurrat. Quod hac ratione declaratur. Anni Iuliani XCV dies colligunt 34698. horas 18. Est autem septenarius numerus 34699. Quare post XCV annos non redeunt feriae, nisi bisextus praecipitetur, & sex horae reliquae ad complendum diem accedant. Sic in cyclis duobus, siue annis CXC dies sunt 69367. horae 12. Atqui ne is quidem septenarius est; desunt enim horae 12. Proinde Cyrilli cyclus deterior est Theophili cyclo, in quo minus reliqui est de horarum ratiocinio. Neuter vero feriarum ἀποκατάστασις exhibet, quae in solo cyclo annorum DXXXII reperitur, quo euoluto, nouilunia ad easdem non modo ferias redeunt, sed & eodem tenore pertexuntur. Petauius de Doctr. Temp. lib. II. cap. 67. Sed maior etiam variatio succedebat, quam nec Scaliger, nec Petauius obseruarunt, quoties anno bissextili, luna XIV paschalis incidens in diem Dominicam, festum in proximam Dominicam & lunam XXI trans-

mittebat. Tunc enim instaurato cyclo, pascha in anteriorem hebdomadem retrocedebat. Etenim anno bissextili Christi 448. cyclo solis IX, D, C. lunae XII, in cyclo Cyrilli Neomenia paschalis, affixa, secundum canones Alexandrinos, diei 22. Martii, prodebat lunam XIV d. 4. April. Dominica; unde dilatum pascha in diem II. April. luna XXI. At post annos XCV, videlicet anno Christi 543, eodem cyclo Lunae XII Solis XX, D. Luna XIV paschalis in cyclo Rauennate & Dionysiano signatur PRIDIE NON. APRIL. pascha autem NON. APRIL. LVNA XV: ac proinde pascha una prius hebdomade, siue sex antea diebus, quam anno 448, celebratum fuit. Noris diff. de Cyclo Rauennateni cap. 2.

f) Nam Alexandrini Iulianam anni formam, ita, Augusto iubente, receperant, ut eius initium non a Kalendis Ianuarii, sed a die 28 Augusti repeterent. Ex quo factum est, ut a Kalendis Ianuarii ad 28 Augusti diem, iidem plane in Romano Kalendario numeri lunares collocati sint, qui erant in Alexandrino; a die 29 autem mensis eiusdem ad finem usque Decembris, uno minores in Romano, quam in Alexandrino fuerint. Etenim in Romano numeri a Ianuario coepti ad Decembrem exeuntem continua ferie decurrunt, quae in Alexandrino Kalendario, post XXVIII Augusti diem, propter nouum anni primordium, interrumpitur. Petauius lib. VI. de Doctrina Tempor. cap. 5.

g) Dionysius sub finem praefat. ad Petr. *nec non & argumenta, Aegyptiorum sagacitate quaesita, subdidimus, quibus, si forsitan ignorentur, paschales tituli possint facile reperiri.* Haec argumenta, a Beda aliisque interpolata, & ad posteriorum temporum rationem accommodata, suo loco integra, & qualia a Dionysio ipso conscripta sunt, exhibebimus.

§. 12.

Nullus unquam cyclus Dionysiano illo celebrior fuit, aut maiorem & constantiorem in orbe Christiano auctoritatem obtinuit. Hic enim primum diuturnas illas Romanorum cum Alexandrinis, aliisque Orientalibus, de tempore paschatis celebrandi controversias composuit, *a)* & illorum exemplo, cum in Italia, *b)* tum in aliis Christianorum occidentalium regnis receptus, per tot secula anni ecclesiastici rationem gubernavit, *c)* & aeram Christi, qua ad hunc usque diem utimur, Dionysianam inuexit. *d)*

a) Recte Henr. Noris de Cyclo Rauenn. cap. III. postquam Dionysius Exiguus cyclum paschalem annorum XCV euulgauit, Romana ecclesia diuturniorum de paschate rite constituendo contentionum, quas aliquot seculis cum Alexandrina ecclesia, imo Oriente toto, exercuerat, iam tandem pertaesa, Dionysianum cyclum, ad Aegyptiorum canones formatum, admisit.

b) In Italia Mediolanenses cum Aemiliae & Liguriaepiscopis, iam ante Dionysium, methodo Alexandrinorum in designando paschate usos fuisse, Ambrosii testimonio constat. Vnde facile Dionysii cyclum admiserunt. Rauennatem quoque ecclesiam, cum contributis episcopis, eum initio statim secutam esse, prodit inscriptio eius in marmore Rauennatensi, ex quo H. Norisius illam aeri incidendam curauit, & erudito commentario illustrauit.

c) Scilicet in Ecclesia Romana usque ad Gregorii XIII. tempora, a quo Kalendarium Gregorianum inuectum & appellatum est. Legatur Thuanus libr. LXXVI. & LXXIX. Chytraeus Saxon. libr. XXVI. & XXVIII. Conf. Petauii lib. V. de Doctr. Tempor. cap. I. seq.

d) Quis auctor sit aerae, qua hodiernum utimur, Christianae,

stianae, non satis inter omnes conuenit. Alii eam Dionysio iuniorem faciunt, & Bedae auctoritate demum inuectam putant; de quibus postea dicendi locus erit: alii contra Dionysio antiquiorem statuunt. In his Iohannes Harduinus *aeram vulgarem Christianam, iam saeculo V ineunte, in toto orbe Christiano usitatam fuisse*, contendit, *annis fere 120. ante Dionysium, ut vocant, Exiguum, quem illius architectum esse fingunt*, & huius quidem sententiae unicum fundamentum quaerit in nummo Imp. Gratiani, cui inscriptum est: GLORIA NOVI SAECVLI. vide dissertationem de Nummo Gratiani Aug. in Operibus eius pag. 504. Hinc videlicet nouum aliquem Imperatorem, omnibus historicis hucdum ignotum, & ab illo, cuius imperium ab anno 375, usque ad 383, collocatur, diuersum, exsculpit, sub quo nummus ille anno 501, nouo scilicet saeculo Christiano, secundum aeram vulgarem, ineunte, cusus sit. At enim saeculi vox tam late patet apud veteres, ut interdum generatim pro tempore usurpetur; & in ipsa strictiori significatione non semper ad centum annorum interuallum restringitur. Quis enim ignorat, sacra saecularia Romanorum, non semper ineunte noua annorum centuria post V. C. sed ab Augusto, anno V. C. 737, a Domitiano, anno 841, a Seuero, anno 957. celebrata fuisse? Itaque *nouum saeculum, & gloria noui saeculi*, vel de glorioso auspicio noui imperii intelligi possunt, tantum abest, ut illud ad noui centenarii annum primum alligare necesse habeamus. Quod pluribus contra Harduinum demonstrant G. G. Leibnitius diss. de Numis Gratiani Aug. cum Gloria noui saeculi, & alii, quorum dissertationes de eodem argumento Woltereckius Electis Rei Nummariae num. XXVII. & XXIX. inseruit. Luculentius vestigium aerae Christi vulgaris ante Dionysium Petauius Vranol. lib. VIII. cap. 8.

cap. 8. reperisse videtur in Panodoro, Monacho Aegyptio, qui, teste Georgio Syncello, annum natiuitatis Christi cum anno mundi Antiocheno 5493. coniunxit, in Chronologia, sub initium saeculi V. edita, sed iniuria temporum amissa. Hanc enim epocham mundi non nisi artificialem fuisse, ad cyclum lunae decemnouennalem, qualis eo tempore erat, Theophili accommodatam, post Petrauium, Antonius Pagi, diff. de Periodo Graeco-Romana, ex instituto demonstrauit. Quod si annos 5493. per 19. (cyclum decemnouennalem) diuidas, relinquitur lunae cyclus 2. qui perinde anno Christi primo, secundum aeram vulgarem, congruit. Et sane cum de anno natiuitatis Christi inuestigando non pauci ante Dionysium solliciti fuerint, verisimile non est, hunc nouam plane, & ab omnibus aliorum sententiis diuersam supputandi rationem iniisse: quin potius aliquam ex sententiis, eo tempore maxime receptis, videtur retinuisse. Atqui si Pagium in Critica ad Annal. Baronii anno 527. num. VIII. audimus, *Dionysii tempore duae incarnationis aerae apud Orientales vigeant, altera in patriarchatu Alexandrino, altera in Antiocheno. Prior primum incarnationis annum ab anno Iuliano XLIII, & anno mundi 5501. deducebat, & pro fundamento ponebat, Christum carnem sumsisse mense Martio anni Iuliani XLIII. Antiocheni vero Christi incarnationem a die 25 Martii anni Iuliani XLVI, & mundi 5493, auspicabantur; licet progressu temporis tam Alexandrini, quam Antiocheni annos mundi & incarnationis a Kalendis Septembris communius inchoarint. Secunda haec Orientalium aera incarnationis Dionysio magis probata fuit.* - - Quare aeram Christianam, quae hodie apud Latinos in usu est, inchoauit Dionysius, cum Antiochenis, ab Anno Iuliano XLVI, dieque 25 Martii, ita, ut secundus annus cycli Dionysiani primus aerae Christianae fuerit. Quae facile ad-

mitti-

mittimus, si de qualicunque inuestigatione vel supputatione temporis nati Seruatoris accipiantur. Sed si de consuetudine annos a tempore illo, tanquam solenni epocha, numerandi & computandi loquantur, vereor, ut ullo certo argumento vel indicio probari possint. Non igitur nos poenitet communis sententiae, qua Dionysius hanc consuetudinem primus inuexisse creditur, dum in cyclo suo, aerae Diocletiani, Alexandrinis familiari, annos Domini nostri Iesu Christi substituit. Qua de re ipse in praefatione ad Petronium scribit: *quia S. Cyrillus primum cyclum ab anno Diocletiani centesimo quinquagesimo tertio coepit, & ultimum in ducentesimo quadagesimo septimo terminauit; nos a ducentesimo quadagesimo octauo anno eiusdem tyranni potius, quam principis inchoantes, nolimus circulis nostris memoriam impii & persecutoris innectere, sed magis elegimus ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi annorum tempora prae-notare; quatenus exordium spei nostrae notius nobis existeret, & causa reparationis humanae, i. e. passio Redemptoris nostri euidentius eluceret.* Quis vero credat, si aera haec Christi ab initio saeculi V, saltem in Oriente, viguisset, Theophilum & Cyrillum annos in cyclis & Kalendariis Christianis non illa potius, quam Diocletiani, aut quauis alia, signaturos fuisse?

§. 13.

Non quidem defuerunt, etiam post Dionysii tempora, qui diuerfos cyclos, semel usu receptos, inprimis Victorianum, Dionysiano praeferrent, & secundum illos diuerso saepe tempore pascha celebrarent. *a)* Quorsum pertinent Galli, *b)* Hispani, *c)* Britanni, *d)* Scoti *e)* & Picti; *f)* imo in ipsa Italia *g)* non omnes statim Romanae ecclesiae institutum secuti

secuti sunt. Sed sensim tamen paulatimque singulae hae gentes ad illius morem se conformarunt, adeo, ut post Caroli M. tempora, si solos fortasse Britones in Cambria excipias, vix ullum amplius dissensus vestigium occurrat. *h)*

a) Inde a primis Christianismi temporibus inualuerat cyclus octoginta quatuor annorum, in occidente Victorii opera expolitus, in quo bis & tricies pascha, diuersa ab Alexandrino cyclo hebdomade, denuntiabatur, ut ostendunt Bucherius in Commentar. ad Victorii Can. Paschal. cap. VIII. pag. 164. & Henr. Noris diff. II. de Paschali Latinorum Cyclo pag. 181. Conf. §. XI.

b) In Gallia cyclus Victorii, quasi in propria ac domestica sede, viguit. Concilium Aurelianense IV, anno 541, sub Childeberto rege habitum, cui quinquaginta ex plerisque Galliae prouinciis episcopi interfuerunt, canone I. diserte fanciuit: *ut sanctum pascha secundum laterculum Victorii ab omnibus sacerdotibus uno tempore celebretur. Quae festiuitas annis singulis ab episcopo, Epiphaniorum die, in ecclesia populis denunciatur.* Exemplum paschatis, ex decreto hoc, secundum Victorii cyclum, anno 577. XIV Kalend. Mai. celebrati, quod, secundum Dionysii cyclum, incidebat in VII Kalend. Mai. lunam XXI, memorat Gregorius Turonensis Historiae Francicae lib. V. cap. 17. & Chronicon Remense apud Labbeum in Bibl. MSS. Tom. I. pag. 358. Aliud exemplum paschatis, anno 590, regis Childeberti iunioris decimo quinto, IV Non. April. luna XXII, atque adeo octiduo ferius, quam pascha Alexandrinum siue Dionysianum, indicti, occurrit apud eundem Gregor. Turonens. lib. X. cap. 23. Scaliger in addendis ad Notas Eusebianas pag. 276. se in peruetusto Eusebii codice,

dice, anno quinto Childeberti regis haec annotata legisse, refert: *pascha X Kal. April. ascensio Domini fuit K. Madius, per cyclum numerum annorum CXL repetito a capite cycli.* Quae verba explicans Norisius diff. de Cyclo Pasch. Rauen. cap. III, pag. 180. *hic cyclus, inquit, est plane Victorianus, qui a capite, uti praedixi, anno Christi 560. repetitus, prodit annum 140. concurrentem cum anno Christi 699. quo pascha contigit X Kalend. April.* Sed & octauo post Christum natum saeculo Victorianam paschatis indicendi legem apud Francos adhuc viguisse, exemplis annorum 735. & 740. docet, ac Fredegarii testimonio confirmat Bucherius ad Canonem Victorii sub fin. cap. X. Quae sane fidem facere videntur sententiae Iosephi Scaligeri, libr. II. de Emend. Temp. p. 156. usque ad Caroli M. tempora cyclum Victorianum in ecclesiis Gallicis regnum obtinuisse, affirmantis. A qua non multum discedit Antonius Pagi, cum in Critica ad Ann. Baronii a. 760. num. VI. scribit: *cyclum Victorianum sequebantur Galli, qui tandem sub Carolo M. si non antea, in Alexandrinorum placita concessere.*

- c) Chronicon Remense l. d. anno DLXXVII, Hispani & Franci de paschate celebrando dissentiunt, Hispanis XII Kalend. April. Francis vero XIV Kal. Mai. pascha celebrantibus. Quae verba ostendunt, Hispanos, eo tempore, neque Dionysianum, neque Victorianum cyclum secutos fuisse. Idem confirmat concilii Tolletani IV, anno 633. habiti, canon I: *solet in Hispaniis de solennitate paschali varietas existere praedicationis. Diuersa enim obseruantia laterculorum festivitatis paschalis interdum errorem parturit.* Diuersitas illa originem trahebat potissimum a temporibus, quibus haeresis Ariana in regno illo viguit. Postquam enim Reccaredus rex catholicam religionem amplexus est, cum ea etiam cyclus Dionysianus apud Gothos,

Gothos, Hispaniam incolentes, inualuit. Atque hunc ipsum concilium Toletanum innuere videtur, cum l. d. pergit: *proinde placuit, ut ante tres menses Epiphaniorum Metropolitani sacerdotes litteris inuicem se inquirant, ut communi scientia edocti, diem resurrectionis Iesu Christi, & comprouincialibus suis insinuent, & uno tempore celebrandum annuncient.* Nam communem illam scientiam catholicam interpretantur. Isidorus certe, Metropolita Hispalensis, qui synodo illi interfuit, non modo cyclos Cyrilli & Dionysii lib. VI. Originum cap. 17. commendauit, sed & posteriorem ab anno 627. usque ad 721. continuauit.

d) Britanni hoc loco intelliguntur veteres & natiui, qui ut religionem Christianam a Constantini M. & patris eius Constantii, imo, secundum nonnullos, inde a primis Christianismi temporibus ad se transmissam, (vid. Vsserii Antiquit. Britann. cap. 1. sqq.) ita non minus ritus & instituta, quae cum illa a maioribus tradita acceperant, arcte sibi tenenda, & strictissime obseruanda putabant. Quare ab Anglo-Saxonibus seculo V patria eiekti, atque in Cambriae angulum compulsi, non modo a paganis illorum superstitionibus abhorrebant, sed postea etiam de Christianis, aut Romanis potius, ceremoniis, quas Augustinus, vulgo Anglorum Apostolus dictus, sub finem saec. VI a Gregorio pontifice Romano missus, in Angliam intulerat, ab iis dissentiebant. Non postremum istius inter Britannos, veteres, & inter Anglos, nouos Christianos, dissensionis momentum in tempore paschatis positum erat, quod hi, ritu Romano, secundum cyclum Dionysii, illi, more Latinorum antiquo, secundum cyclum LXXXIV annorum, constituebant. De quo Beda Hist. Eccl. lib. II. cap. 2. *non enim, inquit, paschae diem Dominicum suo tempore, sed a decima quarta usque ad vigesimam ternam obseruabant; quae computatio octoginta quatuor*
anne.

annorum circulo continetur. Rationem istius circuli explicant Bucherius & Norisius ll. dd. Notum est concilium Pharense, a Pharenfi monasterio, quod, in agro Eboracensi situm, Dani postea deleuerunt, appellatum, (vid. Pagi Critica ad a. 664. num. III.) inter utriusque partis sacerdotes, coram Alchfrido, regis Anglorum filio, habitum, in quo Wilifridus abbas, postea episcopus Eboracensis, Anglorum sententiam de tempore celebrandi paschatis eo successu defendit, ut Britones & Scoti Alchfridi iudicio inferiores discederent, & causa caderent. Ea cura Walafridus in epitaphio suo hoc elogium confectus est:

*Paschalis qui etiam solennia tempora cursus
Catholici ad iustum correxit dogma canonis,
Quem statuere patres, dubioque errore remoto
Certa sui genti ostendit moderamina ritus.*

Ita quidem in Anglia Scotorum secta suppressa, siue, ut Beda lib. V. cap. 20. loquitur, *detecta & eliminata est*; sed nequaquam in Hibernia, Scotorum, & Cambria, Britonum fede, cessauit. Ac tamen postea Elbodus episcopus cyclum Dionysianum in Venedotiam, siue Cambriam borealem, introduxit, ut ex Humfredi Lhuyd Fragm. Britann. descript. fol. 55. & Chronico Cambriae pag. 17. ostendit lac. Vt ferius in Indice chronologico, Antiquitatibus Britannicis annexo, pag. 1172; Cambri tamen australes morem antiquum multo tenacius seruarunt, de quibus intelligendus est Beda, cum lib. V. cap. 23. Britones, etiam post Scotos Hyenses, anno 728. ad Anglicanae ecclesiae sententiam perductos, *adhuc inueteratos & claudicantes a semitis suis, solennia Christi, sine ecclesiae Christi societate, venerari*, scribit.

Scotos in Hibernia insula, velut in propria fede, ponunt Beda, & alii mediæ æui scriptores. In illius Hist. Eccl. lib. II. cap. 4. *Laurentius, Augustini, primi Anglorum episcopi, successor, non solum nouae, quae*
de

de Anglis collecta erat, Ecclesiae curam gessisse, sed & veterum Britanniae incolarum, nec non & Scotorum, qui Hiberniam insulam, Britanniae proximam, incolunt, populis pastorem sollicitudinem impendisse dicitur. Idem Laurentius epistolam, ad Hiberniae incolas datam, inscribit: fratribus episcopis vel abbatibus per uniuersam Scotiam. Qualis haec Scotia sit, clare docet Isidorus Hispalensis Orig. lib. XIV. cap. 6. his verbis: Scotia eadem & Ibernica, proxima Britanniae insula, Scotia, quod a Scotorum gentibus colitur, appellata, & Orosius lib. I. cap. 2. Hibernia a Scotorum gentibus colitur. Hanc appellationem insulae illi propriam fuisse usque ad Sec. X, quo nouum Irlandiae nomen inualuit, ostendit Vferius Antiq. Brit. c. XVI. pag. 731. Conf. quae de veteri Scotorum origine, terris & distinctione, post Georg. Buchananum & alios, disputat William Temple in the Introduction to the History of England pag. 22. seqq. Hi igitur Scoti, non minus ac veteres Britanni, in celebrando paschate, Romanorum leges, in Angliam inuectas, repudiabant, quo sensu nihil a Britonibus discrepare dicuntur Laurentio l. d. & plerumque in hac controuersia ut Britonum socii memorantur. Ac tametsi progressu temporis gentes Scotorum, quae in australibus Hiberniae insulae partibus morabantur, ad Apostolicae sedis antistitis admonitionem, pascha canonico ritu obseruare didicerant, ut Beda lib. III. cap. 3. loquitur, tamen septentrionalis Scotorum prouincia, & omnis natio Pictorum tempore Oswaldi regis Northumbrorum, anno 642. peremti, pascha Dominicum more veteri celebrare pertendebat. l. d. Eaque consuetudo apud illos durauit usque ad saeculum VIII, quo ineunte Adamnanus, abbas Hyensis, nauigans in Hiberniam & praedicans, ac modesta hortatione

H

decla-

declarans legitimum paschae tempus, plurimos eorum, & pene omnes, qui ab Hyensium erant dominio liberi, ad unitatem reduxit catholicam, ac legitimum paschae tempus observare perdocuit. Beda lib. V. cap. 16. Solis Hyensibus suis, monachis, inquam, Scotorum in Hyensi insula, quae non magno freto a Britannia discreta, donatione Pictorum, Scotis tradita fuerat, eo, quod illis praedicantibus Picti fidem Christi acceperant, (Beda lib. III. cap. 3.) Adamnanus abbas pascha Romanum persuadere non potuit. Vid. Beda lib. V. cap. 16. Tandem tamen & illi, defuncto iam Adamnato, consuetudini inualefcenti cesserunt. Siquidem anno ab incarnatione Domini septingentesimo sexto decimo, quo, Osredo occiso, Cenredus gubernacula regni Nordan Humborum suscepit: cum venisset ad eos de Hybernia Deo amabilis & cum omni honorificentia nominandus pater ac sacerdos Ecgbertus; huius piis ac sedulis exhortationibus permoti, inueteratam illam traditionem parentum omiserunt, & catholico atque Apostolico (Romano) more celebrationem praecipuae solennitatis instituerunt, teste Beda lib. V. cap. 25. qui, nonnullis interiectis, addit: anno incarnationis Dominicae septingentesimo vigesimo octavo, quo pascha Dominicum VIII. Kal. Mai. celebrabatur, Ecgbertus, cum missarum solennia celebrasset, eodem die migravit ad Dominum - - Mira autem divinae dispensatio prouisionis erat, quod venerabilis vir, non solum in pascha transiuit de hoc mundo, verum etiam cum eo die pascha celebraretur, quo nunquam prius in eis locis celebrari solebat. Incidit illa conuersio in tempora Dunchadi, decimi inter abbates Hyenses, quorum seriem ex annalibus Vintoniensibus exhibet Vsserius Antiqu. Britan. lib. XVI. pag. 701. seq.

f) Pi-

f) Picti, septentrionalem Britanniae partem incolentes, ut religionem Christianam, ita & tempus celebrandi paschatis a Scotis saeculo VI. acceperunt, neque ante saeculum VIII. Dionysii cyclum admiserunt. Beda Hist. Eccl. lib. III. cap. 4. *in tempore quidem summae festiuitatis dubios cyclos sequebantur, utpote quibus, longe ultra orbem positis, nemo synodalia paschalis obseruantiae decreta porrexerat. - - Permansit autem huiusmodi obseruantia paschalis apud eos tempore non pauco, hoc est, usque ad annum Dominicae incarnationis septingentesimum decimum sextum, per annos centum quinquaginta. At tunc veniente ad eos reuerendissimo ac sanctissimo patre & sacerdote Ecgberto, de natione Anglorum, qui in Hybernia diutius exulauerat pro Christo, eratque doctissimus in Scripturis - - correcti sunt per eum, & ad verum canonicumque paschae diem translati.* Notitiam & leges paschatis, secundum Dionysii cyclum rite celebrandi, Picti potissimum Ceolfrido, abbati Wyrensi, acceptum retulerunt, cuius de illis epistola lectu digna extat apud Bedam lib. V. cap. 22. qua accepta Naitanus, rex Pictorum, statim iussu publico misit ad transcribendum, discendum, obseruandum, per uniuersas Pictorum prouincias circulos paschae decemnouennales, oblitteratis per omnia erroneis octoginta & quatuor annorum circulis.

g) Non statim cyclum Romanae ecclesiae Dionysianum tota Italia receptum, aut Victorianum abrogatum fuisse, Victor, episcopus Capuanus, in fragmento libri de paschate, apud Bedam de Temp. Rat. cap. 49. his verbis docet: *cum paschalis veneranda solennitas, quam die potissimum proueniret, per anni praesentis indictionem tertiam decimam,* (h. e. anno Christi 550, ut recte monet Scaliger libro II. de Emend. Temp.

p. 154.) a nobis sollicite quaereretur, & iuxta patrum venerabilia constituta VIII. Kalend. Mai. diceremus resurrectionem Domini procul dubio celebrandam: aliquibus minime rationabilis visa est nostra responsio; eo, quod Victorius quidam in circulo paschali, quem edidit, aliter diem Dominicae resurrectionis affixerit, licet & hunc designauerit, quem nos celebrandum pariter profiteamur.

b) Iam anno 664, in concilio Pharenfi, vniuersalem illum de paschate secundum cyclos Alexandrinos siue Dionysianos celebrando consensum, saltem transmarinum, Wilifridus Scotis, antiqui moris tenacioribus, his verbis opposuit: *pascha, quod facimus, vidimus Romae, ubi B. Apostoli Petrus & Paulus vivere, docuere, passi sunt & sepulti, ab omnibus celebrari. Hoc in Italia, hoc in Gallia, quas discendi & orandi studio pertransuimus, ab omnibus agi conspeximus. Hoc per Africam, Asiam, & Aegyptum, Graeciam, & omnem orbem, quacunque ecclesia Christi diffusa est, per diuersas nationes & linguas, uno, ac non diuerso temporis ordine geri, comperimus, praeter hos tantum, & obstinationis eorum complices, Pictos dico, & Britones, cum quibus de duabus ultimis Oceani insulis, & his non totis, contra totum orbem stulto labore pugnant. Maiori iure seculo VIII. consensum illum celebrauit Beda de Rat. Comp. cap. XIV. vbi, post diuersa Anatolii & Victorii statuta recensita, pergit: porro Aegyptii, in quorum sententia nunc catholica consentit ecclesia &c.* Gemina istis sunt, quae in codice Digbaeano, quem seculo IX. exaratum, & ex multo antiquiori descriptum esse, alio loco ostendemus, sub titulo: *Scriptio primicerii notariorum ad Iohannem papam de ratione paschali*, post alia leguntur: *nunquam enim celebrant sanctum pascha, nisi secundum Apostolicam*

cam & catholicam fidem, ut in toto celebratur orbe a Christiana plebe, id est, secundum Apostolicam regulam CCCXVIII. sanctorum patrum, ac computum S. Cyrilli & Dionysii. Nam in toto terrarum orbe sic Christi una columba, hoc est, ecclesia immaculata, sanctum paschae resurrectionis diem celebrat. Nam Victoris sedes Apostolica non approbavit regulam paschae, ideo nec sequitur dispositionem eius pro pascha.

§. 14.

Vbi receptus erat cyclus Dionysianus, non modo tabulae, tempus paschatis, secundum illum quotannis celebrandi, indicantes describi, sed & notitia paschalis computi scriptis pariter, ac viua institutione propagari solebat. *a)* Atque ut medio aevo omnis liberalis doctrina apud solos fere homines religiosos, siue ecclesiasticos, residebat; ita haec etiam disciplina ad illorum officium referebatur, *b)* & in monasteriis propriam quasi sedem habebat. *c)* Exemplum eius rei praeter cetera illustre praebet monasterium S. Remigii, quod archiepiscopi Remensis, totius Galliae Primatis, curae & praesidio quondam commissum, *d)* cum aliis litterarum studiis florebat, *e)* tum praecipue computi ecclesiastici rationem diligentissime tradebat, *f)* in eoque ceteris illius regni ecclesiis *g)* lucem praeferebat.

a) Ita cum Picti Sec. VIII. sub Naitano rege pascha eodem tempore, ac Angli, celebrare constituissent; statim circuli paschae decemnouennales per vniuersas Pictorum prouincias mittebantur, ad transcribendum, discendum, & obseruandum. Beda in H. E. libr. V. cap. 22.

- b) Plurima extant non modo conciliorum decreta, sed regum quoque & Imperatorum Christianorum edita, quibus sacri ordinis hominibus studia computi paschalis commendantur. e. g. inter Capitula Caroli M. *data presbyteris ad Salz anno 804*, hoc etiam occurrit: *ut cantum & computum sciant*. Capitulare anno 805. editum cap. V. *de computo*, praecipit, *ut veraciter eum discant omnes*. Capitula Waltheri Aurelianensis cap. XXII. *ut omnes presbyteri calculandi peritiam habeant, & suos in id ipsum studiose erudiant*. Hincmari Capit. VIII. *computo etiam necessario, & cantu, per anni circulum plenissime instruatur*. Omitto alia huiusmodi passim obuia. Ad finem illum rectius obtinendum, Carolus M. anno 787. Roma discedens, praeter cantores Romanorum, & Grammaticos peritissimos, etiam calculatores, cycli videlicet Dionysiani peritos, *secum duxit*, ut est apud Ademarium in Vita Caroli M. cap. VIII. Quin ipse, teste Eginhardo, *artem computandi didicit*. Leg. Steph. Baluzii notae ad capitularia col. II35.
- c) Iam olim cyclum Victorianum, saec. VI. a Columbano abbate ex Hibernia ad Pictos, cum ipsa religione Christiana, translatum, utrobique in monasteriis, ab eodem conditis, propagatum fuisse, ostendit Beda H. E. lib. III. cap. 4. Idem postea fiebat de cyclo Dionysiano. In Capitularibus Caroli M. lib. I. capit. LXVIII. Aquisgrani ann. 789. promulgatum, & *de ministris altaris Dei & de schola* inscriptum, edicit: *ut psalmos, notas, cantus, computum, Grammaticam, per singula monasteria, vel episcopia discant*. Idem repetitur libri VI. cap. 260. & 374.
- d) Archiepiscopos Remenses, a Tilpino usque ad Hugonem Veromanduanum, titulo abbatum S. Remigii vfos esse, & hoc nomine monachis huius coenobii praefuisse, licet maximam huius curae partem Praepositis

positis siue *Prioribus*, vt vocabantur, *Claustralibus*, a se constitutis demandarent, ostendit Mabillon *Anal. Benedictin.* Tom. II. lib. XXVI. pag. 356.

- e) Scholas Remenses, ipsis Parisiensibus olim illustriores, ex instituto descripsit Io. Launoius lib. de Scholis celebrioribus cap. XXI. Speciatim de monasterio S. Remigii, praeter tot viros eruditos, qui ex illo prodierunt, Ebbones, Anshelmos, Robertos, illud demonstrat bibliotheca S. Remigii, omnium totius Galliae, quae hodie extant, fortasse antiquissima. Vidisse memini catalogum eius, tempore Hincmari Remensis scriptum, & velut rarum cimelium, ex bibliotheca Thuanea, in quam casu, nescio quo, pervenerat, cura Caroli Mauricii Tellierii, Archiepiscopi Remensis, monasterio S. Remigii restitutum, in quo hi libri, praeter ceteros edictum Caroli M. sub lit. c. citatum illustrantes, occurrunt:

C. I. *Musica Guidonis.*

XXXII. *Tabulae computi.*

D. XI. *Sancti canones.*

XXIV. *Liber canonum & decreta pontificum.*

LXIV. *Lex Salica & leges Ripuariorum, Frisiorum & Alemannorum.*

E. XII. *Liber computi.*

XXII. *Liber computi.*

XXVIII. *Canones collecti.*

Tametsi vero nonnulli ex libris in eo recensitis, temporum iniuria amissi atque dispersi sunt, non pauci tamen restant, ipsius Hincmari manu signati, & alia venerandae antiquitatis documenta prae se ferentes.

- f) Nihil ad hoc probandum luculentius est inscriptione ante paucos annos Remis effossa, quam nondum, quod sciam, publici iuris factam, vna cum versione Gallica, & parte expositionis a doctissimo humanissimoque viro, Henrico Eget, abbatae S. Remigii

Decano ac Thesaurario, mecum communicatae, hic legere fortasse non ingratum erit.

*Inscriptio vetus reperta in fundamentis novi monasterii
Abbatiae S. Remigii Remensis die 1. Aprilis
A. ∞ 1, CCXIII.*

HVIC CLAVSTRO POLLENT STUDIO LOCA COMPOTIS
APTA

SICFARII FULTI SOLAMINE PRAEPOSITVRAM
INGENIO DECORANS PRIMAM QVAM CLOVIS EOE
PARTE DOMVM CLARO STATVIT FVNDAMINA CON-
DENS

IN MELIYS RELIQVAS ETIAM SI NOSCERE QVAERAS
COMPTA SALVTIFERI QVIBVS INSUNT DINDIMA
IVSSIS.

Traduction.

L' Etude du Comput, dont Sicfarius a donné de solides regles, fleurit dans les Ecôles de ce monastere, il a fait boneur a la dignité de Prieur par son Esprit, & en faisant construire le magnifique appartement, qui se voit au levant, il a aussi reparé la bibliotheque, ou se trouvent par ses ordres salutaires les auteurs, qui ont le mieux écrits de nos sacrés mysteres, en faveur de ceux, qui voudroient en acquérir l' intelligence.

Haec inscriptio litteris Romanis maioribus insculpta lapidi, sex pedes longo, duos cum dimidio pedes lato, & quinque digitos crasso, sub terra tres fere pedes profunda, inuenta est in fundamentis monasterii S. Remigii. Praestabat ille vicem operculi loculo lapideo, figuris quibusdam ornato, ossa hominis defuncti cum reliquiis vestium continenti. Inueniebatur autem inuersus, ita, ut superficies litteris signata deorsum spectaret, ac ne quis forte epitaphium hic cogitet, scriptura malleo obtusa, ac tantum non deleta erat. Haud dubie

bie igitur inscriptio illa quondam ianuae siue fronti aedium imposita fuit, in quibus scholae monasterii, ex instituto Caroli M. in capitulari Aquisgranensi a. 789. cap. LXX. habebantur. Sicfarius, cuius in illa mentio fit, fuit Praepositus siue Prior Claustralis S. Remigii, paulo ante medium saeculum IX, circa tempus illud, quo Ebbo archiepiscopatu Remensi eiectus est. Proximum antecessorem habuit Raduinum, successorem Roderfridum, qui hoc munere sub Hincmaro archiepiscopo Remensi fungebatur. Huius Sicfarii tempore descripti esse videntur plerique codices in catalogo bibliothecae S. Remigii, cuius paulo ante lit. e. meminimus, recensiti; ex quibus hodiernum in bibliotheca S. Remigii extat liber computi, antiquissimam cycli Dionysiani, & aliorum eo spectantium, de quibus infra dicemus, descriptionem complectens, qui ad hunc ipsum cyclum edendum nobis profuit.

- g) Singulae fere ecclesiae, etiam minores, suum habebant computum, ad computum ecclesiae cathedralis conformatum. Ita in bibliotheca S. Remigii extat liber, saeculo IX. tempore Hincmari, scriptus, de redditibus ecclesiae Remigianae, qui, inter libros aedis cuiusdam in villa *Peina*, S. Medardo sacrae, librum computi his verbis recenset: *in praescripta villa habetur ecclesia in honorem S. Medardi sacrata, suntque ibi velamina altaris - - Missale Gregorii volumen I, alterum Manuale I, ex diuersis causis Lectionarius I. Collectaneus I. a pascha usque ad aduentum. Psalterium I. COMPOT. I, Antiphonarium I, Expositio in baptisterio volumen I, Hieronymi super Matthaeum volumen I.* Paulo post de vico S. Remigii (Vic S. Remy) ista leguntur: *in praefata villa habetur ecclesia in honorem S. Remigii dicata, cui insunt: velamina altaris - - epistolae Pauli, & VII. canonicae, & apocalypsis cum explanatione, Poenitentialis canonici*

Vol. I, Psalterium I, QVATERNIONES II. DE COMPOTO, Quaterniones Canonum VII, Missale Gelasii vetustum vol. I, Lctionarii vetusti vol. I. Alii quidam libri MSS. de computo paschali, & cyclo Dionysiano, reperiuntur in bibliotheca Colbertina, auspicio Iohannis Baptistae Colberti, administri regii, cura & studio Stephani Baluzii V. Cl. ex monasteriis Gallicis hinc inde comparati: quos perlustrandi copia, huius ipsius indicio pariter ac commendatione beneuola, mihi contigit.

§. 15.

Quemadmodum vero Dionysius Exiguus cyclum Cyrilli non integrum libro suo de paschate inferuit, sed nouum potius, ad illius exemplum confecit; ita etiam qui postea operi huic manum admouerunt, Dionysii cyclum non tam descripserunt, quam continuauerunt, & ad posteriora tempora accommodarunt. *a)* Ex magno eorum numero *b)* omnibus notissimi sunt S. Isidorus Hispalensis & Venerabilis Beda, quorum ille cyclum Dionysii vsque ad a. DCCXXI, *c)* hic vsque ad annum MLXIII. extendit, atque adeo magnam illam Periodum DXXXII. annorum, quae in se reuoluta, easdem ferias paschales restituit, complevit; *d)* licet circuli, vt vocantur, Bedani, non, quales ab ipso Beda conscripti, sed quales a Iohanne Noviomago, ad illius mentem, restituti sunt, in operibus eius inueniantur. *e)* Ita videlicet antiquiores prae recentioribus, qui praesentem in computando paschate vsum habebant, sprete & obscurati, sensim perierunt, & eruditorum quoque hominum notitiae se subduxerunt, vt veram integri cycli Dionysiani
for-

formam non nisi per coniecturas, & eas quidem non felicissimas, indagandam & restituendam putarent. *f)* Hae enim cum aliis erroribus, tum peruulgato illi, & hodiernum prope communi, quo aera Christi vulgaris a Dionysiana veteri diuersa, & vno anno minor existimatur, *g)* occasionem praebuerunt.

a) Hinc in codicibus ex Dionysii libro descriptis, loco cycli Dionysiani, haec aut similia verba reperias: *hic autem cyclus Dionysii V. decemnouennalibus constat, hoc est XCV. annis, sumitque exordium a DXXXII. anno incarnationis Domini, & desinit in DCXXVI. anno. Hunc ergo cyclum praetermisimus, eo, quod totus praeterierit.* Exstant haec verba in codice MSto Remensi 298, secundum veterem catalogum, D. IX, & in Colbertino 1020, quos infra pluribus describemus. Eadem in codice regio Parisiensi se reperisse, testatur Petauius in notis ad append. de Doctr. Temp. p. 890.

b) Quam multi passim hoc negotium susceperint, Ceolfridus abbas in epistola circa a. 710. ad Naitanum Regem Pictorum, quam Beda lib. V. cap. 22. recitat, his verbis recenset: *Successor eius (Theodosii) Cyrillus seriem nonaginta & quinque annorum in decemnouennalibus circulis comprehendit. Post quem Dionysius Exiguus totidem alios ex ordine pari schemate subnexuit, qui ad nostra usque tempora pertingebant. Quibus termino appropinquantibus, tanta hodie calculorum exuberat copia, ut etiam in nostris per Britanniam ecclesiis plures sint, qui, mandatis memoriae veteribus illis Aegyptiorum argumentis, facillime possint in quotlibet spatia temporis paschales extendere circulos, etiamsi ad quingentos usque & triginta duos voluerint annos. Quibus expletis, omnia, quae ad solis & lunae, mensis & septimanae consequentiam spectant, eodem, quo prius, ordine recurrunt. Ideo autem circulos*

culos eosdem temporum instantium vobis mittere supersedimus, quia de ratione tantum temporis paschalis instrui quaerentes, ipsos vobis circulos paschae catholicos abundare, probastis.

c) Isidorus proximam a finito cyclo Dionysiano ennea-decaëterida, vsque ad annum 721. extensam, describit Originum lib. VI. c. 17.

d) Magnam illam periodum paschalem 532. annorum, tempore Bedae in Anglia notam fuisse, clare docet Ceolfridus abbas in epist. a. 710. scripta, cuius verba paulo ante recitauimus. Quod vero nominatim Beda *paschales cyclos*, vt verbis Ceolfridi vtar, *ad quingentos vsque & triginta duos annos protenderit*, atque adeo Dionysii tabulas vsque ad annum 1063. continuarit, ipse in libro de Temporum Ratione c. LXIII. testatur. Cum enim, *post 532. annos, cuncta, quae ad solis vel lunae cursum pertinent, eodem, quo praeterierunt, tenore restaurari*, dixisset, haec addit: *quod vt apertius clarescat, placuit, eundem plenario ordine circulum praesenti opusculo praeponere, sumto exordio a quingentesimo trigesimo secundo Dominicae incarnationis anno, ubi primum Dionysius circulum coepit, & perducto opere vsque ad millesimum sexagesimum tertium eiusdem sacrosanctae incarnationis annum: quatenus legentes quique non solum praesentem vel futurum prospicere, sed & praeteritum omnem paschalis statum temporis inerrabili possint intuitu respicere, atque ad dilucidationem priscae lectionis annos omnes, qui aliquando in quaestionem venerant, quando vel quales fuerint, euidentius agnoscant.* Tom. II. op. Bed. pag. 169. Quae verba aut non attendit, aut non recte intellexit Scaliger, dum lib. II. de Emend. Temp. pag. 155. periodum paschalem a Dionysio ipso vsque ad annum 1063, a Beda vsque ad annum 1595. perductam esse, putat, quem errorem nec Petauius euitauit, dum lib. XII. de Doctr. Temp. cap. 3. pag.

pag. 404: *at Beda, inquit, complures alios circulos adiecit usque ad annum Christi 1595. Vtrique forsan, ut multis aliis, imposuerunt tabulae Io. Nouiomagi, Bedae operibus insertae, quae propterea vulgo pro Bedanis accipiuntur, sed perperam, ut mox demonstrabitur.*

e) Extant circuli illi Tom. I. op. Bedae pag. 303. ed. Basileensis, cum hac Iohannis Nouiomagi praefatione: *scripsit Beda annorum, qui sunt a Christo nato usque 1595, circulos decemnouennales 84, seu, (si mauis, & quod idem est,) 28 ter geminatos, qui partim temporum iniuria, & descriptorum inscitia deprauati sunt, partim etiam interierunt. Eos, quantum potuimus, alibi reposuimus, alibi emendauimus, ut essent integri, usque ad 1595. Posterior aetas, ubi horum annorum fuerit terminus, adiiciet plura. Ex parte repetuntur circuli illi eodem tomo pag. 359.*

f) Henricus Noris, qui praeter ceteros in illustrando hoc argumento plurimum studii & operae posuit, cyclum Dionysii plane *in deperditis* numerat diff. de Cyclo Rauenn. cap. V. pag. 216. Formam eius se ignorasse, ostendit Binius, dum in notis ad vitam Felicis V. (Tom. IV. Concil. Labbei col. 1650.) fragmentum eius reperiri, scribit, in Mariani Scoti Chronico ad ann. 527. Nam apud Marianum ad a. 526. (falso enim citatur annus 527.) non fragmentum cycli, sed epistolae cuiusdam Dionysii de ratione paschatis, ad Bonifacium scriptae, extat, quam Petavius in app. operis de Doctr. Temp. & Aeg. Bucherius in Comment. de Doctr. Temp. pag. 489. ediderunt, & nos infra suo loco restitutam, atque ex aliquot Codd. MSS. emendatiorem dabimus. Recte igitur Labbeus l. c. ad verba illa Binii in ora chartae adscripsit: *errat Binius.* Nihilominus Guil. Caue, solam fortasse Binii editionem conciliorum ante oculos habens, errorem illum in Historia Liter. ad annum 533. repetiit, & iisdem fere verbis inter Diony-

sii scripta recensuit *cyclum paschalem annorum XCVII. ab a. 527. incipientem, cuius fragmentum habetur in Mariani Scoti chronico ad a. 527.* Atqui cyclus Dionysii non est annorum XCVII, sed XCV: neque incipit ab a. 527, sed 532. Propius rem tangit Dionysius Petavius, cum in appendice Op. de Doctr. Temp. pag. 890: *laterculus, inquit, Dionysianus octo, vel nouem versibus constabat, in quibus erant anni ab incarnatione Domini, indictiones, epactae, concurrentes, cycli nouendecim annorum, decima quarta luna, dies paschae, & fortetiam littera Dominicalis, ad eundem modum, quo in cyclis Bedae praescripta sunt. Quod ad annos incarnationis attinet, testatur Dionysius, se quintam Cyrilli enneadecaëteridem cyclo suo praefixisse. Itaque coepit ab anno Christi DXIII, quo quinta Cyrilli enneadecaëteris iniiit: ita tamen, ut postremos annos sex, qui ex eadem supererant, a prioribus iam elapsis discerneret. Verisimile est autem, ad annum illum, qui communis aerae numeratur hodie quingentesimus decimus tertius, Dionysium adscripsisse annum quingentesimum decimum quartum: cum incarnationem Domini statuerit in eo anno, cui numerus aureus competit I, estque P. I. 4713. a quo quingentesimus decimus quartus est ille ipse, qui vulgo putabatur DXIII.* In hac cycli Dionysiani descriptione Petavius haud dubie secutus est tabulas, quae sub titulo *Circulorum decemnoualium Bedae, una cum his, quos scripsit Dionysius Romanus, cognomento Exiguus, & Cyrillus, usque ad annum 1595, Bedae operibus insertae, sed, ut paulo ante ostendimus, a Iohanne Nouiomago, potius ex ingenio concinnatae, quam ex codicibus Bedae, vel Dionysii Exigui, descriptae sunt.* Vnde iustas dubitandi causas habuit, quid in illis Dionysio, quid Bedae, quid denique Nouiomago, vel aliis posteriorum temporum computistis sit tribuendum, atque adeo 1. incertus est, *utrum laterculus Dionysianus VIII, an IX versibus constiterit, 2. lit-*
teras

teras Dominicales forsitan additas fuisse, praeter rem suspicatur. 3. verisimile iudicat, quod falsissimum est, ad annum illum, qui aerae communis hodie numeratur 513, Dionysium adscripsisse annum quingentesimum decimum quartum.

g) Opinionem, qua vetus aera Christi Dionysiana ab hodierna nostra vulgari diuersa, haec vero Bedae errore inuenta creditur, Petauus in animad. ad Epiphani Haeres. LI. p. 112. & lib. XII. de Doctr. Temp. cap. 2. pag. 402. defendit, multisque, etiam eruditis viris, auctoritate sua potius, quam vlla idonea ratione, persuasit, nominatim Wilh. Langio de annis Christi lib. I. cap. I. p. 4. Aeg. Strauchio in Breuiar. Chronol. lib. IV. cap. 40. p. 787. Papebrochio in Diatr. Prael. ad Acta Sanctor. Tom. I. mens. April. §. 24. fol. XIII. Samueli Basnagio in Annal. Polit. Eccles. Tom. I. p. 183. G. Alb. Hambergero, diss. de Epochae Christianae ortu & auctore, aliisque. Nul- lum enim aliud fundamentum habet, quam falsam illam de forma cycli Dionysiani, a se nunquam inspecti, coniecturam, paulo ante lit. f. recensitam, quam vel sola veri cycli Dionysiani inspectio confutat. Legantur quae contra hunc Petauii errorem recte monent Ant. Pagi in Critica ad Annal. Baronii a. 527. pag. 533. & Henr. Noris in diss. de Cyclo Ravenn. cap. III. p. 215.

§. 16. Ut clarius pateat, quam parum cyclis Dionysii, per huiusmodi coniecturas restitutis,tribuendum sit, Nouiomageneses illos, quos plerique omnes hucdum secuti, & pro Dionysianis amplexi sunt, paulo curatius perlustrabimus, &, quantum a veris cyclis Dionysii discrepent, ostendemus. I. Circuli, quos Io. Nouiomagus vocat, *secundum Dionysium*, ab anno primo ante aeram Christi vulgarem incipiunt, & vsque ad annum Christi MDXCV. continuantur: at Dionysiani

fiani non nisi ab anno Christi DXXXII, vsque ad an. DCXXVI procedunt. II. Illi singulari columna exhibent literas Dominicales, easque vitiose positas, *a)* Dionysio, si non prorsus ignoratas, *b)* saltem omiffas, vt quarum vicem in eius cyclo sustinent *concurrentes*. *c)* III. Iidem in cyclo decemnouennali, annum DXXXII. proxime antecedente, pariter ac in omnibus aliis, perpetuo adhibent aeram Christianam, cum Dionysius, in illo se aeram Diocletiani, qua Cyrillus vsus fuerat, retinuisse, eique Christianam ab anno demum DXXXII. substituisse, diserte profiteatur. *d)* IV. In eodem cyclo indictiones aliter, quam a Cyrillo, & corrupte numerantur. *e)* Taceo menda quam plurima, inprimis in columna sexta, vbi lunae decimae quartae, & in columna septima, vbi paschata ipsa perperam designantur, atque in alienos dies transferuntur. *f)*

a) Ita anno Christi 532. ponitur B pro DC
 533. - - - - - A - - - - B
 534. - - - - - GF - - - A
 535. - - - - - E - - - G
 536. - - - - - D - - - FE
 537. - - - - - C - - - D.

& sic porro error continuatur vsque ad finem.

b) Dubitare adhuc licet, vtrum Dionysio Exiguo, non longe post initium saeculi VI. cyclum paschalem conscribenti, vsus litterarum Dominicalium cognitus fuerit. Aegidius certe Bucherius Comment. in Victorii Can. pasch. p. 132. illum saeculo V. nondum agnoscit. Non nescio, in Kalendario, quod imperante Constantio descriptum esse dicitur, & a Lambecio in Tom. IV. Comment. de Bibl. Vindob. exhibetur, illas apparere, eamque Dominicalium characterem primam & antiquissimam memoriam vulgo iudicari.

Sed & hac ipsa de causa eruditiss. Kalendarii Vindobonensis antiquitas suspecta est, & Norisii iudicio, *si quis contenderet, id genus litterarum a recentiori manu superadditum, nullo certo testimonio conuinci posset*, Diff. III. de Cyclo pasch. pag. 192. Sed quocunque modo ista se habeant, hoc saltem pro certo affirmari potest, in omnibus, quae supersunt, Dionysii scriptis, nullum litterarum Dominicalium vestigium occurrere, quas tamen plerique omnes chronologi illi, velut praecipuo auctori, adscribunt.

c) Quomodo *concurrentes* olim loco litterarum Dominicalium adhibitae fuerint, iisque responderint, infra ostendemus. Mirum, id non animaduertisse Petauium, qui Dionysio, aequae ac Nouiomagus, litteras Dominicales, vna cum concurrentibus simul, affingit in app. op. de Doctr. Temp. pag. 890.

d) In praefatione Cycli Pasch. ad Petronium.

e) Ita a. Christi 513. additur indiatio VIII, pro VI
 514. - - - - IX, pro VII
 515. - - - - X, pro VIII

quae aberratio ita vsque ad vltimum cycli huius annum continuatur.

f) Sic pascha anni 566. a die V. Kal. Apr. transfertur ad Kal. April.
 567. - - - - III Id. Apr. - - ad prid. Id. Apr.
 568. - - - - Kal. April. - - ad Kalend. Maii
 569. - - - - XI Kal. Maii - - ad XI Kal. Apr.
 571. - - - - IV Kal. Apr. - - ad III Kal. Apr.
 583. - - - - XIV Kal. Mai. - - ad XIV Kal. Apr.
 588. - - - - XIV. Kal. Mai. - - ad IV Kal. Mai.

§. 17.

Inter omnia, quae hucusque de cyclo Dionysiano in lucem prodierunt, si antiquitatis, & autoritatis rationem habeas, principem facile locum tenet apographum lapidis, Rauennae, in camera ecclesiae metropolitanae conspicuum, ab Henrico Norisio editum & illustratum. a) Neque enim hic immerito lapidem

illum, ut monumentum *cycli Dionysiani*, initio statim, hoc est, ipso seculo VI, *ecclesiae metropolitanae Rauennatensi*, eique contributis episcopis, quos vocant, *suffraganeis probati ac recepti*, commendare videtur. *b)* Sed erraret, si quis illo totum diagramma cycli Dionysiani contineri, putaret. Cum enim hoc octo columnis constet, in Rauennatensi quatuor priores, quae certorum annorum numeros & characteres, aeram, puta, Christianam, indictionem, epactas, & concurrentes, complectuntur, omissae sunt, atque adeo quatuor tantum posteriores, quae ad designandas dies paschales, in orbem redeunt, sufficere videbantur, adparent, videlicet *I. circulus lunaris, II. lunae XIIIItae paschales, III. dies dominicae festiuitatis, IV. luna huius diei dominicae*, & ista quidem non columnis distincta, sed orbiculatim disposita sunt, ut ipso aspectu circulum referant. *c)* Ipse Norisius rotam suam Rauennatensem pro integro cyclo Dionysiano, tantum abest, ut venditet, ut hunc plane pro deperdito habeat. *d)*

a) Dissert. de Cyclo Paschali Rauenn. annorum XCV, una cum epochis Syro-Macedonum, Patauii primum edita, & Lipsiae 1694. recusa.

b) l. d. pag. 173. ed. Lips.

c) Rotae huiusmodi, ut vocantur, paschales in antiquis libris, de temporum ratione scriptis, passim obuiaae sunt. Duorum inprimis Codicum, in hoc genere antiquissimorum, recordor, in quibus illae, Dionysii epistolis argumentisque paschalibus subiectae, aliud agenti obuenerunt; vnus, saeculo IX. scripti, in bibl. Remensi S. Remigii n. 298, secundum veterem catalogo-

atalogum D. IX. alterius in bibl. Cottoniana, sub imagine Caligulae A. 15.

a) vid. §. XV. lit. f.

§. 18.

Quae cum ita se haberent, Cyclum Dionysii nec integrum amplius extare, nec nisi per coniecturas eiusmodi restitui posse, viris doctis plane credidi, priusquam codicis Digbaeani in bibliotheca Oxoniensi Bodleiana inspiciendi copia mihi contingeret. Hoc enim libro verissimas *ἐννεαδεκαετηρίδων* Dionysianarum tabulas, quales ab ipso autore olim editae sunt, contineri, quo diligentius anquisivi, tanto certioribus argumentis cognitum iudicaui. Cum liber ille praecipuam huic commentationi occasionem prae-buerit, non alienum hoc loco videtur, notitiam eius paulo ampliorem, quam catalogus MStorum Angliae continet, a) suppeditare. Scriptus est in membrana formae minoris, illam, quam octauam nominamus, paululum excedentis, litteris illarum simillimis, quas Mabillonius b) saeculo VIII. tribuit. Primum in illo locum tenet cyclus paschalis, ab anno Diocletiani 229, hoc est, a. Christi 513, per XX. enneadecaëterides, atque adeo vsque ad annum Christi 892. continuatas; ex quibus enneadecaëteridibus sex priores postea proferemus, & ipsissimum Dionysii cyclum constituere, demonstrabimus. Illis subiungitur compendiosa quaedam temporum supputatio, ab O. C. vsque ad Caroli M. mortem deducta, & Kalendarium Romanum, cum aureis numeris, siue cyclis Latinorum & Alexandrinorum. c) Sequuntur deinde Canones paschales, orationes & epistolae Theophili, Proterii, Cyrilli,

Paschafini, Dionysii, aliaque veterum scripta, ad cycli paschalis explicationem spectantia, a Regenboldo, sacerdote quodam, collecta. *d)* Quibus tandem adduntur argumenta Aegyptiorum paschalia ex versione Dionysii, nonnullis quidem accessionibus aucta & interpolata, quae tamen facile cum suis indiciis, tum aliorum codicum comparatione discerni possunt. Iisdemtis, nusquam argumenta paschalia tam integra vidisse memini: unde in his edendis, codicem Digbaeanum maxime sequemur. Si aetatem libri requiris, exaratus haud dubie est sub initium saeculi IX, quod, praeter ductus literarum, ostendit chronologia cyclis subiecta, quae, ut paulo ante ostendimus, usque ad obitum Caroli M. & auspiciu Imperatoris Ludouici Pii procedit. *e)* Ceterum ex multo antiquiori exemplari descriptus est. Nam primus cycli Dionysiani continuator, siue is Regenboldus, siue alius quicumque fuerit, qui proximas quinque enneadecaëteridas, ab anno 627. usque ad 721. extensas, adiecit, & cuius ipsa verba in codice Digbaeano retenta sunt, ineunte saeculo VII, atque adeo primis Christianorum Saxonum in Anglia temporibus, vixit, & anno Christi 616. hoc negotium suscepit, cum vltimae enneadecaëteridis Dionysianae finis instaret. *f)* Quoniam igitur decem anni ex illa supererant, quibus & ipse librum suum paschalem vsui esse volebat, cyclos Dionysianos, anno 626. demum finiendos, suis praemissit, secus, ac iuniores computistae, qui post a. 626. cyclos suos ediderunt. *g)* Simili tamen de causa, sed rarissimo exemplo, etiam secundus continuator, qui cyclos illos paschales ultra a. 721. produxit, omnes

nes, quos in priori editione inuenerat, cyclos retinuit, atque adeo simul etiam Dionysianos, ab omnibus aliis iunioribus computistis omisos in vno fortasse codice Digbaeano integros nobis reseruauit.

a) In Catalogo libr. MStorum Angliae & Hiberniae, Oxonii a. 1697. edito, bibliothecae Bodleianae classe V. inter codices Kenelmi Digbaei pag. 80. n. 1664, 63. codex noster his verbis recensetur: *Liber siue tractatus admodum antiquus de ratione paschatis, cum veteri Kalendario, & oratione Theophili Caesarensis de eadem re &c. Proterii epistola. Tractatus Dionysii Exigui abbatis. Computatio Reginaldi sacerdotis. Alius tractatus de titulis paschalibus Aegyptiorum &c. Haec omnia antiquissimo caractere exarata sunt, primis Christianorum Saxonum in Anglia temporibus.*

b) Mabillon de re diplom. lib. V. tab. IX. p. 361.

c) Geminum hoc Kalendarium est illi, quod extat in Bedae Op. Tom. I. pag. 242. sub titulo: Ephemeris, & apud Petauium libro VI. de Doctr. Temp. cap. 5. licet ab utroque in multis etiam diuersum.

d) Ipse nomen suum, paulo post epistolam II. Dionysii ad Bonifacium, his verbis profitetur: *Finit liber de computatione. Regenboldus, sacerdos de Pentonia, scripsit istum libellum, & quicumque legit, semper pro illo oret.* Quae verba non esse librarii, sed collectoris, vel inde patet, quod non in fine libri posita sunt, sed plura, eadem manu scripta, subsequuntur.

e) Verba Codicis haec sunt: *secundum Iulianum Episcopum, ab initio mundi usque ad Christum, computantur anni VCCCC. XXV. secundum vero Hieronymum, ab Adam usque ad Christum anni V millia & XXVIII. Ab incarnatione Domini nostri I. C. usque obitum Caroli, & imperium Ludouici, anni sunt DCCCXIII, & fuit ipso anno indictio VI.*

f) Clare hoc docent verba eius, quae proxime post Dionysii epistolam II, & ante illa, quae lit. d. protulimus, leguntur: *Successor Dionysii. Dionysius quondam urbis Romae scientissimus abbas, utriusque linguae, Graecae videlicet & Latinae, eleganti scientia praeditus, paschalium interea rationum decennouennales numero V, sagaci ingenio, anteriores composuit cyclos, exordium scilicet sumens ab incarnatione Domini nostri I. C. DXXXII. anno, indictione X, usque DCXXVI. incarnationis annum, indictione XIV, memoratorum cyclorum seriem continuam perduxit. Cum igitur memorati viri quintus nunc peragatur cyclus, ad cuius supplementum, X. adhuc supersunt anni, nostra praevidet paruitas, alios subsequentes cyclos decennoualium numero V, ad instar superiorum cyclorum, rationabili dispositione componere. Initium facientes DCmo vicesimo septimo incarnationis anno, indictione XV, usque in septingentesimum & XXI. incarnationis Dni annum, indictione IIII, certum praefixumque posuimus terminum. Quapropter monuimus lectorem, ut dum praefati venerabilis Dionysii quintus explicitus fuerit cyclus, ad nostros subsequentes, ut diximus, cyclos quinque transitum faciat, & absque vlla erroris caligine, dies festissimos pascales, atque lanas per ordinem fide ratione reperiet. Eadem fere verba in codice Remigiano 298. sub titulo: *Prologus Felicis, Abbatis Gilitani*, post praefationem, siue, ut vulgo dicitur, epistolam I. Paschalem Dionysii Exigui reperiuntur.*

g) Vid. §. XV. litt. a.

§. 19.

Cum postea diligenter, data occasione, libros huiusmodi de computo paschali peruestigare, atque euoluerem, maxime in bibliotheca Cottoniana, Colbertina & Remensi, quarum illa inter Anglicanas, hae
inter

inter Gallicas, hoc genere MStorum facile locupletissimae sunt; non nisi vnum inuenire potui, in quo cycli Dionysiani retenti fuerint. Est ille bibliothecae Colbertinae codex MXX, in quo, post Dionysii praefationem, siue epistolam ad Petronium, cycli illi decemnouennales eadem columnarum serie, *a)* & in nonnullis etiam correctiores, ac in codice Digbaeano, ab anno Christi DXXXII. vsque ad annum MLXIII. perducti, reperiuntur: quanquam vltimus Cyrilli cyclus, in codice Digbaeano Dionysianis praemissus, desideratur. Cum vero Dionysius cyclos decemnouennales, non nudos, aut solos, sed cum prologo, argumentis paschalibus, aliisque eo spectantibus, in lucem emiserit; *b)* quo ordine haec omnia disposita fuerint, ex aliis antiquis libris paschalibus rectius, quam ex Digbaeano, cognoscas. Quare ad illa ordinanda, pariter ac supplenda, & emendanda, praeter codicem Colbertinum, adhibuimus I. codicem bibliothecae Cottonianae, (quae bibliothecae regiae Londinensi iuncta, tota constat libris MSS. optimis, magna cura collectis,) in scrinio Caligulae A. XV, qui ante rotam paschalem, supra *c)* citatam, praeter epistolas paschales Theophili, Cyrilli, Paschasini, Proterii, & Dionysii, huius etiam argumenta paschalia complectitur, licet ad a. Christi DCLXXXVIII. accommodata, ex quo simul de libri antiquitate iudicare licet. *d)* II. Codicem S. Remigii Remensem CCLXXXVIII, secundum veterem catalogum D. IX, vbi post libros Bedae de natura rerum, de temporibus de mensuris & temporibus, & de ratione temporum, item *capitula*, de quibus conuocati computistae inter-

rogati responderunt, & epistolas paschales Cyrilli, Paschafini, Proterii, Theophili & Morini, extat *liber Dionysii Exigui*, in quo epistola Dionysii ad Proterium cyclis eius, aequae ac in codice Colbertino, praefationis loco praemittitur: & quanquam ipsi cycli decemnouennales compendii causa, ut iam supra observauimus, *e)* omittuntur; tamen argumenta paschalia, Dionysio diserte adscripta, & exemplis anni DCCLXXXI. illustrata, occurrunt. Codex ipse sub initium saeculi IX. exaratus est. *f)* III. Speciatim epistolas Dionysii, & aliorum, paschales, non ex his tantum, sed ex compluribus etiam aliis libris antiquis manu exaratis, *g)* suppleuimus & emendauimus.

a) Forma ac dispositio cycli Dionysiani in codice Colbertino talis est:

Initium:

Initium:

PRIMVS CYCLVS DECENNOVENNALIS,

ANNI DNI NRI IHV XPI	INDICTI ONES	EPACTAE LVN.	CON CVR. REN.	CYCLVS LVN.	XIIIMAE LVNAE PASCHAE	DIES DOMI- NICA PASCHÆ	LVNA IPSIVS DIEI
B. DXXXII DXXXIII DXXXIII	X XI XII	NVLLA XI. XXII.	III V VI	XVII XVIII XVIII.	NON. APR. VIII K. AP. ID. APR.	III ID. AP. VI K. AP. XVI K. AP.	XX XVI XVII.
Finis: MLXII	I	XVIII	II	XVI	XV K. MAI.	XII K. MAI.	XVIII.

b) Vid.

Initium:

- b) Vid. Dionysii Exigui praefat. sub fin.
- c) §. XVII. lit. c.
- d) Exemplis quibusdam ab anno 687, vel 688, in hoc codice, alia, & antiqua manu, superscriptus est annus 525. Vnde patet, illum cum antiquioribus Dionysii argumentis paschalibus, quorum exempla omnia ab a. 525. petita sunt, fuisse collatum. Etsi vero non negarim, potuisse argumenta, quae ad a. 688. ab aliquo saeculi VII. computista accommodata sunt, etiam a recentiori quodam librario sine mutatione describi: tamen alia indicia produnt, codicem Cottonianum saec. VIII. vel IX. non esse recentiore.
- e) §. XVII. lit. a.
- f) In extremis libri paginis haec verba leguntur: *studio Bertigarii monachi liber S. Remigii*; quibus indicatur, illum cura Bertigarii, abbatis S. Remigii, sub Carolo Caluo, fuisse descriptum. Et in capitulis, de quibus conuocati computistae respondisse dicuntur, primum quaeritur: *quot annos ab incarnatione Dei usque in praesentem tenere velint?* R. DCCGVIII.
- g) Inprimis ex codice Cottoniano in scrinio Tiber. E. 4. ex codice Bodleiano F. NE, 3, 5. & ex regio Parisiensi, cuius varias lectiones excerpsit du Fresne in Chronico paschali p. 479.

§. 20.

Cycli huius Dionysiani, pariter ac argumentorum paschalium, quae singulis illius columnis respondent, *γνησιότητα*, non modo codicum, quos diximus, in hoc genere antiquissimorum, auctoritas probat; a) sed alia etiam, quae in tali causa expectari possunt, indicia euidentissima confirmant. Illud inprimis notatu dignum est, quod quaecunque ipse Dionysius de hoc opere suo memoriae prodidit, in codicem Digbaea-

baeanum, quem praecipue secuti sumus, exacte conveniant. E. gr. ultimum Cyrilli cyclum, in anno Diocletiani CCXLVII. desinentem, cyclis suis se praemisisse, scribit. *b)* Atqui in codice nostro ille & praemissus est, & in anno Diocletiani CCXLVII. desinit. Aerae Diocletiani, a Cyrillo adhibitae, Christianam se substituisse, testatur. *c)* At quomodo id factum sit, nusquam clarius, quam in hac cyclorum editione, perspicias. Initium Cycli se duxisse, ostendit, ab anno Diocletiani CCXLVIII, siue anno Christi DXXXII, *d)* finem constituisse anno DCXXVI, *e)* & octo eius columnas designat. *f)* Vtrumque hic clarissime deprehendas. Argumenta paschalia, consulatu Probi Iunioris, cyclo Lunae XIII, indictione III, h. e. anno Christi DXXV, conscripsit. *g)* Atqui in codice saepe dicto, atque a nobis bona fide expresso, omnia exempla argumentorum paschalium ab anno illo Christi DXXV. petita sunt. Quid quod singula loca, partim a Dionysio, partim a Beda, & aliis antiquis scriptoribus inde citata, totidem verbis hic reperiuntur, ut in notis ad argumenta paschalia demonstrabimus. Quibus omnibus consensum exactissimum marmoris Rauennatensis, *h)* velut cumulum, addere licet.

- a)* In codice Digbaeano post Dionysii epistolam II. ad Bonifac. fol. 69, ista leguntur:

Successor Dionysii.

Dionysius - - - anteriores composuit cyclos, exordium sumens ab incarnationis Domini nostri Iesu Christi anno DXXXII, indictione X, usque ad DCXXVII. incarnationis annum, indict. XIV, memoratorum cyclorum seriem

riem continuam perduxit. Adde reliqua iam supra §. XVIII. lit. f. plenius citata. In codice Colbertino Dionysii praefationi ad Petron. eique subiunctis cyclorum tabulis hic titulus praemittitur: Incipit liber Dionysii Exigui. Domino beatissimo & nimium desideratissimo patri Petronio &c. Eadem plane in codice Remigiano, post Morini, episcopi Alexandrini, disputationem de ratione paschatis reperiuntur.

- b) Dionysius in epist. I. siue potius praefatione cycli sui: nonaginta quinque annorum hunc cyclum studio, quo valuimus, expedire contendimus; ultimum eiusdem beati Cyrilli, i. e. quintum circulum, quia sex adhuc ex eo anni supererant, in nostro hoc opere praeferentes; ac deinde quinque alios, iuxta normam eiusdem pontificis, imo potius saepe dicti concilii Nicaeni, nos ordinasse, profitemur.*
- c) Dionysius l. d. quia vero sanctus Cyrillus primum cyclum ab anno Diocletiani centesimo quinquagesimo tertio coepit, & ultimum in ducentesimo quadragésimo septimo terminavit; nos a ducentesimo quadragésimo octavo anno eiusdem tyranni potius, quam principis, inchoantes, nolimus circulis nostris memoriam impii & persecutoris innectere; sed magis elegimus ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi annorum tempora praenotare: quatenus exordium spei nostrae notius nobis existeret, & causa reparationis humanae, id est, passio redemptoris nostri evidentius eluceret.*
- d) Vulgaris error est, & iam supra notatus, cyclum Dionysianum initium cepisse ab anno Diocletiani CCXLVII, atque adeo postremum Cyrilli pascha, (quod in XII. Kal. Mai. anno Christi 531. incidit,) anno suo primo complexum fuisse. Ita enim post Paulum Forsempronensem, & alios, ipse Petavius lib. XII. de Doctr. Temp. cap. 2. existimat. At enim ab anno ducentesimo quadragésimo octavo Diocletiani se inchoasse,*

se, Dionysius ipse, verbis modo citatis, (lit. c.) diferte affirmat, idemque Beda, qui cyclum Dionysianum legit, de Rat. Temp. cap. 55. his verbis testatur: *qui in primo suo circulo quingentesimum trigesimum secundum Dominicae incarnationis annum in capite ponendo, manifeste docuit, secundum sui circuli annum ipsum esse, quo eiusdem sacrosanctae incarnationis mysterium coepit.* Vtriusque auctoritate, pariter ac cycli Rauennatis testimonio Petauium confutat Noris diss. de Cyclo Pasch. Rau. p. 205. seqq. Cum illo autem cyclo Rauennate noster hic quoque, ut in aliis, ad amussim conspirat, & hoc modo incipit: *A. C. DXXXII. indict. X. epact. nulla, concurr. IV, circulo lun. XVII, luna XIV. pasch. Non. April. pascha III. Id. April. lun. XX.*

- e) Non minus de fine, quam de initio cycli Dionysiani plerique Chronologi errarunt, dum illum DXXXII. annorum fecerunt, atque adeo vsque ad an. Christi 1063. extenderunt. In quo Scaligerum §. XV. lit. d. notauimus. Eum praeter ceteros secutus est Carolus du Fresne in praef. ad Chronicon Paschale §. XXXIII. pag. XXVIII. Petauius, qui in eadem opinione fuerat, & duplicem Dionysio cyclum, alterum maiorem, 532, alterum minorem, 95. annorum, tribuerat, lib. II. de Doctr. Temp. cap. 67, cum in Dionysii epistolam incidisset, errorem correxit, & ex ea liquido constare, professus est, *cyclum a Dionysio constitutum fuisse, non annorum DXXXII, uti ipse cum plerisque omnibus arbitratus sit, sed annorum XCV.* in append. op. de Doctr. Temp. pag. 890. Nihilominus patrocinium vulgaris opinionis, iam fere derelictum, denuo suscepit Antonius Pagi; nixus tantum verbis praefationis Dionysianae: *ad nostrum PRIMVM cyclum, quem ab anno 248. eiusdem Diocletiani incepimus, lector accurrat.* Sed recte mouet Nori-

Norifius, de Cyclo Rauennat. cap. I. p. 161. intelligendum hoc loco esse *primum cyclum decemnouennalem*, cuiusmodi quinque integra illa XCV. annorum periodus complectebatur. Etenim omni exceptione clariora sunt Dionysii verba: *cyclus iste nonaginta quinque annorum, quem fecimus &c.* Si quis ne his quidem acquiescere vellet, omnem obiectionum pertinaciam expugnare possent vel sola illa *successoris Dionysii* verba, quae ex Codd. Digbaeano & Remigiano §. XVIII. litt. f. protulimus, vbi disertissime Dionysius ultra annum Christ. 626. indict. XIV, cyclorum suorum seriem perduxisse, negatur. Gemina illis est formula in antiquis libris paschalibus, qui cyclos Dionysii, vt praeteritos, omittunt, praefationi eius subiuncta, & ex tribus MSS. prolata §. XV, lit. a.

f) Omnes cycli sui columnas, & quidem easdem, quas editio nostra exhibet, Dionysius in praefatione his verbis coniunctim memorat: *licet anni Domini nostri Iesu Christi ordinem suum continuata serie custodiant, (col. I.) & indictiones, (col. II.) per annos XV. solita reuolutione decurrant, epactas etiam, (col. III.) quas Graeci vocant, id est, adiectiones annuas lunares XI, quae XXX. dierum sine in se redeunt, fixis regulis inuenias annotatas, decemnouennalem quoque recursum (col. V.) & paschales quartas decimas lunas, (col. VI.) easdem omnium aeuorum reuolutione reperiatis; tamen tenorem similem constantiae nequeunt custodire concurrentes dies hebdomadam, (col. IV.) & dies paschae Domini, (col. VII.) lunaque ipsius diei Dominici. (col. VIII.)* Singulas has columnas Beda de Rat. Comp. c. XVII. & de Rat. Temp. c. XLV. seqq. ex instituto describit. Extant de iisdem cum in operibus Bedae, Tom. I. pag. 358. tum in codice Digbaeano versus hi memoriales:

Linea

*Linea Chrifte tuos prima est, quae continet annos,
Atque secunda tenet cycli quae Indictio constet.
Seruabit numeros Epactis tertia certos.
Quarta dies numerat septem Bissextilis anni.
Quinta tibi cyclos Lunaris computat anni.
Iam quartas decimas designat sextaque Lunas.
Septima nam Paschae ostendit tempusque diemque.
Aetatem Lunae monstrat nouissimus ordo.*

g) Leg. praefatio Dionysii saepe dicta sub fin. & conferantur, quae supra §. XI. lit. b. de aetate eius annotauimus.

b) De marmore hoc leg. §. XVII.

§. 21.

Quod si alios non poenituit antiquissimorum populorum, inde ab orbe condito, fastos & annorum formas studiose persequi, eorumque vestigia in omni vetustatis memoria perquirere, si Hebraeorum, Chaldaeorum, Persarum, Graecorum Romanorumque Kalendaria, iam dudum obsoleta & ignota, magnae multi cura sibi a situ atque obliuione vindicanda putarunt; si nominatim Bucherio vitio non datum est, quod Victorii cyclum, nonnullis tantum in Occidente ecclesiis olim probatum, & mille amplius annorum tenebris obscuratum, in lucem reuocauit, & grandi satis commentario exposuit; multo minus hoc, quicquid est, operae ac studii, in cyclo Dionysiano, quo per tot saecula vniuersus orbis Christianus, ad constituendam anni rationem, vsus est, edendo illustrandoque positum, iure reprehendi posse videtur. Etsi enim hic quoque in Romana ecclesia iam ante CXXXVI. annos, & ab initio saeculi, quod agimus, decimi octauo,

Octavi, in vniuerso imperio Romano abrogatus est; tamen in nonnullis regnis Christianis, quae neque Gregorianum, neque nouum Kalendarium nostrum admiserunt, hodiernum viget. Quid quod ipsa hodierna, praesertim Gregoriana, fastorum ratio, in qua epactae pro numeris aureis assumptae sunt, veteri methodo & aureorum numerorum doctrina plurimum adiuuatur, vt cum Clauio agnoscit Petauius. a) Ac si vel maxime vbique abrogaretur, saltem propter insignem, quam in veteri chronologia recte diiudicanda affert, vtilitatem, minime negligendus esset. Etenim adhuc valet ratio, qua Beda saeculo VIII, ad cyclos Dionysii, iam tum licet praeteritos, recensendos, ac operi suo praemittendos se adductum esse, scribit: *quatenus legentes quique omnem praeteritum paschalis statum temporis inerrabili possint intuitu respicere, atque ad dilucidationem priscae lectionis, annos omnes, qui aliquando in quaestionem venerant, quando & quales fuerint, euidentius agnoscant.* b) Multos certe errores Scaliger, Petauius, aliique eruditissimi de doctrina temporum scriptores, si verum Dionysii cyclum inspexissent, vitassent, & inter eos non postremum, ac hodiernum prope communem, quo aera hodierna Bedae, vt auctori, tribuitur, & Dionysiana vno anno minor existimatur. Quid? quod vel hac vna de causa monumentum istud nemini non cognitu iucundum esse potest, quod, qua occasione, quo consilio, quo anno, quo auctore, aera illa, omnibus familiarissima, primum inuenta, & loco Diocletianae adhiberi coepta sit, clarissime ob oculos ponat, ac praeterea vnicuique diiudicandi potestatem faciat, quam bene

bene vel male nonnulli cyclum Dionysianum, quem interiisse existimabant, per coniecturas suas restituerint.

a) Sub init. L. VI. de Doctr. T.

b) Beda de Temp. Rat. c. LXIII.

INCIPIT LIBER DIONYSII EXIGVI. a)

P R A E F A T I O. b)

Domino beatissimo, & nimium desideratissimo patri, Petronio, episcopo, Dionysius Exiguus, Paschalis festi rationem, quam multorum diu frequenter a nobis exposcit instantia, nunc, adiuti precibus vestris, explicare curauimus; c) sequentes per omnia

a) Inscriptio haec in codice Remensi 298, & in Colbertino 1020. iisdem verbis legitur. b) *Praefatio* haec (ita enim ipsi Dionysio p. 61. vocatur) a Petavio in appendice operis de Doctr. Temp. pag. 874. & ab Aegid. Bucherio in comment. de Doctr. Temp. pag. 485, titulo *epistolae I. Dionysii Exigui de ratione paschae*, edita, a nobis vero cum pluribus aliis codd. MSS. nominatim Bodleiano F. NE, 3, 5, qui in catalogo MSS. Angliae recensetur pag. 122. num. 2372. Cottoniano, Tiber. E. 4. & Digbaeano 63. collata est, non neglectis variis lectionibus, quas Carolus du Fresne in Selectis ad illustrationem Chronici paschalis num. XXII. pag. 479. ex codice Parisiensi excerpt. Compendii causa in notis codicem regium Parisiensem per A. Bodleianum per B. Cottonianum per C. & Digbaeanum per D. signabimus. Colbertinus enim & Remensis cum Parisiensi fere conveniunt, ut si vnum ex his noris, omnes noveris, c) *D. curamus.*

omnia venerabilium trecentorum & octodecim pontificum, *d)* qui apud Nicaeam, ciuitatem Bithyniae, contra vefaniam Arii conuenerunt, etiam rei huius absolutam veramque sententiam; qui quartas decimas lunas paschalis obseruantiae, per nouemdecim annorum redeuntem semper in se circulum, stabiles immotasque fixerunt, *e)* quae cunctis seculis, eodem, quo repetuntur, *f)* exordio, sine varietatis labuntur excursu. Hanc autem *g)* regulam praefati circuli, non tam peritia saeculari *h)* quam S. Spiritus illustratione sanxerunt, & velut anchoram firmam ac stabilem huic rationi lunaris dimensionis apposuisse cernuntur. Quam postmodum nonnulli *hh)* vel arrogantia despicientes, vel transgredientes inscitia, *i)* Iudaicis inducti fabulis, *k)* diuersam atque contrariam

d) C. addit: *exempla.* *e)* Quid patres Nicaeni de tempore paschatis celebrandi constituerint, in historia cycli Dionysiani §. VI. ostendimus, & simul hunc Dionysii locum excussimus. *f)* Hanc lectionem omnes codices nostri confirmant, vt adeo falsi sint, qui substituunt: *reponuntur.* *g)* In D. *autem* deest. *h)* Vocem hanc ex A. & C. reponimus pro: *singulari*, quod est in aliis *hh)* Credas de Scaligero vaticinari Dionysium; qui disponendi, ac celebrandi paschatis rationem ex Iudaico computo praescripsit: nec aliter censuit rite peragi posse, nisi recutitorum ille cyclus in vsum ecclesiae veniret, quod satis lib. V. de Doctr. Temp. refutatum est. *Petauius.* *i)* Ita C. ceteri *inscientia.* *k)* Innuit cyclum veterem Latinorum LXXXIV. annorum, multis quondam ecclesiis occidentalibus vsitatum, & a Iudaeis primum acceptum, licet postea in nonnullis mutatum &

riam formam festiuitatis vnicae *l)* tradiderunt. Et quia sine fundamenti soliditate non potest structura vlla consistere, longe aliter in quibusdam annis Dominicum pascha, & lunae computum praefigere maluerunt, inordinatos circulos ordinantes; *m)* qui non solum nullam recursus stabilitatem, veram etiam cursum praeferunt errore notabilem.

Sed Alexandrinae vrbis archiepiscopus *n)* B. Athanasius, *o)* qui etiam ipse Nicaeno concilio, tunc S. Alexandri *p)* pontificis Diaconus, & in omnibus adiutor, interfuit, & deinceps venerabilis Theophilus *q)* & Cyrillus *r)* ab hac synodi veneranda *s)* constitutione minime discesserunt. *t)* Imo potius eundem decemnouennalem cyclum *u)* qui enneacaidecaëteris Graeco vocabulo nuncupatur, sollicitè retinentes, paschalem cursum nullis diuersitatibus interpo-

K 2

lasse

& emendatum. Iudaeos enim cyclum LXXXIV. annorum, ex periodo Calippica & Ogdäeteride compositum, iam sub imperio Syro Macedonico adhibuisse, ad pascha, aut potius tempus nouilunii, rite indagandum, refert Epiphanius, haeresi LI. Alogorum, leg. Aeg. Bucherii Commentar. in Victor. Can. Pasch. cap. VI. p. 132. & 140. & Notis singulari diff. de Paschali Latinorum cyclo.

- l)* A. antiquae. *m)* Ita omnes nostri MSS. Bucherius tamen alios legere monet: *ordientes*. *n)* C. archiepiscopi. *o)* Vid. Hist. cycli Dionys. §. VIII. *p)* C. Alexandrini. *q)* Vid. Hist. Cycl. Dionys. §. IX. *r)* ib. §. X. *s)* C. & D. reuerendae, A. reuerenda. *t)* Ita A. alii: *desciuerunt*. *u)* Ita Gallici codd. sed Anglicani habent *circulum*.

lasse monstrantur. Papa denique Theophilus, *iii*) centum annorum cursum Theodosio seniori principi dedicans, & S. Cyrillus, cyclum temporum nonaginta & quinque annorum componens, hanc sancti concilii traditionem, ad obseruandas quartas decimas lunas paschales, per omnia seruauerunt. Et quia studiosis & quaerentibus scire, quod verum est, debet eiusdem circuli regula fixius inhaerere; hanc post *praefationem* nostram credidimus adscribendam.

Nonaginta quinque igitur *x*) annorum hunc cyclum, *y*) studio, quo valuimus, expedire contendimus;

uu) Lege cap. 67. & 68. libri II. de Doctr. T. Inde scies, falsum esse Gennadium, qui a Nicaeno concilio conditum fuisse putauit annorum XCV. cyclum, eundemque Theodosio principi oblatum a Theophilo. Atqui Cyrillus, Theophili successor, hunc primum fabricatus est; vt hic Dionysius indicat *Petauius*. *x*) Ita D. in C. deest, in aliis legitur: *autem*. *y*) De cyclo Dionysiano multa & ab aliis dicta sunt, & a nobis variis in locis allata: quorum summam non alibi opportunius, quam ad ipsa Dionysii verba colligemus. Annus Alexandrinus (inde enim disputandi sumatur initium) quatuor mensibus ciuilis Romanorum anni primordium antecedit; ecclesiastici vero, qui a paschate proficiscitur, mensibus amplius septem. Rursus Dionysius Exiguus annos cycli sui a decimaquinta luna paschali orsus est: vt ex epistolae II. diagrammate liquet. Quare paschalis neomenia anni finem; pascha ipsum anni primordium occupat. Iam vero Cyrillus cyclum suum inchoasse dicitur ab anno Diocletiani CLIII. qui apud Alexandrinos coepit a 29. die Augusti, in anno Christi 436, cyclo lunae Romano XIX, Alexandriae vero I. in-
eunte.

mus; vltimum eiusdem B. Cyrilli, id est, quintum

K 3

cy-

eunte. Vnde primum pascha Cyrilliani cycli fuit anni Christi 437. Post expletas Enneadecaëteridas quatuor, & annos XIII. de quinta, hoc est, confectis annis LXXXIX. de ennenecontapentaëteride Cyrilli; Dionysius Exiguus, cum labem cycli istius animadverteret, animum adiecit ad emendandum. Scribit enim epistola II, sex adhuc annos de Cyrilli quinta enneadecaëteride reliquos esse. Ergo inter pascha anni Christi 525, indiëtionisque III, & anni 526, indiëct. IV. commentabatur ista Dionysius; vt ex eius verbis intelligitur, quae lib. XII. sub finem capitis 3. castigauimus ex Mariano Scoto. Postremum pascha Cyrilliani cycli incidit in annum communis aerae 531, labente anno Diocletiani 247. (*potius* 248.) aureo numero XIX, ideo primus annus cycli Dionysiani initium habuit a decimaquarta paschali, quae est XV. Kal. Mai, siue d. 17. April. ac neomenia, vt ita dicam, anni primi Dionysiani est illa ipsa decima septima dies Aprilis. Quod cum Beda ceterique hactenus non animaduertissent, Dionysianam aeram atque cyclum vno anno labefactarunt. Primus annus cycli Dionysiani coepit anno P. I. 4712, aureo numero XIX. desiit autem anno 4713. d. 5. April. Sed omnino videnda sunt, quae lib. XII. c. 2. & 3. de hac re scripsimus. *Petauius*. Errasse hic Petauium, ipsa veri cycli Dionysiani a nobis editi inspectio docet. Verum est, Dionysium in epistola ad Bonifacium annos NB. LVNARES numerare a luna XIV. paschali, quae anno Christi 531. fuit d. 17. April. dum videlicet experimentum capere docet, vtrum luna XIV, siue terminus paschalis, anni, de quo quaeritur, 532. recte inuestigatus & constitutus sit. At perperam hinc inferitur, primum annum cycli Dionysia-

cyclum, 2) quia sex adhuc ex eo anni supererant, in nostro hoc opere praeferentes; ac deinceps quinque alios iuxta normam eiusdem Pontificis, imo potius saepe dicti Nicaeni concilii, nos ordinasse, profiteamur. Quia vero S. Cyrillus primum cyclum ab anno Diocletiani centesimo quinquagesimo tertio coepit, & ultimum in ducentesimo quadragésimo septimo terminavit; nos a ducentesimo quadragésimo octavo anno eiusdem tyranni potius, quam principis, inchoantes, nolimus circulis nostris memoriam impii & persecutoris innectere, sed magis elegimus ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi annorum tempora praenotare; quatenus exordium spei nostrae notius nobis existeret, & causa reparationis humanae, id est, passio Redemptoris nostri, euidentius eluceret. (a)

Hoc praeterea lectorem putauimus admonendum, quod circulus iste b) nonaginta & quinque annorum, quem fecimus, cum, finito tempore, in id ipsum reuerti coeperit, non per omnia propositam c) teneat firmitatem. Nam licet anni Domini nostri Iesu Christi cc) ordinem suum continuata serie custodiant,

nyssiani, secundum aeram Christi numeratum, qui NB. SOLARIS est, ex mente Dionysii, initium habuisse ab illa XIV. luna paschali anni 531. Quod, mirum est, Petauium, & tot alios eum secutos non animaduertisse. 2) Ita A. & B. alii: *circulum*. 2) C. *elucesceret*. b) A. *cyclus ipse*. c) A. *praepositam*. cc) Laterculus Dionysianus octo vel nouem versibus constabat &c. Annotationem hanc Petauii iam supra in Hist. Cycli Dionys. §. XV, lit. f. attulimus, & quid in ea vere, quid falso de forma cycli Dionysiani coniecero, indicauimus.

diant, & indictiones per annos quindecim solita revolutione decurrant, epactis etiam, quas Graeci vocant, id est, adiectiones annuas lunares vndecim, quae triginta dierum sine in se redeunt, fixis regulis inuenias annotatas, decemnouennalem quoque recursum, & paschales quartas decimas lunas, easdem *d)* omnium aeuorum reuolutione reperias; tamen tenorem similem constantiae *dd)* nequeunt custodire concurrentes dies hebdomadum, *e)* & dies paschae Domini, *f)* lunaque ipsius diei Dominici, *g)* Concurrentium autem hebdomadum *h)* ratio, quae de solis cursu prouenit, septeno *i)* annorum iugi circuitu terminatur. In quo per annos singulos vnum numerare curabis; in eo tantummodo anno, in quo bissextus fuerit, duos adicies. Quae causa etiam facit, vt non per omnia circulus iste nonaginta quinque annorum suo recursum *k)* concordari videatur. Nam cum in ceteris annis non dissentiat, *l)* in illis *m)* solis, in quibus se bissextus interferit, *n)* pascha Do-

K 4

mini-

d) C. eadem. *dd)* Explicatum hoc est lib. II. de D. T. cap. 67. pag. 226. & 227. Petavius. *e)* A. septimanae. *f)* A. Dominicus. *g)* Vide quae ad hunc locum disputat Petavius lib. II. de Doctr. Temp. cap. 67. *h)* A. & C. septimanarum, alii septem dierum. *i)* C. septimo. *k)* B. & C. recursum. *l)* C. deficiat. *m)* C. bis. *n)* Ita initio cycli Dionysiani a. Christi 532. cyclo solis IX, DC, aureo numero I. paschalis Dominica dies signatur III. Id. Apr. luna XX; verum evoluta cyclo annorum XCV. anno Christi 627. Dominica paschalis in cyclo Isidori notatur *prid. Id.* id est d. XII. Aprilis
luna

minicum cum sua luna vario modo rationis occurrit. o) Sed hi, qui ordine fixo oo) per omnia decur-

luna XXI, ac proinde, quod bisfextus anno Christi 532. inferitur, in repetita periodo, ut ait Dionysius, *pascha Dominicum cum sua luna vario modo rationis occurrit*, cum illud in proximum diem descendat, ac lunae aetas augeatur. Sed maior etiam variatio accidebat, quoties anno bisfextili luna decima quarta Paschalis, incidens in diem Dominicam, festum in proximam Dominicam ac lunam XXI. trans mittebat. Tunc enim in cyclo instaurato pascha in anteriorem hebdomadem retrocedebat. Ita anno bisfextili Christi 448, cyclo solis IX, DC, lunae XII, in cyclo Cyrilli neomenia paschalis affixa, secundum canones Alexandrinos, diei XXII. Martii, prodebat lunam XIV. d. 4. Aprilis, Dominica; unde dilatum pascha in diem XI. Apr. Luna XXI. At post annos XCV, videlicet anno Christi 543. eodem cyclo lunae XII, solis XX, lit. D. luna decima quarta paschalis in cyclo Dionysiano signatur II. NON. APR. Pascha autem NONIS APR. LVNA XV, ac proinde pascha vna prius hebdomade, siue sex antea diebus, quam anno 448. celebratum fuit. Noris. diff. III. de Cyclo paschali pag. 165. o) D. *decurrit*. oo) Concurrentes Cyrilli, nec non literae Dominicales, propter labem cycli, tenorem suum retinere non poterant. Ob id aliam seriem Dionysius apposuerat concurrentium & literarum; initio ab anno primo ennenecontapentaëteridis suae ducto, qui est a. Christi 531. Vnde pro eo, quod in MStis & apud Bedam legitur: *mobiliu casuum*, emendandum censuimus *casum*. Petavius. Dupliciter hic erravit Petavius, primo, dum seriem concurrentium, & literarum Dominicalium simul, Dionysii cyclo insertam fuisse, credidit. Vid. Hist. Cycl.

currunt tempora, mobilium casum *p)* sua stabili circuitione sine vlla possunt difficultate dirigere. Et ideo post expletionem XCV. annorum, *pp)* cum harum

K 5

Cycl. Dion. § XVI. deinde, dum huius initium ab anno vulgari 531. repetitum fuisse, scripsit. Vid. eiusd. hist. §. XX, lit. d. & p. 63. not. y.

p) Ita B. & D. rectius certe, quam *casuum*, ut est apud Bucherium. Loquitur enim Dionysius de casu mobilium dierum paschaliū, ut obseruat Norisius l. c. pag. 169. Recte igitur hic coniecit & emendauit Petavius. In C. multo aliter legitur: *immobilium cursum*. *pp)* Cyclis suis quinque Dionysius praefixerat ultimum Cyrilli, de quo sex erant anni residui. Admonet igitur, ut expletis annis suis XCV, redeatur ad idem initium, non cycli Cyrilli quinti, sed primi sui. In quo perdifficilis inest quaestio. Videtur enim Dionysius cyclum annorum XCV. talem existimasse, ut in orbem ferias, & paschales Dominicas, ac lunae dies repraesentaret. Quod tamen paucis ante verbis negauerat; & res ipsa fieri non posse demonstrat; ut ex laterculo discas, quod lib. II. de D. T. pag. 227. descripsimus. Itaque praefationis illius auctor, quae apud Bedam circulis Dionysii praefigitur, primum illum Dionysii cyclum, ad quem confectis annis XCV. recurrendum esse monuit, de cyclo magno DXXXII. annorum interpretatur. Verum nihil eiusmodi Dionysianis ex verbis exsculpi potest. Nam primum cyclum suum appellat eum, quem a se conditum paulo ante dixerat, annorum quinque & nonaginta. Crediderim equidem, Dionysium ad eundem cyclum XCV. annorum, concurrentium, literarum Dominicalium, Dominicarum paschaliū, ac lunae dierum geminatos apposuisse

ver-

rum rerum diligens ad exordium redire voluerit, non
ad

versus; & notasse, quibus vertentibus cyclis, quae concurrentium ac literarum &c. series capienda foret. Fortassis etiam ex periodi Victorianae annorum DXXXII. methodo illas ipsas mutabilium characterum series adscripsit. In cyclo magno Victorii ennecontapentaëterides sunt quinque solidae, cum annis LVII, siue cyclis tribus. Sex igitur istiusmodi versus Dionysius instituit, qui concurrentium, literarum, &c. ordinem continebant. Anno Christi 437, quo primum Cyrilli pascha fuit cyclo solis XXVI, litera Dominicalis erat C, concurrentes IV, pascha d. II. Aprilis. Euolutis XCV, anno Christi 532, concurrentes fuerunt IV, litera Dominicalis D C. Sed bissextilis rationem conturbat. Quippe anno quarto cycli Cyrilliani qui est Christi 440, litera fuit GF, Cyclo solis I, lunae IV, concurrentes Martio mense I, pascha d. 7. Aprilis. At anno quarto cycli primi Dionysiani, qui fuit Christi 535, litera Dominicalis erat G, concurrentes VII, pascha die 8. Aprilis. Itaque non redeunt in orbem annales characterismi post annos XCV. Nam & paulatim discrepantia maior existit: vt ex laterculo libri secundi p. 227. patet. Ideo diuersos characterismorum istorum ordines ad ennecontapentaëteridem suam Dionysius accommodauit, quas sine dubio ex maioris cycli methodo (vti diximus) accepit. *Petauius*. Vanæ sunt coniecturae, quibus difficilem, quam sibi fingit, quaestionem soluere conatur *Petauius*. Is omnibus supersedere possumus, si, non dicam, cyclum Dionysii, *Petauius* ignotum, sed vel ipsam hanc praefationem illius diligentius inspiciamus. Nam cum cyclum suum XCV. annorum, *NON PER OMNIA propositam firmitatem tenere*, dixisset, luculen-

ad quintum cyclum S. Cyrilli, quem nobis necessario proposuimus, sed ad nostrum primum vigilanter excurrat; & q) ordine, quo diximus, per eos, qui firmum cursum retinent, eorum r) progressum, qui videntur titubare, sustentet. s)

Illud quoque non minori t) cura notandum esse censuimus, ne in primi mensis agnitione fallamur. Hinc enim pene cunctus error u) discrepantiae paschalis exoritur, dum temporis initium ignoratur. x) Nam cum Dominus omnipotens hanc sacratissimam solemnitatem celebrandam filiis Israël, qui ex Aegyp-
ptia seruitute liberabantur, indiceret, ait in libro Exodi y) ad Moysen & Aaron in terra Aegypti: *mensis iste principium mensum, primus erit in mensibus anni.* itemque ibidem: z) *primo, inquit, mense, decimo quarto die mensis, ad vesperam a) comedetis azyma, usque ad vigesimum primum eiusdem ad vesperam.* In Deute-

culenter ostendit, quaenam cycli sui columnae illam firmitatem teneant, quae minus. Ad illas videlicet refert 1. annos Christi, 2. indictiones, 3. epactas, 4. circulum decemnouennalem, & 5. lunas XIVtas; ad has, 1. concurrentes, 2. dies paschae, 3. lunam diei Dominicae. Expletis igitur XCV. annis, ad primum cyclum NB. *vigilanter*, & ita recurrere iubet, ut per eos cyclos, qui firmum cursum retinent, eorum progressus, qui videntur titubare, sustentetur, siue secundum leges cycli Alexandrini, quas vocat argumenta paschalia, constituatur. q) C. ex. r) C. eorumque. s) C. sustinet. D. sustentent. t) C. minima. u) C. error cunctis. x) Quatuor haec proxima vocabula in A. defunt. y) Ex. XII, 2. z) V. 18. a) Ita C. & D. rectius fortasse quam alii, qui habent *vesperum*.

Deuteronomio *b)* quoque idem legislator Moyſes ita populum de hac re commonet, dicens: *obſerua meſem nouarum frugum, & verni primum temporis, ut facias paſcha Domino Deo tuo, quoniam in iſto meſe eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto noctu. c)* Tanta hac autoritate diuina claruit, primo meſe, decimo quarto die, ad vesperam, vsque ad vigefimum primum, feſtiuitatem paſchalem debere celebrari. Sed quia meſis hic, vnde ſumat exordium, vel vbi terminetur, euidenter ibi non legitur; praefati venerabiles *d)* trecenti & octodecim Pontifices antiqui moris obſeruantiam (& *e)* exinde a ſancto Moyſe traditam, ſicut in ſeptimo *f)* libro eccleſiaſticae refertur hitoriae, ſolertius inueſtigantes, ab octauo Idus Martii, vsque in diem Nonarum April. *g)* natam lunam facere dixerunt primi meſis exordium; & a duodecimo die Kalendarum April. vsque in decimum quartum Kalendas Mai. lunam decimam quartam ſolertius inquirendam; *h)* quae, quia cum ſolis curſu non *i)* aequaliter voluitur, tantorum dierum ſpatiis, occurſum vernalis aequinoctii conſequatur, *k)* qui a duodecimo Kalendarum Aprilium die, cunctorum Orientalium ſententiis, & maxime Aegyptiorum, qui calculationis prae omnibus gnari ſunt, ſpecialiter annotatur. In quo etiam ſi *l)* luna decima quarta ſabbatho

- b)* Deut. XVI, 1. *c)* A. nocte. *d)* Hanc vocem addunt A. & C. *e)* In C. recte, ut videtur, deest. *f)* In C. legitur: III. *g)* C. in Non. April. *h)* C. inueſtigandam *i)* C. quia non ſolis curſui aequaliter &c. *k)* A. non ſequatur. *l)* Notetur hoc Dionyſii, imo Ni-

tho contigerit, (quod semel in nonaginta quinque annis accidere, manifestum est,) sequenti die Dominico, id est, vndecimo Kal. April. luna decima quinta, celebrandum pascha, eadem sancta synodus sine ambiguitate firmavit, hoc modis omnibus admonens, ut ante duodecesimum Kalend. April. lunam decimam quartam paschalis festi nullus inquireret; quam non primi mensis, sed ultimi, esse, constaret.

Sed nec hoc praetereundum esse putauimus, *m*) quod nimis errant, qui lunam peragere cursum sui circuli triginta dierum spatiis aestimantes, duodecim lunares menses, in trecentis sexaginta diebus numerant, quibus etiam quinque dies adiiciunt, quos intercalares appellavit antiquitas, ut solarem annum ad-

im-

Nicaeni concilii, decretum, contra Scaligeri, Calvisii, & id genus calendarii artificum dogma; qui luna XV. pascha celebrari nefas putant. Etenim cum luna XIV. in sabbatum incidit XII. Kal. April. hoc est d. 21. Martii, postridie pascha peragetur. Id non nisi lunae cyclo, vel aureo numero XVI. euenire potest; cycloque solis III, aut XX, aut XXV. Itaque quater in tota periodo Victoriana contingit, ut in annis Christi 72, 319, 414, 509. qui sunt prioris periodi: in secunda vero annis Christi 604, 851, 1041, 1136. Proinde semel in ennecontapentactide Cyrilli; & in Dionysiana semel item accidit. In hac, anno ipsius LXXIII, qui est Christi 604. *Petauius.*

m) Memorabilis hic locus, ex quo, aetate illa Dionysii, discimus, quosdam fuisse, qui lunarem mensem 30. diebus circumscriberent, quae fuit veterum, maxime Graecorum, persuasio, uti lib. I. de D. T. cap. 7. demonstrauius. *Petauius.*

implere videantur; cum diligens inquisitio veritatis ostenderit, in duobus lunae circulis non sexaginta dies, sed quinquaginta nouem debere numerari. Ac per hoc in duodecim lunaribus mensibus trecentorum quinquaginta quatuor dierum summam colligi, cui epactas Aegyptii annuas, id est, vndecim dies accommodant; vt ita demum lunaris emensio *n*) rationi solis adaequetur. Quod verissimum esse atque certissimum, supra scriptorum patrum sententia comprobatur, qui iuxta hanc Aegyptiorum calculationem, quartas decimas lunas paschalis obseruantiae tradiderunt. Sed nonnulli tantae subtilitatis, siue potius sanctionis ignati, dum alia supputationis argumenta perquirunt, *o*) a veritatis tramite recedunt. *p*) Vnde plerumque contingit, *q*)
vt

n) C. *dimensio*. *o*) C. *requirunt* *p*) C. *recesserunt*. *q*) Non dubium est, istos, qui hic a Dionysio reprehenduntur, Astronomicas tabulas secutos esse, ac προήγησιν animaduertisse. Anno Christi 325, aureo numero III, nouilunium medium incidit in d. 30. Martii, feria III, hora 23. 34', a media nocte in horizonte Regiomontano. Itaque neomenia paschalis fuit d. 31. Martii: quo in die obsignata est a Nicaena synodo, plenilunium medium d. 14. Aprilis, feria IV, hora 17, 46'. Igitur terminus in d. 13. Aprilis defixus est. quae luna XLV. tum erat. Anno vero Christi 534. eodem cyclo lunae III, nouilunium medium Regiomonte d. 30. Martii, feria V, hora 13. 31'. plenilunium d. 14. Aprilis, feria VI, hora 7, 53'. Verum quoniam annus 534. secundus est post bissextilem, prior autem ille proximus ab eodem: ideo sex horis ablatis ex posteriore, si eundem cum priore ordinem teneret in Iuliano quadriennio, contigisset noui-

vt quam *r*) saepe dicti patres decimam quartam lunam ponunt, eam isti decimam quintam suspicentur; & quae vigesima prima est, vigesimam secundam esse pronuncient. Sed nobis, quibus amor & cura est Christianae religionis, a tantorum Pontificum constitutione *s*) nulla prorsus oportet ratione discedere; sed praefixam ab his paschalem regulam sincerissima convenit deuotione *t*) seruare.

Quanta vero in ecclesiis toto terrarum orbe diffusis horum patrum nitamur autoritate, non labor est ostendere; cum sanctum concilium apud Antiochiam *u*) post tempora non ita longe conueniens, eorum primitus definitionem, quam de paschali ratione pro-

nouilunium hora 7, 31; vt προήγησις conflata sit horarum 16. circiter in annis ducentis. Proinde neomenia lunaris astronomica conueniebat in d. 31. Martii, decima quarta in d. 12. April. Quae causa fuit, cur nonnulli Dionysii tempore lunam illam XV. putarent, quae Nicaeno saeculo fuit XLV. Itaque castigandi non erant, nisi quatenus ciuilem & ecclesiasticam obseruationem priuata auctoritate labefactabant. Nam alioqui recte de luna ipsa secundum astronomicas rationes existimabant: tametsi minus ad paschalem ecclesiae ritum faceret haec illorum ἀκριβεια. *Petauius.*

r) Ita ex B. & C. scribimus, pro *quando*, quod est in aliis. *s*) Quatuor has voces, a Petauio & Bucherio omissas, ex C. & D. supplemus. Posterior etiam addit: *IN nulla* &c. *t*) Ita ex B. C. & D. scribimus, pro: *obseruatione*, quod est in editis. *u*) In editis hic perperam legitur *Nicaeam*, quod sensui pariter ac MSSis B. C. & D. repugnat, ex quibus veram lectionem restitui-

protulerunt x) nullo modo violandam esse censuerit. Denique in sanctis canonibus sub titulo septuagesimo nono, qui est primus ipsius Antiocheni concilii, y) his verbis inuenitur expressum: omnes, qui ausi fuerint dissolvere definitionem sancti & magni concilii, quod apud Nicaeam congregatum est, sub praesentia piissimi & venerandi principis Constantini, de salutifera solennitate paschali, excommunicandos, & de ecclesia pellandos esse, censemus; z) si tamen contentiosius a) aduersus ea, quae bene sunt decreta, persisterint. Et haec quidem de laicis dicta sint. Si quis autem eorum, qui praesunt ecclesiae, aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, post hanc definitionem tentauerit, ad subuersionem populorum, & ecclesiarum perturbationem, seorsim colligere, & cum Iudaeis pascha celebrare; sancta synodus hunc alienum iam hinc b) ab ecclesia iudicauit: quod non solum sibi, sed plurimis causa corruptionis ac perturbationis extiterit. Nec solum a ministerio tales remouet, sed etiam illi, c) qui post damnationem huiusmodi communicare d) tentauerint, damnati sunt, e) omni quoque extrinsecus honore priuati, f) quem sancta regula, & sacerdotium DEI promeruit. His non dissimilia venerabilis papa Leo, g) sedis Apostolicae praeful,
pro-

- x) Sic B. & D. alii: *protulerant*. y) Canon iste Concilii Antiocheni primus, in codice canonum ecclesiae vniuersae, quem Christoph. Iustellus edidit, est LXXX. z) B. & C. *censuimus*. a) Ita C. alii *contentiosi*. b) hinc in C. deest. c) C. *illos* d) C. *communicatione*. e) C. *damnandos*. f) C. *priuari*. g) Leo epist. LV. ad Pulcheriam Augustam. Ibi vero S. Leo non de paschalibus decretis agit, sed de dice-

pronunciat, dicens: *contra statuta canonum paterno-
rum, quae ante longissimae aetatis annos in urbe Nicaea
spiritualibus sunt fundata decretis, nihil cuiquam audere
conceditur; ita, ut si quis diuersum quid velit decernere,
se potius minuat, quam illa corrumpat. Quae si, ut
oportet, a cunctis pontificibus intemerata seruentur, per
uniuersas ecclesias pax erit, & firma concordia. & ite-
rum: in omnibus, inquit, ecclesiasticis causis, his legibus
obsequimur, quas ad pacificam obseruantiam omnium
sacerdotum, per trecentos octodecim episcopos Spiritus S.
instituit; ita, ut, etiamsi multo plures aliud, quam illi
statuere, decernant, in nulla reuerentia sit habendum,
quicquid fuerit a praedictorum constitutione diuersum.*

Sufficienter, ut putamus, cunctis indicitur, ne
deinceps aliter, quam a sanctis constitutum est patri-
bus, sacratissimum pascha celebretur. Quod si testi-
monia tantorum sacerdotum forsitan quis obstinata
mente despexerit, etiam in historia ecclesiastica paria
breuiter intimata reperiet; multorumque relatione
pontificum, & maxime beati Athanasii, cuius supra
meminimus, haec eadem vulgata cognoscet. Id ipsum
vero epistola sancti Proterii, Alexandrinae urbis epi-
scopi, ad eundem papam Leonem, pro hac eadem
paschali quaestione directa, testatur. quam ante hos
annos transferentes e Graeco, huic operi annecten-
dam esse prospeximus. Nec non & argumenta Ae-
gyptiorum sagacitate quaesita subdidimus; quibus,
si

dioceseon limitibus, quos innouare volebat Anato-
lius, Constantinopolitanus episcopus lege epistolam.
Bucherius.

si forsitan ignorentur, paschales tituli *h)* possint facile reperiri; id est, quotus sit annus ab incarnatione Domini, & quota sit indictio, quotus etiam lunaris circulus, siue decemnouennalis existat, ceterique simili *i)* supputationis compendio requirantur. *k)* Orantem pro nobis beatitudinem vestram diuina gratia custodire dignetur.

EXPLICIT PRAEFATIO. *l)*

Incipit cyclus decemnouennalis, quem Graeci Enneacaidecaëterida vocant, constitutus a scis patribus, in quo XIII^{as} paschales omni tempore sine vlla reperies falsitate; tantum memineris annis singulis, qui cyclus lunae, & qui decemnouennalis existat. In praesenti namque tertia indictio est, consulatu Probi iunioris, tertius decimus circulus decemnouennalis, decimus lunaris est. *a)*

ANNI

h) Titulorum voce Dionysius intelligit octo illas columnas, quibus cyclus eius constat. Beda in libro de Temp. Rat. illas modo appellat *versus*, cap. 45. modo *ordines*, c. 46. modo *lineas*, c. 48. modo *metas*, c. 60. modo *titulos*, vt c. 59. vbi: *septimo*, inquit, *decemnouennalis circuli titulo dies paschae Dominicus comprehenditur*. *i)* C. *similis*. *k)* C. *requiruntur*. Remensis: *requirentur*. *l)* His verbis praefatio concluditur in Codd. Remigiano 298. & Colbertino 1020.

a) Eodem ordine, & iisdem verbis, inscriptio haec, post praefationem Dionysii, reperitur in codd. modo dictis, & regio Parisiensi, quo Petauius T. II. de Doctr. Temp. p. 889. se vsum esse, ostendit. Ex his solus Colbertinus ipsum quoque cyclum Dionysii, ab anno Christi 532. exhibet, quem proinde hic cum Digbaeano comparauimus.

ANNI DIO- CLETIANI.	QVAE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE I. E. AD- IECTI- ONES LVN. NVLLA	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRCV- LVS.	QVAE SIT LV- NA XIII. PA- SCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	QVOTA SIT LV- NA IPSI- VS DIEI DOMIN.
CCXXVIII	VI	NVLLA	I	XVII	NON. APR.	VII. ID. APR.	XVI
CCXXX	VII	XI	II	XVIII	VIII KAL. APR.	III KAL. APR.	XIX
CCXXXI	VIII	XXII	III	XVIII	ID. APR.	XIII KAL. MAI.	XX
CCXXXII	VIII	III	V	I	III NON. APR.	III NON. APR.	XV
CCXXXIII	X	XIII	VI	II	XI KAL. APR.	VI KAL. APR.	XVII
CCXXXIV	XI	XXV	VII	III	II ID. APR.	XVII K. MAI.	XIX
CCXXXV	XII	VI	I	IIII	III KAL. APR.	II KAL. APR.	XV
CCXXXVI	XIII	XVII	III	V	XIII K. MAI.	XIII KAL. MAI.	XV OGD.
CCXXXVII	XIII	XXVIII	IIII	VI	VII ID. APR.	II ID. APR.	XVIII
CCXXXVIII	XV	VIII	V	VII	VI KAL. APR.	III NON. APR.	XXI
CCXXXIX	I	XX	VI	VIII	XVII K. MAI.	XVI K. MAI.	XV
CCXXX	II	I	I	VIII	II NON. APR.	VII ID. APR.	XVII
CCXXXI b)	III	XII	I	X	IX KAL. APR.	III KAL. APR.	XX
CCXXXII c)	IV	XXIII	II	XI	II ID. APR.	XIII KAL. MAI.	XXI
CCXXXIII	V	III	III	XII	KAL. APR.	II NON. APR.	XVII
CCXXXIV	VI	XV	VI	XIII	XII KAL. APR.	VII KAL. APR.	XVIII
CCXXXV	VII	XXVI	VII	XIV	V ID. APR.	XVII K. MAI.	XX
CCXXXVI	VIII	VII	I	XV	IIII KAL. APR.	II KAL. APR.	XVI
CCXXXVII	VIII	XVIII	II	XVI	XV KAL. MAI.	XII KAL. MAI.	XVII HEND.

ANNI DNI NRI IHV XRI	QVAE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE ID EST ADIE- CTIO- NES LVN.	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRC- LVS.	QVOTA SIT LVNA XIII. PASCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	LVNA IPSIVS DIEI DO- MIN.
B. DXXXII	X	NVLLA	IIII	XVII	NON. APR.	III ID. APR.	XX
DXXXIII d)	XI	XI	V	XVIII	VIII KAL. APR.	VI KAL. APR.	XVI
DXXXIII	XII	XXII	VI	XVIII	ID. APR.	XVI KAL. MAI.	XVII
DXXXV	XIII	III	VII	I	IV NON. APR.	VI ID. APR.	XX
B. DXXXVI	XIII	XIII	II	II	XI KAL. APR.	X KAL. APR.	XV
DXXXVII	XV	XXV	III	III	IV ID. APR.	II ID. APR.	XVI
DXXXVIII	I	VI	IIII	IIII	III KAL. APR.	II NON. APR.	XVIII
DXXXVIII	II	XVII	V	V	XIV KAL. MAI.	VIII KAL. MAI.	XX OGD.
B. DXXXIX	III	XXVIII	VII	VI	VII ID. APR.	VI ID. APR.	XV
DXXXXI	III	VIII	I	VII	VI KAL. APR.	II KAL. APR.	XVIII
DXXXII	V	XX	II	VIII	XVII K. MAI.	XII KAL. MAI.	XVIII
DXXXIII	VI	I	III	VIII	II NON. APR.	NON. APR.	XV
B. DXXXIII	VII	XII	V	X	VIII K. APR.	VI KAL. APR.	XVII
DXXXV	VIII	XXII	VI	XI	II ID. APR.	XVI K. MAI.	XVIII
DXXXVI	VIII	III	VII	XII	KAL. APR.	VI ID. APR.	XXI
DXXXVII	X	XV	I	XIII	XII KAL. APR.	IX KAL. APR.	XVII
B. DXXXVIII	XI	XXVI	IIII	XIII	V ID. APR.	II ID. APR.	XVII
DXXXIX	XII	VII	IIII	XV	IV KAL. APR.	II NON. APR.	XX
DL.	XIII	XVIII	V	XVI	XV KAL. MAI.	VIII K. MAI.	XXI HEND.

ANNI DNI NRI IHV XRI	QVAE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE ID EST ADIE- CTIO- NES LVN. NVLLA	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRCv. LVs.	QVOTA SIT LVNA XIII. PASCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	LVNA IPSIVS DIEI DO- MIN.
DLI	XIII	NVLLA	VI	XVII	NON. APR.	V ID. APR.	XVIII
B. DLII	XV	XI	I	XVIII	VIII K. APR.	II KAL. APR.	XX
DLIII	I	XXII	II	XVIII	ID. APR.	XII KAL. MAI.	XXI
DLIII	II	III	III	I	III NON. APR.	NON. APR.	XVII
DLV	III	XIII	III	II	XI KAL. APR.	V KAL. APR.	XX
B. DLVI	III	XXV	VI	III	III ID. APR.	XVI K. MAI.	XX
DLVII	V	VI	VII	III	III KAL. APR.	KAL. APR.	XVI
DLVIII	VI	XVII	I	V	XIII K. MAI.	XI KAL. MAI.	XVII OGD.
DLVIII	VII	XXVIII	II	VI	VII ID. APR.	ID. APR.	XX
B. DLX	VIII	VIII	III	VII	VI KAL. APR.	V KAL. APR.	XV
DLXI	VIII	XX	V	VIII	XVII K. MAI.	XV KAL. MAI.	XVI
DLXII	VIII	I	VI	VIII	II NON. APR.	V ID. APR.	XVIII
DLXIII	X	XXII	VII	X	VIII K. APR.	VIII K. APR.	XV
B. DLXIII	XI	XXIII	II	XI	II ID. APR.	ID. APR.	XV
DLXV	XII	XXIII	III	XII	KAL. APR.	NON. APR.	XVIII
DLXVI	XIII	XXV	III	XIII	XII KAL. APR.	V KAL. APR.	XXI
DLXVII	XIII	XXVI	V	XIII	V ID. APR.	III ID. APR.	XV
B. DLXVIII	XV	VII	VII	XV	III KAL. APR.	KAL. APR.	XVII
DLXVIII	I	XVIII	I	XVI	XV KAL. MAI.	XI KAL. MAI.	XII HEND.

ANNI DNI NRI IHV XRI	QVAE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE ID EST ADIE- CTIO- NES LVN. NVLLA	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRC- LVS.	QVOTA SIT LVNA XIII. PASCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	LVNA IPSIVS DIEI DO- MINICI
DLXX	III	NVLLA	II	XVII	NON. APR.	VIII ID. APR.	XV
DLXXI	IV	XI	III	XVIII	VIII KAL. APR.	III KAL. APR.	XVIII
B. DLXXII	V	XXII	V	XVIII	ID. APR.	XV KAL. MAI.	XVIII
DLXXIII	VI	III	VI	I	III NON APR.	V ID. APR.	XXI
DLXXIII	VII	XIII	VII	II	XI KAL. APR.	VII KAL. APR.	XVII
DLXXV	VIII	XXV	I	III	III ID. APR.	XVIII K. MAI.	XVIII
B. DLXXVI	VIII	VI	III	III	III KAL. APR.	NON. APR.	XX
DLXXVII	X	XVII	III	V	XIII K. MAI.	VII KAL. MAI.	XXI OGD.
DLXXVIII	XI	XXVIII	V	VI	VII ID. APR.	III ID. APR.	XVII
DLXXVIII	XII	VIII	VI	VII	VI KAL. APR.	III NON APR.	XX
B. DLXXX	XIII	XX	I	VIII	XVII K. MAI.	XI KAL. MAI.	XX
DLXXXI	XIII	I	II	X	II NON. APR.	VIII ID. APR.	XVI
DLXXXII	XV	XII	III	XI	VIII K. APR.	III KAL. APR.	XVIII
DLXXXIII	I	XXIII	III	XI	II ID. APR.	XIII K. MAI.	XX
B. DLXXXIII	II	III	VI	XII	KAL. APR.	III NON. APR.	XV
DLXXXV	III	XV	VII	XIII	XII KAL. APR.	VIII KAL. APR.	XVIII
DLXXXVI	III	XXVI	I	XIII	V ID. APR.	XVIII K. MAI.	XVIII
DLXXXVII	V	VII	II	XV	III KAL. APR.	III KAL. APR.	XV
B. DLXXXVIII	VI	XVIII	III	XVI	XV KAL. MAI.	XIII K. MAI.	XV HEND.

ANNI DNI NRI IHV XRI	QV'AE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE ID EST ADIE- CTIO- NES LVN. NVLLA XI XXII III XIII XXV VI XVII XXVIII VIII XX I XII XXIII III XV XXVI VII XVIII	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRC- VLS.	QVOTA SIT LVNA XIII. PASCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	LVNA IPSIVS DIEI DO- MINICI
DLXXXIX	VII		V	XVII	NON. APR.	III ID. APR.	XVIII
DXC	VIII		VI	XVIII	VIII K. APR.	VII KAL. APR.	XV
DXCI	VIII		VII	XVIII	ID. APR.	XVII K. APR.	XVI
B. DXCII	X		II	I	III NON. APR.	VIII ID. APR.	XVIII
DXCIII	XI		III	II	XI KAL. APR.	III KAL. APR.	XXI
DXCIII	XII		III	III	IV ID. APR.	III ID. APR.	XV
DXCV	XIII		V	V	III KAL. APR.	III NON. APR.	XVIII
B. DXCVI	XIII		VII	VI	XIV KAL. MAI.	X K. MAI.	XVIII OGD.
DXCVII	XV		I	VI	VII ID. APR.	XVIII K. MAI.	XXI
DXCVIII	I	XXVIII	II	VII	VI KAL. APR.	III KAL. APR.	XVII
DXCVIII	II	VIII	III	VIII	XVII K. MAI.	XIII K. MAI.	XVIII
B. DC	III	XX	V	VIII	II NON. APR.	III ID. APR.	XX
DCI	IV	I	VI	X	VIII K APR.	VII KAL. APR.	XVI
DCII	V	XII	VII	XI	II ID. APR.	XVII K. MAI.	XVII
DCIII	VI	XXIII	I	XII	KAL. APR.	VII ID. APR.	XX
B. DCIII	VII	III	III	XIII	XII KAL. APR.	XI KAL. APR.	XV
DCV	VIII	XV	III	XIII	V ID. APR.	III ID. APR.	XVI
DCVI	VIII	XXVI	III	XIII	IV KAL. APR.	III NON. APR.	XVIII
DCVII	X	VII	V	XV	XV KAL. MAI.	VIII K. MAI.	XX HEND.

ANNI DNI NRI IHV XRI	QVAE SINT INDI- CTIO- NES.	EPA- CTAE ID EST ADIE- CTIO- NES LVN. NVLLA XI XXII III XIV XXV VI XVII XXVIII IX XX I XII XXIII IV XV XXVI VII XVIII	CON- CVR- REN- TES DIES.	QVO- TVS SIT LVNAE CIRCV- LVS.	QVOTA SIT. LVNA XIII. PASCHALIS.	DIES DOMI- NICAE FESTI- VITATIS.	LVNA IPSIVS DIEI DO- MIN.
B. DCVIII	XI		I	XVII	NON. APR.	VII ID. APR.	XVI
DCIX	XII		II	XVIII	VIII KAL. APR.	III KAL. APR.	XVIII
DCX	XIII		III	XIX	ID APR.	XIII K. MAI.	XX
DCXI	XIV		IV	I	IV NON. APR.	II NON. APR.	XVI
B. DCXII	XV		VI	II	XI KAL. APR.	VII KAL. APR.	XVIII
DCXIII	I		VII	III	IIII ID. APR.	XVII K. MAI.	XVIII
DCXIV	II		I	IV	III KAL. APR.	II KAL. APR.	XV
DCXV	III		II	V	XIII K. MAI.	XII KAL. MAI.	XVI OGD.
B. DCXVI	IV		IV	VI	VII ID. APR.	III ID. APR.	XVIII
DCXVII	V		V	VII	VI KAL. APR.	III NON. APR.	XXI
DCXVIII	VI		VI	VIII	XVII K. MAI.	XVI K. MAI.	XV
DCXIX	VII		VII	IX	II NON. APR.	VI ID. APR.	XVIII
B. DCXX	VIII		II	X	VIII K. APR.	III KAL. APR.	XX
DCXXI	IX		III	XI	II ID. APR.	XIII K. MAI.	XXI
DCXXII	X		IV	XII	KAL. APR.	II NON. APR.	XVII
DCXXIII	XI		V	XIII	XII KAL. APR.	VI K. APR.	XX
B. DCXXIV	XII		VII	XIV	V ID. APR.	XVII K. MAI.	XX
DCXXV	XIII		I	XV	III KAL. APR.	II KAL. APR.	XVI
DCXXVI	XIV		II	XVI	XV KAL. MAI.	XII KAL. MAI.	XVII HEND.

b) Hunc

- b) Hunc annum Dionysius non modo in cycli sui inscriptione, sed & in epistola II. cum iisdem, quibus h. l. distinguitur, characteribus citavit. verba epistolae haec sunt: *transacto anno per indictionem tertiam, paschae quartam decimam lunam, nono die Kalendarum Aprilis, i. e. vicesima quarta die mensis Martii, fuisse, quis dubitat?* vbi Scaliger, sine idonea causa, Dionysium erroris postulat: *ecce, inquit, in illis verbis, quae supra adduximus, ait anno Christi 525, indictione tertia, terminum paschalem incidisse in XXIII. Martii, cum tamen esset XXIII.* lib. II de Emend. Temp. pag. 156. Dionysium defendit Petavius lib. II. de Doctr. Temp. cap. 68. p. 230. vbi: *in eo (Dionysio) castigando, inquit, valde Scaliger hallucinatur; quippe Dionysius cyclos aureosque numeros Nicaenos penitus observavit, neque lunarem antecessionem agnovit. Cyclo vero XIV, aureo numero XIII, XIV. paschalis in XXIV. Martii cadit, cum neomenia sit Martii XI, quo die perpetuo est affixa; tametsi Dionysii tempore novilunium ad X. Martii transitum fecisset.* In quibus verbis me non capere, fateor, quomodo cyclus XIV. cum aur. numero XIII. coniungi possit.
- c) Hoc anno Dionysius scripsit epistolam, ut vulgo numeratur, II, ad Bonifacium, de ratione Paschatis, cuius verba, a Mariano Scoto ad a. 526. repetita, & vulgo non satis intellecta, ex hac tabula lucem accipiunt, eamque vicissim illustrant, ac Dionysio, illam, quam diximus, epistolam scribenti, ante oculos positam fuisse, demonstrant. *Praesentis anni, inquit, monstremus exemplum. Indictio quippe quarta est, & lunaris cyclus undecimus, decemnovalis decimus quartus, & quia endecadis sextus est annus, eum embolismum esse necesse est.* Qui locus cum tabula comparatus simul perspicue ostendit, quid sint, & quomodo inter se differant cyclus lunaris, & decemnovennalis, siue paschalis, de quo discrimine Scaliger
- L 5
- lib. II.

lib. II. de Emend. Temp. p. 145. propemodum ridicule scripsit, eo nomine iam a Petauio, Wilhelmo Langio, Norisio aliisque notatus.

- d) Hunc annum cum characteribus suis ex cyclo Dionysii Beda in lib. de Rat. Temp. cap. XLV. his verbis memorat: *quia ergo secundo anno circuli, quem primum Dionysius scripsit, quingentesimus tricesimus tertius ab incarnatione Domini completus est annus, ipse est nimirum iuxta concursus siderum, ille, in quo incarnari dignatus est: quia hic secundus annus decemnovennalis octauus decimus est cycli lunaris, XI. habens epactas, V. concurrentes septimanae dies, lunam paschae decimam quartam, VIII. Kal. April.*

INCIPIVNT ARGVMENTA DE TITVLIS PASCHALIBVS AEGYPTIORVM INVESTIGATA SOLERTIA VT PRAESENTES INDICENT. a)

Arg. I.

- a) Ita titulus se habet in cod. Digbaeano, cuius verba vel propterea retinenda putauimus, quia in his argumentis, pariter ac cyclo ipso Dionysii, edendis, illum praecipue secuti sumus. Parum ab illo discrepant Cottonianus & Remensis, nisi quod posterior argumenta illa Dionysio diserte adscribit, cuius haec verba propterea apponimus: *In nomine Domini nostri Iesu Christi. incipiunt argumenta Graccorum de titulis paschalibus, Aegyptiorum inuestigata solertia, quae Dionysius, urbis Romae sanctissimus abba, utriusque linguae, Graecae videlicet & Latinae, eleganti scientia praeditus, composuit & conscripsit. Et fane Dionysius ipse, sub finem praefationis ad cyclum suum, illa sibi his verbis vindicat: nec non & argumenta, Aegyptiorum sagacitate quaesita, subdidimus, quibus, si forsi-*

Arg. I. b)

Si nosse vis, c) quotus sit annus ab incarnatione
Do-

*forſitan ignorentur, paſchales tituli poſſint facile repe-
riri, id eſt, quotus ſit annus ab incarnatione Domini,
& quota ſit indiſtio, quotus etiam lunaris circulus, ſive
decemnouennalis exiſtat &c.* Meminit eorundem
Ceolfridus apud Bedam H. E. lib. V. cap. 22. vbi poſt
laudatos Dionyſii circulos decemnouennales, addit: *qui-
bus termino appropinquantibus, tanta hodie calculato-
rum exuberat copia, vt etiam in noſtris per Britanniam
eccleſiis plures ſint, qui mandatis memoriae veteribus
illis AEGYPTIORVM ARGVMENTIS, facile poſſint
in quotlibet ſpatia temporum paſchales proſendere cir-
culos.* Quo ſenſu argumenti vox hic vſurpetur,
praefatio Bedae, libello de argumentis lunae prae-
miſſa, hoc modo declarat: *Argumentum eſt velox ap-
probatio rerum vniuerſalium, quae fidem facit rei du-
biae; & argumentum dictum quaſi argutae mentis in-
dicium, vel quaſi argutae inuentum.* Argumentum &
argumentatio hoc inter ſe differunt: argumentum eſt,
quod in principio libri breuiter cauſam pandit; argu-
mentatio, quae in diſputatione fidem aſſertionibus facit.
Ceterum argumenta Dionyſii Paſchalia etiam Beda
circulis ſuis decemnoualibus ex parte adiecit, ſub ti-
tulo: *Canones lunarium decemnoualium circulorum,* ſed
in multis aucta, truncata, mutata, & ad ſui tempo-
ris rationem accommodata, vt Bedana potius, quam
Dionyſiana, dici mereantur. Carolus du Frefne in-
ter Selecta ad illuſtrationem Chronici Paſchalis num.
XXIV. pag. 481. ponit *Argumenta Aegyptiorum, quo-
rum meminit Dionyſius in epiſtola ad Petronium, &
Victorius in Canone paſchali.* Sed titulo hoc aut ipſe
deceptus eſt, aut lectori certe fumum vendidit. Nam
nihil

Domini nostri Iesu Christi, computa quindecies XXXIV, *d)* fiunt DX: iis semper adde XII regulares, *e)* fiunt DXXII: adde etiam indictionem anni, cuius

nihil aliud sub eo edidit, quam *calculationem* secundum argumenta illa institutam, *quomodo reperiri possit, quora feria annis singulis XIII* Ita luna paschalis incidat, eamque non nisi ad primos tres annos cycli decemnouennalis quarti. Digbaeana nostra maiori iure hunc titulum mereri, vel eo argumento confidimus, quod nihil hucdum ex argumentis Dionysianis apud veteres scriptores citatum vidimus, quod in illis non exacte reperiat. Leg. Hist. Cycli Dion. §. XX, & quae ad singula Argumenta annotauimus.

- b)* Argumentum hoc cum exemplo anni Christi 771. occurrit in Bedae libro de Ratione computi cap. XVIII. T. I. op. fol. 515. & cum exemplo anni 944. in Argumentis lunae ib. f. 206. & 208. Vnde colligas, illud hoc modo non a Beda, sed iuniori quodam auctore seculi X. esse conscriptum. Rectius Bedae tribuitur ea forma, qua inter Canones Lunares pag. 373. extat, ad an. 703. accommodatum. Audiemus igitur hic Bedam, velut Dionysii interpretem: *si nosse vis, quotus sit annus ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi; scito quot ordines fuerint indictionum, ut, puta, quinto anno Tiberii Principis XLVI. Hos per XV. multiplica, fiunt DC XC. adde regulares XII, quia quarta indictione, secundum Dionysium, Dominus natus est, ut, puta, in praesenti I, fiunt DGCIII. Isti sunt anni natiuitatis Domini.* *c)* Cognito scilicet numero indictionum. *d)* Tot enim ordines indictionum, ut loquar cum Beda, fuerant, h. e. toties integer cyclus indictionum retro continuatus, intra tempus nati Christi, & a. C. 525. in orbem redierat. *e)* Tot enim anni ex cyclo indictionum, tribus ante
- C. N.

cuius volueris, vt, puta, tertiam, consulatu Probi iunioris, fiunt simul anni DXXV. Isti sunt anni ab incarnatione Domini. f)

Arg. II.

C. N. annis coepti, supererant, priusquam primus integer cyclus indiſtionum poſt C. N. inchoaretur. Pertinent ad loci huius illustrationem, quae in codice MS. Remenſi 298, ſub titulo: *de annis Chriſti*, leguntur: *Duodecim regulares hic addit*, (Dionyſius) *quia quando incarnatio facta eſt, tres anni de illa indiſtione tranſacti ſunt, & ideo, ne indiſtionum ordinem turbaret, XII. annos reſiduos indiſtionis numero non adſcripſit, ſed regulares nominauit, eo, quod annorum Domini corrigere numeros probantur. Et hic numerus annorum Domini per indiſtiones exploratur, eo, quod ſapientes & inſipientes indiſtiones norunt.*

f) Exemplum ab anno Chriſti 525, velut praefenti, petitum, & in ſubſequentibus argumentis paſchalibus conſtanter retentum, luculenter prodit, quo tempore haec ſcripta fuerint, ſcilicet eo ipſo, quo Dionyſius praefationem ſuam, ſiue epistolam de ratione paſchatis ad Petronium dedit. Nam in hac *ex ultimo, id eſt quinto circulo beati Cyrilli* (a. C. 531. terminato) *ſex adhuc annos ſuperreſſe*, oſtendit. Et ſane in eadem epistola Dionyſius cycli a ſe recens conſcripti, pariter ac argumentorum ei ſubieſtorum, rationem ex inſtituto deſcribit, verbis paulo ante recitatis. Ex quo non ſolum *γνησιότητα* argumentorum paſchalium Dionyſii, ſed integritatem quoque codicis noſtri Digbaeani cognoſcas. Nullum certe alium in tanta copia reperire licuit, omnibus, quae Dionyſius de ſcriptis ſuis paſchalibus, & alii antiqui ſcriptores de iisdem referunt, tam bene reſpondentem. In reliquis cum exempla computi diuerſa, tum alia mutata occurrunt.

Arg. II. a)

Si vis scire, quota est indictio, vt, puta, consulatu Probi iunioris, sume annos ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi DXXV. b) His semper adice III, fiunt DXXVIII. Hos partire per XV, remanent III, tertia est indictio. Si vero nihil remanserit, decima quinta indictio est.

Arg. III. a)

Si

- a) Argumentum hoc, omisso exemplo anni 525, extat in Bedae Argumentis Lunae T. I. op. col. 206. & cum exemplo anni 771, in libro de Ratione Computi cap. XVIII. col. 516. item cum exemplo anni 775, in Canonibus Lunaribus p. 373.
- b) In cod. Cottoniano legitur DCLXXXVIII. cui tamen numero eadem manu superscriptum est: DXXV. ex quo colligas, calculatorem illum Anglum, vergente saeculo VII, argumenta haec ex Dionysii libro descriptisse, & ad sui temporis rationem accommodasse: id quod semel monuisse sufficiat. Nam idem in reliquis fere omnibus exemplis eius cod. obseruare licet: quamuis interdum per negligentiam soli numeri Dionysiani retenti sint.
- c) Argumenti huius tertii Beda de Rat. Temp. c. XLV. his verbis meminit: *Ad inuestigandum, quot sint epactae lunares, annos Domini rite sumere, diuidere, multiplicare, item diuidere, sed nullo dempto, vel addito, iubet (Dionysius); quia nimirum secundo decemnouenalis cycli anno incipientes epactae, ad inueniendum suum statum, addi quid vel demi de annis Domini, qui secum inchoauerant, minime poscebant.* comparentur Arg. Lunae T. I. op. col. 207. & de Rat. Comp. c. XVIII. col. 516.

Si vis cognoscere, quot *b)* sint epactae, id est adiectiones lunares, sume annos ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi, quot fuerint, DXXV. Hos partire per XIX, remanent XII. Per XI multiplica, fiunt CXXXII. Hos item partire per XXX, remanent XII. Duodecim sunt adiectiones lunares.

(Item aliud computum. *c)* Computa a primo anno usque in quem volueris, vt, puta, in X annum. Dimitte semper I, remanent IX. Multiplica per VIII annos XI annuas epactas, & facies nouies vndeceni, XCVIII. Hos partire per XXX, id est, ter triceni, XC, remanent VIII. Nona est epacta circuli decemnouennalis. Ita anno XI, dimitte unum, remanent X, decies vndeceni, CX. Hos partire per XXX, remanent XX. Vicesima epacta lunaris erit circuli decemnouennalis anno XI. Ita per omnes decem & nouem annos sub hac breuitate computabis.)

Arg. IV. *a)*

Si vis scire adiectiones solis, id est concurrentes septima-

b) Ita Cottonianus, quem hic praefereimus. Nam in Digbaeano, librarii forsan errore, legitur: *quotus sit.*

c) Haec verba indicant, nouum illum computandi modum, qui & in Bedae l. de Rat. C. c. XVIII. col. 516. reperitur, non a Dionysio traditum, sed a iuniori quodam calculatore additum esse. Idem confirmat codex Cottonianus, vbi ea, quae vncis inclusimus, omittuntur.

a) Argumentum hoc de concurrentibus, omisso tantum exemplo Dionysii, ab anno 525, repetitur in
Argu.

septimanae dies, sume annos ab incarnatione Dni, quot fuerint, vt, puta, DXXV, per indictionem tertiam, & annorum, qui fuerint, quartam partem semper adice, id est, nunc CXXXI, qui simul fiunt DCLVI. his adde III, fiunt DCLX. hos partire per VII, remanent II. Duae sunt epactae solis, id est, concurrentes septimanae dies, per supra scriptam indictionem, consulatu Probi iunioris.

(Item nuper inuentum, melius iudicaui, si breuiter patefiat. *b*) Simili modo computa ab anno, qui est post consulatum Dni nri Tiberii iunioris Augusti, tantummodo vt in fine, vbi supra calculatio IV additos habet, iam non IV, sed I pro his adicias.)

Arg.

Argumentis Lunae T. I. op. Bedae col. 208. in Canon. Lunar. p. 373. & de Rat. Comp. c. XVIII. col. 516. Dionysio illud in libro de Ratione Temporum cap. XLV. p. 154. his verbis diserte adscribitur: *Si velimus scire adiectiones solis, id est concurrentes septimanae dies, sumere annos Dni iubet, (Dionysius) & addita quarta parte, quatuor insuper regulares semper adicere docet, ac sic tandem per VII partiri.* Reddit etiam Beda rationem huius regulae: *quia nimirum V erant concurrentes anno, quo natus est Dominus, & vt computandi fixa series procurare possit, necesse habet computator IV, quae praecesserunt, annexere.*

b) Haec etiam a iuniore quodam calculatore circa a. Chr. 581. addita, in cod. Cottoniano pariter ac apud Bedam in Canonibus lunaribus pag. 373. desunt: & in ipso Cod. Digbaeano non integre descripta esse videntur.

Arg. V. a)

Si vis scire, quotus sit annus circuli X & VIII annorum, sume annos Dni, vt, puta, DXXV, & vnum semper adice, fiunt DXXVI. Hos partire per X & VIII, remanent XIII. Tertius decimus est annus cycli decemnouennalis. Quod si nihil remanserit, VIII decima b) est.

Arg. VI. c)

Si vis scire, quotus cyclus lunae est, qui decemnouenali

a) Quinti huius argumenti Beda de Rat. Temp. c. XLV. meminit, & rationem reddit his verbis: *Dionysius ipse nobis quodammodo tacite, quae dicimus, in paschalibus, quae scripsit, argumentis, ostendit, ubi ad inueniendum, quotus sit annus circuli decemnouennalis, sumere annos Domini, & priusquam hos per X & VIII partiamur, vnum praecipit adicere, significans, illo incarnato, vnum circuli decemnouennalis annum iam fuisse completum.* Add. Canones Lun. Tom. I. col. 373. & de Rat. Comp. c. XVIII, col. 516. Ineptam reprehensionem huius regulae in Scaligero castigat Petauius lib. II. de Doctr. Temp. cap. 68. pag. 231. b) Leg. *nonusdecimus*.

c) De sexto hoc argumento Beda de Rat. Temp. cap. XLV pergit: *item ad sciendum, quotus sit annus cycli lunaris, sumere monet (Dionysius) annos Domini, & subtrahere semper duo, & sic per X & VI II partiri, vt videlicet duobus, qui reliqui tunc erant, annis sublatis, ceteros calculatos per nonam decimam partem diuidens, quod reliquum foret, teneret.* Ipsum argumentum, omisso tantum exemplo Dionysii, legitur in Bedae libro de Rat. Comp. c. XVIII, col. 516. sed non sine mendis sensum turbantibus, quae ex his ipsis Dionysii verbis corrigi possunt.

nouenali circulo continetur, sume annos Dni, vt, puta, DXXV, & subtrahe semper II, & remanent DXXIII. Hos partire per X & VI, remanent X. Decimus cyclus lunae est decemnouennalis circuli. Quoties autem nihil remanet, nonus decimus est.

Arg. VII.

Si vis nosse, quibus annis decemnouennalis circuli, Martio mense, XIV luna paschalis incurrat: anno II, V, VII, X, XIII, XVI, XVIII, hos supra scriptos VII annos in Martio mense reperiēs: residuos vero XII, secundum regulam subter annexam, Aprili mense indubitanter calculabis.

Arg. VIII. a)

Si vis scire, quando bissextus dies sit, sume annos Domini, vt, puta, DXXV. Partire hos per III. si nihil remanserit, bissextus est. si I, aut II, vel III remanent, bissextus non est. Ne tibi forsitan aliqua caligo erroris occurrat, per omnem computum, per quem ducis, si nihil superfuerit, eundem computum esse, per quem ducis, agnosce, vt, puta, si per X & VI ducis, & nihil superfuerit, XVIII esse,

a) Argumentum hoc Dionysii in Bedae Canonibus Lunar. T. I. op. p. 374. repetitum, & ad posteriorem aetatem accommodatum est, cuius verba adscribemus, vt alter ex altero illustretur, & emendetur: *Si vis scire, quando bissextus sit, sume annum Domini, vt est annus praesens 688. hos partire per III, si nihil remanserit, bissextus est: si autem I, aut II, aut III, remanserint, bissextus non est. Et ne tibi forsitan aliqua caligo erroris occurrat, per omnem computum, quem ducis, si nihil superfuerit, scias eundem computum esse, per quem ducis.*

puta menses a Septembri vsque ad Martium, fiunt VII. his semper adice II, fiunt VIII. adde epactas lunae, anni, cuius volueris, vt, puta, indictionis III, *a)* XXIII, qui fiunt XXXII, & diem mensis, quo pascha celebramus, id est, Aprilis XVllll, qui simul fiunt Ll. deduc XXX, remanent XXI. Luna XXI est in die resurrectionis Domini.

Si requiras a Septembri, vsque ad *b)* Decembrem, tres semper in his llll mensibus regulares adicias: in bissexto autem solummodo anno duos regulares superscriptis mensibus annumerabis, & pro XXXI die, XXXII annis singulis Decembri mense adsumes in fine. *c)*

Arg. X.

Si vis cognoscere, quotus dies septimanae est, fume dies a Ianuario, vsque ad mensem, quem volueris, vt, puta, ad XXX diem mensis Martii, *a)*
fiunt

a) In cod. Digbaeano legitur *III*. sed manifesto librarii errore. Nam totum exemplum conuenit in annum 526. indict. IV. Quare non dubitauimus ind. *IIII* substituere. In MSto Cottoniano, argumento huic subiicitur exemplum petatum ab anno Christi 689, his verbis: *vt puta indict. secunda XXV, fiunt XXXIIII, & diem mensis, quo pascha celebramus, id est Aprilis XI, qui simul fiunt XLV. Deduc XXX, remanent XV. Luna XV. est die resurrectiones Domini.*

b) Cotton. vsque in.

c) In Cottoniano sic legitur: *& per XXX vno die XXXI annis singulis &c.* Locus in vtroque corruptus videtur, quem aliis extricandum relinquimus.

a) In quem scilicet pascha anno Christi 525, Diocletiani 241, incidit, secundum cyclum Cyrilli vltimum, Dionysiano praemissum.

fiunt LXXXVllll. His adiicies semper vnum, fiunt LXXX, & semper adde epactas solis, id est concurrentes septimanae dies, cuius volueris anni, vt puta Ill, indiēt. ll, fiunt simul LXXXll. Hos partire per Vll, remanet una: ipsa est Dominica paschalis *b)* festi. Sic quamlibet diem a Kal. Ian. vsque ad XXX diem mensis Decembris, quota feria fuerit, inuenies computando, vt regularem ynum & concurrentes, quae a Ianuario mense semper incipiunt, pariter adsumas.

Arg. XI. *a)*

Si vis scire, quota luna sit in XI Kalend. Aprilis, *b)* sume annos incarnationis Domini nostri Iesu Christi,

b) In Digb. legitur: *Dominica Pascha*, in Cotton. *Dominicae paschalis*.

a) Ea, quae hic post argumentum X extant, in Codd. Digb. & Cotton. eodem modo leguntur, nisi quod in posteriori, loco exempli ab anno 675, substituitur a. 688 vel 689. Et illud ipsum nouum exemplum anni 675, Dionysio alioquin non vsitatum, suspicionem mouet, argumenta, in quibus occurrit, a iuniori quodam calculatore, si non addita, saltem mutata esse. Nec sane mendis illa carere videntur. Sed quocunque modo se habeant, non inconsultum duximus, integra, vt in codice Digbaeano reperiuntur, huc transferre, aliis diiudicandi & emendandi potestate relictā. *b)* Notum est, XI Kal. April, siue diem XXII Martii, secundum instituta Alexandrinorum, a Dionysio, Beda, aliisque seruata, primum siue citimum fuisse diem, in quem sacra alicuius anni paschalia incidere poterant, sicut VII Kal. Mai. siue dies XXV Aprilis vltimus erat &

Christi, ut puta DCLXXV. c) Hos partire per XI, fiunt CX. partire XXXcesima, remanent XX: Vice-sima luna est in XI Kal. April. Si autem VII, septima, si asse, prima.

Arg. XII.

Si vis nosse diem Kalendarum Januarii, per singulos annos, quota sit feria, sume annos incarnationis Domini nostri Iesu Christi, ut, puta, annos DCLXXV. Deduc assem, remanent DCLXXIIII. Hos per quartam partem partiris, & quartam partem,

remotissimus. Beda in canone lunari penultimo: *Christianorum pascha ab XI Kalend. April. usque in VII Kal. Maii, quocunque die Dominico luna occurrerit, sanctum pascha modis omnibus celebrabis. Ante XI Kal. April. etiamsi luna occurrerit, vel post VII Kal. Maii, pascha nullatenus celebrabis.* Quomodo Alexandrini terminum paschatis ultimum, die XXI April. antiquitus constitutum, usque ad diem XXV. April. protulerint, ostendit Bucherius in Comment. ad Victorii Can. pasch. pag. 104. Qui plura de ratione & differentia metarum paschalium, secundum Latinos, & Alexandrinos, desiderat, adeat Norisii Diss. de Paschali Latinorum Cyclo p. 96. Illo ipso die XI Kal. April. aequinoctium vernum proxime sequenti, inferebantur epactae. leg. Beda de Rat. Comp. c. XIV. Quae proinde ex inuestigata luna illius diei cognoscebantur, secundum Bedae canonem lunarem: *Si uis scire, quota sit epacta, anno, quo volueris; computa quota sit luna in XI Kal. April. & ipsa luna erit epacta u. gr. si luna fuerit IX, in XI Kal. April. ipsa erit epacta, vel quo numero lunam inueneris, ipsum numerum epacta habebit.* Fundamentum ergo huius computi epactarum praesens argumentum commonstrat. c) Cod. Cotton. DCLXXXVIII.

rem, quam partitus es, adicies super DCLXXIII, fiunt simul DCCCXXXII. Hos partiris per VII, remanent II. secunda est dies Kalendarum Ianuar. Si V, quinta feria, si asse, Dominica, si nihil, sabbatum. a)

Arg. XIII.

Si vis scire, quota luna sit Kalendis Ianuarii, scito, quotus lunaris cyclus sit, verbi gratia cyclus XV. Tene tibi vnum, id est, ipsas Kalendas Ianuarii, & duces quinquies decies quinquies, faciunt LXXV, quos adicies super vnum, & fiunt LXXVI. Item duces sexies decies quinquies, faciunt LXXX, quos adicies super LXXVI, & sic summa numerorum CLXVI. in quibus partiris XXXcesima, remanent XVI. Sextadecima luna est Kalendis Ianuarii, & puncti a) XVI. Isto modo per XIX cyclos lunares computabis semper, & Kalendis Ianuarii, quota sit luna, absque errore reperiēs.

M 4

Dum

a) In Cod. Cotton. hoc argumentum ita legitur: *Si vis nosse diem Kalendarum Ian. per singulos annos, quota sit feria, sume annos ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi DCLXXXVIII. Deduc assem, remanent DCLXXXVIII. Hos per quartam partem partiris, & partem, quam partitus es, adicies super DCLXXXVIII. fiunt simul DCCCLX. hos partire per VII, remanet sex. Sexta feria est Kalendis Ianuarii. Si V, quinta feria, si prima, Dominicum, si nihil, sabbatum.*

a) Codex Digb. habet: *puncta*. sed sequimur hic Cotton. Sic & apud Bedam in Can. Lun. pag. 373. *Si vis nosse, quot punctos unaquaeque luna in die lucet, &c. Conf. col. 2II: imo in ipso Cod. Digb. arg. XVI. legitur: punctus vero vnus quarta pars horae est.*

Dum autem veneris ad XVll cycli lunaris, *b)* & duxeris quinquies decies septies, super Kal. Ian. qui faciunt LXXXV, *c)* si partiris sexagesima, & adicies ipsum assem, fiunt LXXXVI. Deinde ducis sexies decies septies, *d)* fiunt Cll. Eos adicies super LXXXVI, *e)* & fiunt CLXXXVIII. Partire ibi XXXcesima, remanent VIII. Nona luna est Kalendis Ianuarii, & puncti XXVI. Sic & in XVlll, & XVllll cyclo facies. A primo vero cyclo lunari, usque in sextum decimum, non partiris sexagesimam, ne in errorem incidas.

Arg. XIV.

Incipit calculatio, quomodo reperiri possit, quanta feria singularis anni *a)* decima parta luna paschalis, id est primi circuli decemnouenalis. Anno primo, quia non habet epactas lunares, pro eo, quod cum noni decimi inferioris anni XVlll, & suis XI epactis, *b)* addito etiam ab Aegyptiis die uno, fiunt XXX, id est luna mensis vnus integra, & nihil remanet de epactis, & quod in Aprili mense incidit eo anno luna paschalis Xllll, tene regulares in eo semper XXXV, subtrahe XXX, id est ipsa luna integra, & remanent V. Quinto die a Kalendis, hoc est
NON.

b) Cotton. *XVllmum cyclum lunarem.* *c)* Cotton. *dies LXXX.* *d)* Cotton. *sexies decies quinties.* *e)* Cotton. *LXXXVII.*

a) Codex Cotton. *quota fuerat singulis annis Xllll luna paschalis.* Nos Digbaeanum secuti sumus, in quo verbum: *sit*, aut simile quippiam subaudiendum, vel supplendum est.

b) MStum Digb. *suas XI. epactas.*

NON. April. occurrit luna paschalis XLIII. Tene supra-
scriptos V, adde & concurrentes eiusdem anni III, fiunt VIII, adde & regulares in eodem semper mense Aprili VII, fiunt XVI. Hos partire per VII, id est, bis septeni XLIII, remanent II. Secunda feria occurrit luna paschalis XLIII, & Dominicus festi paschalis dies luna XX.

Item praefati circuli annus secundus, a quo sumunt exordium epactae XI. incidit in eo anno luna paschalis XLIII. mense Martii. Tene XXXVI. regulares in eo semper, subtrahe semper epactas XI, remanent XXV. Vicesimo quinto die a Kalendis Martii, quod est VIII. Kal. April. occurrit luna paschalis XLIII. Tene supra-
scriptos XXV, adde concurrentes eiusdem anni V, fiunt XXX. Adde semper in fine huius mensis regulares III, hos partire per VII, id est, septies quaterni XXVIII, remanent VI. Sexta feria occurrit luna XLIII. paschalis, & Dominicus festi paschalis dies luna XVI.

Item mense Aprili saepe dicti circuli primi anno tertio. tene semper in eo mense c) inprimis regulares XXXV. Subtrahe epactas eiusdem anni XXII, remanent XIII. Tertio decimo die mensis, id est Id. April. occurrit luna paschalis XLIII. Tene hos XIII, adde concurrentes VI, fiunt XVIII. Adde in Aprili semper inferius regulares VII, fiunt XXV. Hos partire per VII. ter septeni, XXI, remanent quinque. Quinta feria erit decima quarta luna paschalis, & Dominicus dies paschalis festi luna XVII. Ita singulis annis a primo usque ad nonagesimum quintum annum calculabis.

Si quando mense Martio XLIII. luna paschalis incurrit, XXXVI. regulares inprimis teneas, ex quibus epactas cuius volueris anni deducas, & concurrentes adicias, & in fine semper III. regulares augmentes. Aprili vero mense semper XXXV. in capite tene, ex

M 5

qui-

c) has voces: *in eo mense* MStum Cotton. omittit.

quibus, ut supra dictas *d*) epactas, & adiectas eiusdem anni concurrentibus suis regulares in fine VII. augmenta. Facilius *e*) namque & breuius omnia argumenta paschalia calculabis. Hoc tamen praeterea lectori sit cognitum, quoties in utrosque menses superscriptos in prima regula contigerit, *f*) ut deductas epactas *g*) amplius a XXX. remaneant, dimitte XXX. Quod si vnus aut duo, vel amplius superfuerint, tot dies ipsius mensis a Kalendis Ianuarii fit luna paschalis XLIII. Quando autem (*post*) deductas epactas infra XXX, ut puta XX, seu amplius minusue remanserint, quod semel in XVIII. annis accidere manifestum est, XXX. die Aprilis erit luna paschalis XLIII. *b*)

Arg. XV.

Qua die natus est Dominus Iesus Christus secundum carnem ex Maria virgine in Bethlehém, in qua *a*) incipit crescere dies. Aequinoctium primum est in VIII. Kal. April. in qua aequatur dies cum nocte. Eadem die Gabriel nunciat S. Mariae, dicens: *Spiritus S. superueniet in te, & virtus altissimi obrumbrabit te. Propterea quod ex te nascetur, vocabitur filius Dei.* In qua etiam passus est Christus secundum carnem. Solstitium

d) Cotton. *supra deductas.* *e*) Cod. Cotton. *latius.* *f*) Ita Digb. sed Cotton. *congruit.* *g*) Ita vterque codex. sed fortasse legendum: *deductis epactis*, aut: *post deductas epactas.* *b*) Cotton. ita: *remanferit, i. e. tot dies mensis a Kal. occurrit luna paschalis XLIII. Si enim deductas epactas XXX. tantum remanserint, quod semel in XLIII. annis accidere manifestum est, XXX. die a Kalendis erit paschalis.*

a) Aut hae duae voces redundant: aut librarii incuria ante illas omissa est mentio *primi solstitii*, quod posterius magis verisimile fit, quia paulo post memoratur *solstitium secundum.*

tium secundum est Vlll. Kal. Iulii, quando etiam natus est S. Iohannes Baptista. ex quo incipit decrefcere dies. Aequinoctium secundum est Vlll. Kal. Octobr. in qua die conceptus est Iohannes Baptista. Et hinc iam minor efficitur dies nocte, vsque ad natalem Domini Salvatoris. Ex Vlll. Kal. April. & in Vlll. Kal. Ian. dies numerantur CCLXXI. vnde secundum numerum dierum conceptus est Christus Dominus noster, in die Dominica Vlll. Kal. Aprilis, & natus est in III. feria, XIII. Kal. Ianuar. Christus Dominus noster. In die, qua passus est, fiunt anni C. XXXIII. *b)* & menses III, qui fiunt dies XII CCCCXIII. Vnde secundum numerum dierum eius stat, eum III. feria natum, & passum VI. feria: natum Vlll. Kal. Ianuar. passum Vlll. Kal. April. Ex quo baptizatus est Iesus Christus Dominus noster, fiunt anni II, & dies numerantur XC, qui fiunt DCCCXX, cum *bis*. *c)* suis, ac sic baptizatur Vlll. Id. Ianuar. die, V. feria, & passus est, vt superius dixi, Vlll. Kal. April. VI. feria, cum *bis*. suis fiunt simul dies XII CCCCXV, & *(ab)* Vlll. Id. Ian. in Vlll. Kal. Apr. dies XC.

Arg. XVI.

Bisextum non ob illum diem fieri, vt quidam putant, quo Iosua orauit, solem stare, credendum est: quia dies ille & fuit, & praeteriit. Sed ab hoc dicitur bisextus, quod in vnumquemque mensem punctus vnus accrescit. Punctus vero vnus quarta pars horae est. IIII. vero puncti vnā horam faciunt: XII. vero puncti III. horas explicant. Ergo in IIII. annis ternae horae, quae sunt XII, diem faciunt I, qui addatur Februario, cum VI. Kal. Mart. habuerit, vt in crastino sic habeat. Verbi causa, si hodie VI. Kal. Mart. additur ille dies in IIII. anno expleto; nihilominus & crastino

b) In MSto Digbaeano legitur XXX. manifesto librarii errore. Sed neque succedentes numeri mendo carere videntur. *c)* i. e. *bisfextis diebus*.

stino VI Kal. Martii habeatur. Et ideo bissextus dicitur, quia bis VI Kal. Martii habet Februarius.

Sex diebus fecit Deus mundum, septimo requievit. Ut ergo plenius intelligatur, computa, quot horas habeat vnus dies, *a)* & diuides illas in VII partes, & quantus remanet, exinde fit bissextus. Primum computa dies *b)* CCC, quomodo horas habent, decies *tricenteni* *c)* sunt tria millia. Iterum facis: bis tricenteni, sexcenteni, fiunt in tricentis diebus horae III DC. Iterum facis: decies *sexageni* DC, & bis sexageni CXX. Fiunt ergo in sexagenis diebus horae DCXX. Iterum facis: decies *quini* L, & bis quini X. Ecce habes in quinque diebus horas LX. Fiunt simul integro anno in diebus CCCLXV horae III CCCLXXX, & alias tantas in nocte, fiunt simul dierum & noctium totius anni VIII DCCLX horae. Diuide illas in VII partes. Primum facis: septies milleni VII, remanent I DCCLX. Item facis: septies ducenti, fiunt I CCCC, remanent CCCLX. Item facis: septies quinquageni fiunt CCCL, remanent X. Item facis: septies as VII, remanent III. Istaes tres horae faciunt in III annis diem.

PROTERII, EPISCOPI ALEXANDRINI, EPISTOLA AD LEONEM PAPAM. *a)*

Domino meo dilectissimo fratri & confacerdoti Leoni. Proterius in Domino salutem. Piissimus & fide-

a) Digb. *computa quantas horas habet vnus dies*, Cotton. *quot horas habent, & diu.*

b) Cotton. *diebus.*

c) Cotton. *triceni.*

a) de epistolae Dionysii ad Proterium argumento ac tempore lege lib. II. de D. T. cap. 64. pag. 222. De paschate anni Diocletianei 171, Christi 455, haesitatio suborta erat, de qua consultus Proterius a S. Leone

fidelissimus imperator noster Marcianus litteris nuper ad nos venerabilibus usus es est, quibus asseruit, aestimare quosdam, non diligenter adscriptam diem festi paschalis, quae per octauam indictionem futuram, Domino praestante, celebranda est. Verum tamen non velut a se commotus hoc indicauit, sed quia scripta tuae sanctitatis acceperit. Et praecipiebat, oportere nos causam diligenter inquirere, adhibita nimis tenuissima scrutatione, quae multum sollicitudinis ac studii contineret. Quapropter negligendum non fuit, quominus statim negotium ventilarem; quando ex illo iam tempore, quo commonitorium tuae Venerationis accepi, plurimam curam rei huius habuerim; nunc legales libros inspiciens, nunc antiquorum doctorum instituta contingens; *b)* ex quibus possibile est huiusmodi computum inuestigare solertius. Sumens etiam & cen-

renalem

Leone respondet. *Petauius.* Epistolae huius a Proterio Graece scriptae, & a Dionysio Latinae redditae, ita meminit Sigebertus in Catal. Scr. Eccl. cap. XXVII: *transtulit de Graeco in Latinum Proterii Alexandrini epistolam, scriptam ad Leonem Papam, de celebrando pascha in anno Domini CCCCLV.* Quod vero translata cyclo suo paschali subiecerit, ipse sub finem praefationis ad Petronium his verbis testatur: *quam (epistolam) ante hos annos transferentes e Graeco, huic operi annectendam esse prospeximus.* Illam a Petauio in App. op. de Doctr. Temp. pag. 871. & Aeg. Bucherio in Comment. ad Victorii Canon. Paschal. pag. 82. editam, nos cum aliquot codd. MStis collatam, hinc inde suppleuimus & emendauimus, nominatim cum codice Bodleiano F. NE 3. 5. Cottoniano, in scrinio Caligulae A. 15, & Digbaeano 63 quorum illum per B. istum per C. hunc per D. signabimus.

b) C. dicta instituta continens:

tenalem cursum Paschae, descriptum a beatissimo patre & coëpiscopo nostro Theophilo, omnemque decurrens, ita reperi diligenter integreque compositum, ut, quicumque ille sit, auctoritatem scripturae huius quolibet modo reprehendere, ac vituperare non possit. Erat enim inconsequens, virum ita vigilantem, Deoque carissimum, diuinarum etiam ditatum scientia scripturarum, in negotio tam magno ac necessario, praetermisso diligentiae labore, potuisse delinquere. Sed forte, sicut tua sanctitas scribit, *c)* mendosi codicis, aut *d)* librarii error est; & propterea nos oporteret *e)* diem sanctae illius festiuitatis transferre, quod absit. *f)* Celebratur *g)* autem ita potius, ut centenarius annorum cursus eiusdem beatissimi patris nostri & coëpiscopi Theophili continet; qui antiquorum paginis omnino concordat, id est, XXXIX die mensis Pharmuti, iuxta Aegyptios, qui est VIII Kal. Mai. Et nos enim, & tota Aegyptia regio, atque Oriens vniuersus sic ipsum diem celebraturi sumus, *h)* Deo praestante.

Vt autem non arbitremur absolute, quae nobis videntur, scribere, seu velle firmare; inferuimus etiam causas huic epistolae, quibus tua sanctitas forte aestimet, non se debere reprehendere Aegyptiorum ecclesiae veritatem, quae mater huiusmodi laboris extitit, diligenterque conscripsit. Olim quidem Dominus
per

c) C. & D. *scripsit*.

d) vox *scriptoris*, quae in vtraque editione hic interferitur, in MStis abest.

e) C. & D. *oportet*.

f) Has duas voces, ex omnium MStorum nostrorum consensu, substituimus, pro iis, quae in editis leguntur: *quae abiit*.

g) Ita cum C. legimus, pro *celebratur*, quod est in editis.

h) D. *sic ipsius diei celebraturi auctoritatem sumus*.

per Moysen tempus paschale significauit, dicens: *custodi mensem nouorum*, primum hunc esse pronuntians: Sicut iterum dicit: *mensis iste vobis initium mensium, primus erit in mensibus anni: & facies pascha Domino Deo tuo XIV die mensis primi*. Sed qui haec per Moysen locutus est Dominus, plenitudo legis existens, quando dignatus est homo fieri, quinta sabbathorum, *i)* decimaquarta luna mensis primi, in coenaculo cum discipulis pascha manducans, paulo post a Iuda traditur: & sequenti die, XV luna crucifigitur, id est, sexta feria; & ad inferos descendens, ac dispensationes salutis nostrae perficiens, vespere sabbathi, lucescente Dominico, resurrexit a mortuis; in quo die lunam XVII primi mensis iuxta Hebraeos, extitisse manifestum est. Nos ergo Christiani, non solum XIV lunam in pascha requirimus: (hoc enim Iudaei facientes, sine festiuitate sunt) sed etiam resurrectionis diem redemptoris nostri, qui est XVII luna praefati primi mensis nouorum, sollicitius obseruamus. Quod *k)* si eodem modo plenilunium semper occurreret, *l)* quinta sabbathorum, quando Saluator pascha cum discipulis manducauit, omne tolleretur ambiguum. Quia vero lunae circulus ad solis cursum inaequalis est, & XIV luna paschalis in die Dominico saepe contingit, non est autem possibile, tunc festum celebrare; sed nec pridie, Sabbatho, luna XIII ieiunium soluere: in septimanam sequentem differendum est; maxime cum habeamus intra eam XV lunam, quando, sicut scripsit Apostolus, *pascha nostrum immolatus est Christus*. Decima quarta namque luna
primi

i) Ita omnes tres codices nostri habent pro: *quinta feria*, vt est in editis.

k) In Petavii edit. legitur: *quae*, sine sensu, & contra omnium codicum nostrorum fidem.

l) Ita Bucherii editio & codex D. rectius, quam Petavii editio, quae hic sensum plane turbat.

primi mensis iuxta Hebraeos, ut superius dictum est, Iesus pascha typicum manducauit: sequenti vero *m*) sexta feria, XV luna ut ouis occisionis cruci pro nobis affixus est; ut vespere sabbathi, lucescente Dominico, XVII luna, resurrexit a mortuis.

Quia ergo in solemnitate futura paschali, per VIII indictionem, XXII die *n*) Pharmothi mensis nouorum, qui est XV Kal Maii, occurrit XIV luna die Dominico; in septimanam differre conuenit subsequenter. Habentes enim intra eam triduanum mysterium, hoc est XV lunam, quando crucifixus est Christus, quartae decimae cohaerentem; nec non & XVI, & sequentem decimam septimam; vigesimo quidem octauo die mensis Pharmothi, qui est IX Kal. Maii, ieiunia soluemus vespere Sabbathorum. Sequenti vero lucescente Dominico, XXIX die mensis ipsius Pharmothi, qui est VIII Kalend. Maii, festiuitatem sincerissime celebrabimus.

Nam & priscis temporibus, si quando die Dominico, decima quarta luna reperta est, in sequentem septimanam est dilata festiuitas. Sicut in octogesimo nono, & nonagesimo tertio anno a Diocletiani probatur imperio. Sic enim & tunc beatissimi patres nostri fecisse declarantur. In octogesimo nono *o*) quidem anno

m) Voculam hanc restituimus, & per eam sensum planiorem reddimus, benefic o codd. C. & D.

n) Editi hic interferunt vocem *Dominico*, quae in C. & D. abest, & videtur esse glossema.

o) Meminit vtriusque S. Ambrosius in epist. eiusdem argumenti ad episcopos Aemiliae. Annus Diocletiani LXXXIX iniit a Thoth fixo anni Christi 372. Igitur anno sequenti Christi 373, labente eodem anno Diocletiani, orta est altercatio super paschate, cyclo lunae XIII, solis XVIII, littera F. Neomenia paschalis

anno ab imperio Diocletiani, superstite beatae memoriae patre nostro & episcopo Athanasio, *p*) cum XIV luna paschalis XXVIII die mensis Phamenoth, id est, nono Kalend. Aprilium die, prouenisset, die Dominico; in subsequenter translatus est hebdomadem: ita ut quinta die mensis Pharmothi, hoc est, pridie Kalendarum Aprilium, celebraretur pascha Dominicum. In nonagesimo autem tertio *q*) anno ab imperio eiusdem Diocletiani, cum XIV luna paschalis XIV die mensis Pharmothi, qui est V Idus Aprilis, die Dominico contigisset; in sequentem item septimanam dilatio facta est: ita ut Dominicum pascha XXI die mensis Pharmothi, qui est XVI Kalend. Maii, solenniter ageretur.

In

lis d. II. Martii, feria II, decima quarta d. 24 Martii, feria VII. Ideo nonnulli in termino celebrarunt; Catholici autem Martii ultimo. Praeerat tunc Romanae ecclesiae Damasus; Alexandrinae legitimus episcopus erat Petrus, qui Athanasio successus erat, mortuo iam anno 371. Itaque diuinandum est, quid S. Proterius sibi velit, cum superstitem ait fuisse tunc patrem, & episcopum Anastasium. An Athanasium scripsit, & hallucinatus, credidit eum, qui biennio ante decesserat, adhuc illo tempore vixisse? *Petauius.*

p) Nomen Athanasii restituimus ex cod. B. & D. pro *Anastasio*, quod est in utraque editione. Vitium hic latere Aeg. Bucherius animaduertit, cuius haec annotatio est: *Lege ATHANASIO, & disce, eum non ante hunc annum Christi 37, mori potuisse, 2. Maii, seu, ut Chronographus innominatus apud Scalig. in Euseb. VII Pachon, vitae notam praeced. Petauii.*

q) Christi 377, cyclo lunae XVII, solis XXII littera A. Terminus paschalis d. 9. April. Dominica. Ideo d. 16. eiusdem mensis rite celebratum est. *Petauius.*

N

In centesimo quoque tertio anno ab imperio praefati Diocletiani, cum luna paschalis decima quarta Pharmothi XXIII die, qui est XIV Kalend. Maii, esset die Dominico superuentura; iterum septimana quaesita est, & Dominicum pascha XXX die mensis ipsius Pharmothi, qui est VII Kalend. Maii, constat esse celebratum, propter angustiam temporis imminentem. Item cum in centesimo sexagesimo *r*) anno a Diocletiani imperio, XIV luna paschalis Pharmothi XXIII die, qui est XIV Kalend. Maii, occurrerit, *s*) tertia feria septimanae, & Dominicum pascha XXVIII die mensis ipsius Pharmothi, qui est nono Kalendas Maii, nos celebraffe, meminimus.

Neceffe est igitur, in CCLV *t*) anno a Diocletiani imperio, in futuro paschali festo indictionis octauae, vigesimo secundo die Pharmothi, qui est XV Kalend. Maii luna decima quarta, occurrente die Dominico, in proximam septimanam, iuxta praecedentem formam, conuenienter extendi, vt XXIX die mensis Pharmothi, qui est VIII Kalend. Maii, Dominicum celebremus pascha, propter apprehendentem rursus angustiam: sicut Patres nostri fecerunt, decimas quartas lunas occurrentes die Dominico, differentes. Nam si XXII die mensis Pharmothi

r) Christi 444. vid. lib. II. de Doctr. Temp. pag. 221. Petauius.

s) B. & D. occurrit.

t) Ita legitur in editionibus Petauii & Bucherii, a quibus MSti, non minus quam inter se, discrepant. Nam B. habet: *in CLXV anno*; D. vero: *in CCLXV annorum a Dioel. &c.* Sed in nullum horum annorum characteres a Proterio memorati conueniunt. Hinc Aeg. Bucherius in margine addit: lege CLXXI qui est annus Christi vulgaris 455. Indiēt. VIII. Similiter Petauius in notis: *scribe*, inquit, *in centesimo septuagesimo primo.*

Pharmothi, qui est XV Kalendas Maii, luna XIV sicut dixi, saepius occurrente Dominico die, pascha celebremus; inueniemur pridie, id est sabbatho, XXI die mensis eiusdem, qui est XVI Kalendas Maii, XIII luna tunc existente, non rite ieiunia soluere. Nec enim in decima tertia luna comeditur pascha. Vnde quia XXII die mensis Pharmothi, qui est decimo quinto Kalendas Maii, Dominico die, decima quarta luna contingit; non autem conuenit die Dominico ieiunare, quia hoc Manichaeorum est proprium: consequens est in proximam tendere septimanam, intra quam, vt diximus, habemus & XV lunam, quando crucifixus est Dominus, & XVI lunam, simul & XVII lunam, quando resurrexit a mortuis. Ita vt XXVIII die mensis Pharmothi, qui est IX Kalend. Maii, vespere sabbathi ieiunia pro more soluamus, & sequenti Dominico, XXIX die mensis ipsius, qui est VIII Kalend. Maii, festum paschale celebremus.

Illud etiam necessario vobis innotescimus, quod in futuro CCLXV *u*) anno ab imperio Diocletiani, XIV luna rursus occurrente XXIII die mensis Pharmothi, qui est XIV Kal. Maii, Dominicum pascha XXVIII *x*) die mensis ipsius, qui est VII Kal. Maii, Deo praestante celebrabitur.

Sed nonnulli subtilitatem paschalis computi forsitan ignorantes, Iudaicis seducti fabulis, aestimabunt,

N 2

nos

u) B. Corrigendum: & in futuro centesimo nonagesimo octauo. Hic est Christi 482. Cyc us erat lunae VIII, solis XV, littera C. Igitur neomenia paschalis Nicaena d. 5. April. terminus d. 18. Aprilis, siue XIV Kal. Apr. Dominica die. Itaque diffundendum pascha fuit in VII Kal. id est d. 25. Aprilis. *Petauius*. Consentit Bucherius. Codex Bodeianus habet: *in futuro ducentesimo LXmo VIImo*.

x) Bucherius: lege XXX.

nos in secundum mensē recedere, si festiuitatem ea-
tenus exigamus, nescio prorsus, vnde hoc asserentes.
Nam XLV. luna ipsius mensis occurrente XXII. die men-
sis Pharmothi, qui est XV. Kalend. Maii; quomodo
querelam sustinebimus, quod in secundo mense pascha
celebremus? Iudaei namque ignorantes Dominum,
tempus quoque paschae ignorant. Vnde saepius a pri-
mo mense recedunt, & in XII mense pascha celebrare
se *y)* aliquatenus arbitrantur. Sed beatissimi Patres
nostri cyclum decemnouennalem certius affingentes,
quem violari impossibile est, velut crepidinem ac fun-
damentum, & regulam, hunc decemnouennalem com-
putum statuerunt: non iuxta Iudaeorum nunc indoctas
atque ineptas actiones; *z)* neque secundum exterorum
putatiuam fictamque prudentiam, sed secundum *a)*
gratiam Spiritus S. instituti, in reuolutione saepe me-
morati decemnouennalis circuli decimasquartas pascha-
les lunas diligentius annotarunt.

His itaque confectis, illud etiam oportet atten-
dere, quod errent nimium, qui primi mensis initium
lunaris cursus a XXV. die mensis Phamenoth, qui est
XII. Kalend. Aprilis, omnino esse constituunt: eo quod
tunc initium verni temporis, ab his, qui hoc inuenire
valuerunt, cum omni diligentia praefixum esse videat-
ur, & manifeste quidem secundum cursum solis, XXV.
die mensis Phamenoth, qui est XII. Kal. Aprilis, aequi-
noctium esse cognoscitur. Sed non oportet ab hoc
aequinoctio primi mensis exordium, iuxta cursum lu-
nae, prorsus affigere. Alioquin per omnia solis circulo
lunae discursus concordare debuerat. Verum quia
cunctis, habentibus intellectum, certum est, quod ve-
locissimum lunae motum cursus solis minime conse-
quatur; age iam nunc breuiter, DEO praestante, du-
bios

y) vocem *se*: addunt B. & D. *z)* forte *rationes*. Bu-
cherius. *a)* B. *sed gratia Spir. S.*

bios instruamus, quod in secundum mensem nullo modo possimus excedere. Si enim in aequinoctio, id est XXV. die mensis Phamenoth, qui est XII. Kal. Aprilis, iuxta cursum lunae, mensis constitueretur initium, rationis esset, opinari nonnullos, in secundum mensem nos posse recedere. Nunc autem, quia XIV. luna primi mensis per octauam indictionem, quae ventura est XXII. die mensis Pharmothi, qui est XV. Kal. Maii, inuenitur; certum est, quod initium eiusdem mensis primi iuxta lunae cursum nono die Parmothi, qui est pridie Nonas Aprilis, occurrat. Cum ergo decimaquarta luna, XXII. die mensis Parmothi inueniatur, qui est XV. Kalendas Maii, Dominicum pascha XXIX. die mensis ipsius Parmothi, qui est VIII. Kal. Mai. celebrantes, in secundum mensem minime recedimus; cum lunam tunc XXI. indubitate habeamus. Quomodo igitur excurreremus in mensem secundum, quandoquidem initium primi mensis iuxta lunae cursum, sicut paulo ante dictum est, IX. die mensis Parmothi, qui est pridie Non. April. existat, & XIV. luna, XXII. die mensis ipsius, id est XV. Kal. Maii proueniat? Hoc autem ita declarato, certum est, quod in secundum mensem nullatenus excurramus, XXIX. die mensis Parmothi, qui est VIII. Kal. Mai. Dominicum pascha celebrantes.

Cognoscant itaque per tuam Sanctitatem, qui in illis partibus ambigunt, quod legitime per octauam indictionem pascha peragimus. *b)* Propterea enim scripsi, *c)* patrum & in hoc ecclesiasticas formulas subsequens, & exinde occasiones rei huius assumens. Sic namque & praecessores *d)* nostri, si quando dubietas orta est, praedicere festinabant; ut ubique consonanter ageretur sancta festiuitas. Quod etiam nunc iuxta pris-

N 3

cam

6) D. peragemus. c) D. scripta. d) Ita B. & D. quorum prior pro nostri, habet praecessores mei. In edit. Petauii & Buch. legitur: praecursores nostri.

cam consuetudinem credimus in Domino praedicari in ecclesiis, vnam fidem, vnum baptisma, & vnam solennitatem sacratissimam paschalem ab omnibus Christianis vbique celebrari in Christo Iesu Domino nostro; quia in ipso viuimus, & mouemur, & sumus.

Transferre vero hanc epistolam in Latinae vocis eloquium, non satis certum esse putauimus; ne forte Graecissantes potius apud nos, *e)* nec *f)* iam valentes haec diligenter exprimere, laederent veritatem, propter informem sermonem, atque incongruum: & qui forte non ita possit ardenter scienterque transferri, sicut causa poscebat. Saluta eam, quae tecum est, fraternitatem. Te, quae nobiscum est, saluat in Domino. Et alia manu: Valere te, & nostri meminisse, Domine, precor, dilectissime & desideratissime frater. *g)*

EPISTOLA DIONYSII DE RATIONE PASCHAE.

Scripta anno Christi vulgari DXXVI. a)

Dominis a me plurimum venerandis, Bonifacio primice-

e) Ita Petauiana editio, & MSti codd. quos proinde sequi maluimus, quam Bucherium, qui hic legit: *vos*.

f) In edit. Petau. & Bucherii perperam hic interse-ritur: *enim*, quod sensum turbat, & in MStis deest.

g) Vltimam hanc vocem, quae additur in MStis, Petauius & Bucherius omiserunt.

a) Hoc anno scriptam esse hanc epistolam, probant characteres ipsius iam supra notati, & consentiunt Bucherius de Doctrina Temp. pag. 489. Noris. de Cyclo Rau. pag. 200. &c. Nos illam, a Petauio licet & Bucherio iam editam, cum duplici codice MSto Cottoniano, Tiber. E. 4, & Calig. A. 15, Digbaeano 63, & Bodleiano F. NE 3, 5. contulimus. Quorum primum signabimus per C. 1, alterum per C. 2, tertium per D. quartum per B.

micerio notariorum, & Bono secundicerio, Dionysius Exiguus salutem. *b)*

Observantiae *c)* paschalis regulam, diu sancto ac venerabili Petronio episcopo commonente, tandem stylo commendare compulsus, omnem deinceps ambiguitatem diuersitatis oppugnantiamque *d)* sublatam fore, credideram: maxime quod sanctorum trecentorum octodecim antistitum, qui apud Nicaeam conuenerant, auctoritatem totis nisibus in-
finuare curaueram. qui in illo *e)* concilio venerando decemnouennalem cyclum regulariter affigentes, quartadecimas lunas paschalis observantiae per omnia tempora lege suae *f)* reuolutionis immobiles annotauerunt. Sed quoniam sanctitas vestra, orta rei huius quaestione, de archiuo Romanae ecclesiae, Paschasini, venerabilis episcopi, scripta, quem constat, pro persona beatissimi Papae Leonis, sancto Chalcedonensi praefedissee concilio, ad eundem Papam per idem tempus directa nunc protulit, quae sanctis patribus euidenti ratione consentiunt, haec *g)* praesenti indidimus operi: vt huius etiam viri testimonio niteremur, qui manifesto miraculo venerabilium pontificum paschalia decreta confirmat. Quia vero in scriptis ipsius *h)* communium anno-

N 4

rum

- b)* Vox haec in vtroque Cottoniano deest. *c)* alii *reuerentiae*, non bene. *Bucherius*. Sic & vterque codex Cotton. *d)* Ita C. 2. & D. in editis legitur: *omnem diuersitatis oppugnationem*. *e)* Sic C. 2, pro: *ipso*, quod est in editis *f)* Sic vterque C. Petauius: *legis suae*, *Bucherius*: *legi*. *g)* Ita B. & D. Petau. & Buch. *huic*. *h)* Sic C. 1. & B. pro *ipsis*, quod est in editis.

rum & embolismorum mentio facta est, & a nonnullis haec ratio, quae ex Hebraeorum, ut fertur, traditione descendit, magnopere quaeritur, scire volentibus, utrum huic paterna regula *i)* consonare videatur; necessarium duximus, & hanc notitiam, ne probetur in aliquo diffidere, coacta breuitate digerere.

Nouerimus itaque, quia idem decemnouennalis *cyclus k)* per Ogdoadem & Hendecadem semper in se reuoluitur. Octo namque & vndecim ipse numerus explicatur. Ogdoas ergo, quae incipit a primo decemnouennali cyclo, qui est lunaris decimus septimus, hac ratione peragitur; ut annos primum & secundum, communes, id est minores habeat, tertium embolismum, id est maiorem, annum quartum & quintum item communes, sextum embolismum, septimum communem, octauum embolismum. Ac per hoc Ogdoadis communes anni quinque, & tres embolismi iugiter adscribuntur. Communis autem annus duodecim lunares menses colligit, qui dies trecentos quinquaginta quatuor efficiunt. Embolismus autem annus, & lunas tredecim, & dies trecentos octoginta quatuor habere monstratur. Item Hendecas hac lege decurrit, *l)* Incipit a nono *m)* cyclo decemnouennali, qui est lunaris sextus. cuius primus & secundus annus communis est, tertius embolismus, quartus & quintus communis, sextus embolismus.

i) al. *paternae regulae*. Bucherius. Consentit C. 1, 2, & B. *k)* B. *circulus*. *l)* Ita Cottonianus. Editi: *discurrit*. *m)* Sic Digb. & Bodlei, ex quibus correximus lectionem Petauii: *anno cyclo dec.*

bolismus, septimus & octauus communes, nonus embolismus, decimus communis, vndecimus embolismus: sicque Hendecas communibus annis septem, embolifinis quatuor terminatur. Embolismorum autem ista ratio probatur existere, quia annorum communium videtur damna supplere: quatenus ad solare tempus lunaris exaequetur excursio. Quamuis enim anni solaris circulum *n*) per singulos menses luna circumeat, tamen eius perfectionem duodecim suis mensibus implere non valet. *o*) Denique in annis communibus ad rationem solaris anni, undecim dies lunae deesse cernuntur. In embolifinis vero nouendecim diebus eundem annum videtur solarem *p*) luna transcendere. Quapropter Ogdoadis & Hendecadis annos, iuxta praefati circuli ordinem, in medium proferamus; & liquido probabimus, per octo annos & undecim, lunae cursum cum sole contendere: quando tot dies illa colligat, quot ille currerit.

In Ogdoade diximus quinque annos esse communes, tres embolismos. Quinquies ergo *q*) trecenteni quinquageni quaterni, fiunt mille septingenti septuaginta; & ter trecenteni octogeni quaterni, mille centum quinquaginta duo, ac per hoc simul fiunt bis mille nongenti viginti duo. Similiter octo anni solares, si in summam redigantur, id est, octies trecenti sexageni quini, & quadrans, *r*) faciunt si mul

N 5

bis

n) C. 1. *solis annum cyclum*. Consentit B. C. 2. habet: *solis annis* (forte: *annum*) *cyclum*. *o*) Ita B. & C. Editi: *praevalet*. *p*) Haec vox in D. deest. *q*) C. 1. addit: *dies*. *r*) D. *quadrantes*.

bis mille nongentos viginti duos. Simili modo & Hendecadis annos, qui sunt communes septem, & quatuor embolismi, si in summam ea, qua diximus, supputatione congefferis, tantumdem paene reperies, quantum vndecim solares anni conficiunt; (hoc est quater mille quatuordecim. s) Haec est ergo embolismorum, sicut praediximus, ratio, vt incrementis suis communium annorum detrimenta compensent.

Sed iam pulcherrimam vobis atque praeclaram collectionem ipsius cycli decemnouennalis ostendam, per quam omnem deinceps ambiguitatem, si qua mota fuerit, auferatis: nec sit ita quis nimio stupore percussus, qui demonstrata sibi t) veritatis luce non gaudeat, & ignorantiae relictis tenebris, tantae rationi protinus non acquiescat. A decima quinta luna paschalis festi, anni verbi gratia praecedentis, vsque

s) Haec defunt in B. & in vtroque C. sed D. ea retinet. C. i. paulo post, alieno licet loco, haec inserta habet, ad praesentem locum spectantia: *congregamus ergo endecadem per solarem & lunarem cursum, VII communes annos, & IIII embolismos. Septies ergo dies CCCLIII fiunt II CCCCLXXVIII. & quaterni (scilicet embolismi 384 dierum) I DXXXVI. fiunt simul IIII XIII. Item XI solares annos eodem supputationis tramite calculemus. Undecies dies trecenteni sexageni quini, & quadrantes fiunt IIII XVII & XVIII horae. Idcirco in ogdoade (forte legendum in endecade) videtur sol tribus diebus & XVIII horis praecellere lunam. Ideo dixit: paene tantumdem reperies, quia aliquid differre praevидit, & hoc praecipue in quadrantibus accidit sibi. t) In C. i. deest.*

que ad decimam quartam sequentis paschae, *u)* si communis annus est, trecentos quinquaginta quatuor dies habebit: si embolismus, trecentos octoginta quatuor. Quod si dies vnus plus minusue contigerit, euidens error est. excepto videlicet anno *x)* primo saepe dicti decemnouennalis cycli, quem a decima-
quarta

u) Ita D. Editi habent: *sequentis quod quaerimus*. Sed duo haec posteriora verba in omnibus nostris MStis defunt.

x) Valde perplexa, & impedita est Dionysiana haec oratio. Sententia quidem in hunc fere modum ex illius doctrina concipi potest. Annus quilibet communis diebus constat 354; embolimaus vero 384. Excipe decemnouennalem primum, qui 353 dies duntaxat obtinet. Nam prima dies illius est decima quinta paschalis, aurei numeri XIX, quae est XV Kal. Mai siue dies 17 April. vltima dies est decima quarta paschalis, aurei numeri I, nempe quinta dies Aprilis. Proinde 353. dies ei anno competunt. Et enim aureus numerus XIX, ad epactas priores XVIII, non XI dies, vt ceteri, sed XII adiicit: ex quibus epactae XXX, vel 0, id est nullae conficiuntur, quae congruunt aureo numero I, vti lib. IV. de Doctr. Temp. demonstratum est. Hinc lunaris saltus oritur, cum dies vnus supprimitur, ac dissimulatur. At Dionysius ficulneum huic incommodo remedium parauit. Iussit enim eundem bis numerari diem. Nam vltimus dies eius anni, qui numero aureo XVIII praeditus est, id est d. 17 April. siue XIV paschalis, aurei numeri XIX, primus dies computatur anni sequentis, qui aureo numero XIX labente incipit. Itaque dies vterque plenos habet, ille 384, iste 354; vt ex diagrammate Dionysiano liquet.
Sed

quarta luna paschae vltimi, id est nonidecimi anni,
vsque

Sed idem minime sibi constar, dum eundem modo vltimum, modo primum appellat annum. Demonstratum est lib. VI de D. T. cap. 10. annum primum cycli decemnouennalis eum esse, qui a XIV. luna incipit, aurei numeri XIX, nimirum a XV Kal. Maias, & in Non. April. definit, habetque dies 354; vt in diagrammate disertis verbis asseuerat. Secundus autem incipit a XV luna aurei numeri I, videlicet a d. 6. April. ac definit in VIII Kal. Aprilis, quae est luna XIV, aurei numeri II. Itaque primus annus cycli, cum aureum numerum habeat XIX, ejus epactae sunt XVIII; secundi o. vel XXX. At hoc loco Dionysius contrarium indicat, & seipsum euertit. Quippe verbis istis: *excepto videlicet anno primo &c.* primum appellat annum, qui a paschate coepit aurei numeri XIX, eiusque IX fere menses occupat ad exeuntem vsque Decembrem. Cum autem subiicit, illum ipsum *Cycli decemnouennalis annum primum a XIV luna paschae vltimi, id est nonidecimi anni progredi*; vltimum eundem vocat, quern paulo ante primum nominabat. Haec sunt incondita. Videtur Dionysius primum, ac secundum annum cycli pro primo, ac secundo aureo numero vsurpare voluisse. *Petauius.* Mirum est, tantum Astronomum hic non animaduertisse discrimen, ab ipso Dionysio tam luculenter inculcatum, inter annum lunarem, siue paschalem & ecclesiasticum, & inter solarem, ciuilem, ac speciatim Romanum. Illum Dionysius, ab vno termino paschali vsque ad alterum numeratum, 354, aut, si embolimaus sit, 384 diebus constare, docet: hunc vero apud Alexandrinos a d. 29. Augusti, apud Romanos a sub-

vsque ad decimam quartam eiusdem primi numerare
cura-

subsequentibus Kalendis Ianuarii inchoatum, 395 diebus, & 6. fere horis absolui, alio loco agnoscit. Illum, non hunc, a decima quarta luna paschae ultimi, id est, *nonidecimi anni, usque ad decimam quartam primi, numerare curauit.* Contra ea hunc, (solarem) non illum, (lunarem) secundum aeram Christianam numerare instituit. Hoc dum non attendunt Petauius, & nonnulli eum secuti doctissimi viri, ex verbis Dionysii, male intellectis, perperam exsculpere conati sunt, Dionysium annos Christi integro fere anno prius, quam hodie in aera nostra Christiana fieri solet, videlicet a mense Martio vel Aprili, nostri anni initium antecedente, numerasse. Vide quae post alios, ex Patauii sententia, & ex hoc ipso Dionysii loco, fuse & operose, sed frustra, contra Bedam, quasi nouae aere autorem, disputat clarissimus quondam Mathematicus Georg. Alb. Hambergerus in diss. de Ortu & Auctore Epochae Christianae, Ienae 1707. ed. p. 14. sqq. At integra verba Dionysii controuersa sic accipienda & explicanda sunt: *excepto anno primo (lunari) saepe dicti cycli decemnouennalis* (ad nouendecim annos solares & Iulianos accommodati, & ab iisdem ita dicti) *quem* (annum lunarem siue paschalem) *a decima quarta luna paschae ultimi, id est noni decimi, anni* (solaris, qui erat P. I. 5244, aerae Dionysianae 531.) *usque ad decimam quartam eiusdem primi* (anni solaris, qui, in capite cycli Dionysiani positus, erat annus incarnationis 532, vt diserte testatur Beda de Rat. Temp. cap. XLVII.) *numerare curamus.* Sic ergo annus lunaris, siue paschalis, antecedentis anni solaris ultimi finem, & consequentis primi initium occupabat: atque adeo nulla incondita, aut se mutuo euertentia in verbis Dionysii occurrunt.

curamus. *y)* propter quod idem ultimus epactas, id est adiectiones lunares, octodenas tunc retinens, *z)* primo anno, non undecim, ut in ceteris annis fieri solet, sed duodecim dies accommodat. Et quia triginta dierum fine voluuntur, *a)* nulla epacta in principio ipsius cycli ponitur; secundus autem annus epactas undecim fuscipit: & ideo, sicut diximus, a decima quinta luna paschae primi cycli, usque ad finem eius, in communibus & embolismis annis praefixos dies nos inuenire, non dubium est. Quod si aliter aliquando calculantium imperitia fuerit fortassis expositum, hac obseruantia ratioconationis eorum falsitas arguetur.

Atque ut hoc manifestius possit intelligi, praesentis anni exemplo monstremus. Indictio quippe quarta *b)* est, & lunaris circulus undecimus; decem-

y) Alii: *causauimus*. Bucherius. *z)* In editione Petauii legitur: *retinet. primo*. Sed cum Bucherii, quam hic retinemus, lectione consentiunt MSS. Digb. & Cott. vterque. *a)* B. *voluitur*. D. *reuoluuntur*. *b)* Hunc locum exposuimus lib. XII. c. 3. in fine: ubi & ostendimus, legendum paulo post: *transacto anno, indictione III, non V.* quod & in scriptis, & cufis apud Bedam extabat, & nobis imposuerat. Eodem igitur anno Iuliano posterior scripta est, quo prior epistola. *Petauius*. Recte ita legendum censuit Petauius, quod non modo Marianus Scotus ad an. 526. ubi verba Dionysii citat, sed & omnes Codd. nostri confirmant. Sed quomodo hinc inferre possit, eodem anno Iuliano posteriorem hanc epistolam scrip-

cemnouennalis cyclus decimus quartus. *c)* Et quoniam Hendecadis sextus annus est, eum embolismum esse necesse est. A decimaquinta itaque luna praeteriti festi, usque ad decimam quartam praesentis, quot sunt dies, diligentius inquiramus: & inueniemus procul dubio, quando pascha celebrare debeamus. Transacto anno *d)* per indictionem tertiam (in pascha) *e)* lunam decimam quartam nono Kalendarum Aprilium die, id est vigesimo quarto mensis Martii fuisse, quis dubitet, qui curam huius rei habere quantulumcunque cognoscitur? Et ideo ab octauo Kalendarum Aprilium die numerandi sumamus exordium: habemus Martii dies septem, Aprilis triginta, Maii triginta & vnum, Iunii triginta, Iulii triginta & vnum, Augusti triginta & vnum, Septembris triginta, Octobris triginta & vnum, Nouembris triginta, Decembris tringinta & vnum, Ianuarii triginta & vnum, Februarii viginti octo, Martii tri-
ginta

scriptam esse, quo priorem, puta praefat. ad Petronium, non capio. Nam praefationem hanc anno Christi 525, Iuliano 570, scriptam esse, supra inuictis argumentis ostendimus; alteram vero illam epistolam Dionysii ad Bonifacium anno Christi communi 526, Iuliano 571 exaratam esse, vel characteres hic additi, indictio IV, cyclus decemn. siue aureus numers XIV &c. luculentissime produnt. *c)* D. *decemnouennalis circuli XIII.* *d)* Anno puta Christi 525, cyclo lunae Alexand. XIII. littera Dominicali E. *Bucherius* *e)* Haec in editione Petauii defunt. In D. legitur: *per indictionem IIII pascale luna XIII &c.* fortasse legendum: *paschalem lunam XIV.*

ginta & vnum, Aprilis duodecim dies, quod est pridie Idus Aprilis. Fiunt simul trecenti octoginta quatuor. Quod si, iuxta eorum diffinitionem, *f)* qui lunam aliter, quam se veritas habet, computant, decimam quartam, non pridie Iduum Aprilium, sed tertio Iduum demus occurrere; trecenti octoginta tres dies imminuto numero colligentur. *g)* quod nullo fieri pacto conceditur. Et ita semper quoties dubitatio talis occurrerit, a decimaquinta luna transactae festiuitatis, vsque in decimam quartam paschae, quod *h)* quaerimus, dies sollicite computemus. Et si communis annus est, trecentos quinquaginta quatuor dies; si embolismus est, trecentos octoginta quatuor inueniemus: nec inaequalitas *i)* prorsus eueniet, quia regula cycli huius hac ratione subsistit, cuius enucleatam formulam subiecta descriptione pandemus.

Anno decemnouennalis circuli *k)* primo lunaris decimosextimo, a decimoquinto Kalendas Maii, usque

f) Lunarem Victorii cyclum V hic notat; quem ad Martii 29 apposuimus, vno ante cyclum Alexandrinorum XIV die, recte ad Dionysii mentem. *Bucherius.* *g)* Ita D. & vterque C. Editi: colligemus. *h)* D. quam. *i)* alias inaequaliter. *Bucher.* C. 2. nec aliter. *k)* Petauius & Bucherius hic, pariter ac in sequentibus annis legunt anno decemnouennali - - lunari - - Sed omnes MSti nostri vbique pro ablatiuo habent genitiuum, sensu euidentiori, & cum tabula

usque Nonas Aprilis, quia communis annus est, fiunt
l) dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouenalis circuli secundo, lunaris
 decimo octauo, ab octauo Idus Aprilis, vsque in
 octauum Kalendas Aprilis, quia communis annus est,
 fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli tertio, lunaris
 decimo nono, a septimo Kalendas Aprilis, vsque in
 Idus Aprilis, quia embolismus est, fiunt dies trecenti
 octoginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli quarto, lunaris
 primo, a decimo octauo Kalendas Maii, vsque in
 quartum Nonas Aprilis, quia communis est, fiunt
 dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli quinto, lunaris
 secundo, a tertio Nonas Aprilis, vsque in vndeci-
 mum Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt
 dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli sexto, lunaris
 tertio, a decimo Kalendas Aprilis, vsque in quar-
 tum Idus Aprilis, quia embolismus est, fiunt dies
 trecenti octoginta quatuor.

Anno

bula cycli Dionysiani magis congruente. *l)* Editi in
 anno primo & secundo habent: *sunt*: in reliquis
fiunt. Sed MSS. posteriorem vocem vbique usur-
 pant.

Anno decemnouvennialis circuli septimo, lunaris quarto, a tertio Idus Aprilis, vsque in tertium Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli octauo, lunaris quinto, a pridie Kalendas Aprilis, vsque in decimum quartum Kalendas Maii, quia embolismus est, fiunt dies trecenti octoginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli nono, lunaris sexto, a decimo tertio Kalendas Maii, vsque in septimum Idus Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli decimo, lunaris septimo, a sexto Idus Aprilis, vsque in sextum Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli vndecimo, lunaris octauo, a quinto Kalendas Aprilis, vsque in decimum septimum Kalendas Maii, quia embolismus est, fiunt dies trecenti octoginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli duodecimo, lunaris nono, a decimo sexto Kalendas Maii, vsque in pridie Nonas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouvennialis circuli decimo tertio, lunaris decimo, a Nonis Aprilis, vsque in nonum Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno

Anno decemnouennalis circuli decimo quarto, lunaris vndecimo, ab octauo Kalendas Aprilis, vsque in secundum Idus Aprilis, quia embolismus est, fiunt dies trecenti octoginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli decimo quinto, lunaris duodecimo, ab Idibus Aprilis, vsque in Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli decimo sexto, lunaris decimo tertio, a quarto Nonas Aprilis, vsque in duodecimum Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli decimo septimo, lunaris decimo quarto, ab vndecimo Kalendas Aprilis, vsque in quintum Idus Aprilis, quia embolismus est, fiunt dies trecenti octoginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli decimo octauo, lunaris decimo quinto, a quarto Idus Aprilis, vsque in quartum Kalendas Aprilis, quia communis est, fiunt dies trecenti quinquaginta quatuor.

Anno decemnouennalis circuli decimonono, lunari decimo sexto. a tertio Kalendas Aprilis, vsque in decimum quintum Kalendas Maii, quia embolismus est, fiunt dies trecenti octoginta quatuor.

Jan, Johann Wilhelm,

Opuscula ad historiam ... spectantia

Hala 1769

H.misc. 172

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10738496-3

VD18 1483748X-001